

**Sosiaalityöntekijöiden moraalinen järkeily huostaanotetun lapsen ja vanhemman välisessä yhteydenpidossa**

Ella-Maria Nurmi

Pro gradu – tutkielma

Syksy 2022

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

## Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sosiaalityöntekijöiden moraalinen järkeily huostaanotetun lapsen ja vanhemman välisessä yhteydenpidossa

Tekijä: Ella-Maria Nurmi

Tutkinto-ohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu – tutkielma X Lisensiaatintyö \_

Sivumäärä: 72 + 3 liitettä

Vuosi: 2022

### TIIVISTELMÄ

Pro gradu – tutkielma käsittelee alle 12-vuotiaan huostaanotetun lapsen ja laittomia päihteitä käyttävän vanhemman välistä yhteydenpitoa lastensuojelun sijaishuollon asiakkuuden aikana. Tutkin, miten sosiaalityöntekijät järkeilevät lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa lapsen huostaanoton aikana ja, millaisia diskursseja sosiaalityöntekijöiden järkeilyn kautta rakentuu. Lähestyn tutkimustehtävää lastensuojelun käytäntöihin ja sosiaalityöntekijöiden asemaan paikantuvan harkintavallan ja moraalisen järkeilyn mahdollisuuksien näkökulmasta.

Tutkimusaihe on tärkeä, jotta huostaanotetun lapsen turvallinen kasvu ja kehitys sekä läheiset ihmissuhteet voidaan turvata kodin ulkopuolisesta sijoituksesta huolimatta. Sosiaalityöntekijöiden moraalinen järkeily on tutkimuskentällä vähäistä huomiota saanut ilmiö, vaikka eettisten ja moraalisten kysymysten on tunnistettu hallitsevan lastensuojelutyötä. Sosiaalityöntekijät käyttävät moraalista järkeilyä jossakin määrin kiistanalaisissa lastensuojelun päätöksenteko- ja ongelmanratkaisutilanteissa.

Tutkimuksen aineisto on kerätty sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastatteluilla. Ryhmähaastatteluja oli kaksi ja haastateltavia yhteensä kuusi. Haastattelut mukailevat strukturoimatonta haastattelua. Tutkimus on laadullinen tutkimus, ja aineiston analyysimenetelmänä toimii diskurssianalyysi. Tutkimus nojaa sosiaalisen konstruktionismin tieteenfilosofiaan, sillä ryhmähaastatteluissa tieto rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Sosiaalityöntekijöiden järkeilystä muodostui kuusi diskurssia: lapsen hyvinvoinnin ensisijaisuuden, toteutumattomien tapaamisten, huumausaineiden seulonnan, vanhemman päihteettömyyden tukemisen, laittomien päihteiden käytön sekä lapsen ja vanhemman tapaamispaikan diskurssit. Diskurssit rakentuivat sosiaalityöntekijöiden järkeilyn myötä, mutta järkeilyä ilmeni myös diskurssien sisällä. Diskurssien sisällä tapahtunut järkeily osoittautui moninaiseksi, mutta yleisellä tasolla tapahtuvaksi. Tutkimustuloksina voidaan esittää myös se, ettei diskurssien sisällä tapahtunut järkeily saavuttanut odotetulla tavalla moraalisen järkeilyn asemaa. Tutkimuksen johtopäätöksenä voidaankin pohtia, eivätkö sosiaalityöntekijät tunnistaneet huostaanotetun lapsen ja laittomia päihteitä käyttävän vanhemman välisessä yhteydenpidossa piileviä moraalisia kysymyksiä.

Avainkäsitteitä: lastensuojelu, yhteydenpito, moraalinen järkeily, harkintavalta, diskurssit

# Sisällys

|   |    |
|---|----|
| 1 JOHDANTO .....  | 1  |
| 2 LASTENSUOJELUN TEHTÄVÄ JA TAVOITE.....  | 3  |
| 2.1 Nykypäivän lastensuojelulliset lähtökohdat.....   | 3  |
| 2.2 Lapsi huostaanotettuna ja lastensuojelun asiakkaana.....  | 6  |
| 2.3 Lapsen läheisten ihmissuhteiden tukeminen huostaanoton aikana .....   | 8  |
| 3 HARKINTAVALLAN JA MORAALISEN JÄRKEILYN KÄYTTÖ LASTENSUOJELUN<br>SOSIAALITYÖSSÄ .....  | 11 |
| 3.1 Vastakkainasettelua ja ristiriitaisia näkemyksiä lastensuojelutyön todellisuutena.....  | 11 |
| 3.2 Sosiaalityöntekijän harkintavallan ja moraalisen järkeilyn käyttö lastensuojelutyössä ....  | 14 |
| 4 TUTKIMUSMENETELMÄT.....   | 17 |
| 4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset.....   | 17 |
| 4.2 Aineistonkeruumenetelmä.....  | 17 |
| 4.3 Aineistonanalyysimenetelmä .....  | 19 |
| 4.4 Tutkimuseettiset kysymykset .....   | 22 |
| 5 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN JÄRKEILEMÄT DISKURSSIT YHTEYDENPIDON<br>KÄYTÄNNÖISSÄ .....   | 24 |
| 5.1 ”...se lapsen vointi olis mulle yksi sellainen ehto...” – Lapsen hyvinvoinnin<br>ensisijaisuuden diskurssi .....  | 25 |
| 5.2 ”...vanhemman läsnäolo pidetään myöskin lapsen mielessä läsnä.” – Toteutumattomien<br>tapaamisten diskurssi .....   | 30 |
| 5.3 ”Se on se seulakysymys kertakaikkisen hankala, mihin sitä oikeesti kannattaa käyttää ja<br>missä tilanteissa.” – Huumausaineiden seulonnan diskurssi.....   | 35 |
| 5.4 ”Tehdä selväksi se, että hoitoon hakeutuminen on se ykkönen” – Vanhemman<br>päihitteettömyyden tukemisen diskurssi.....   | 40 |
| 5.5 ”...vanhemman elämäntilanne on tuollainen ja siellä on kaikkea mahdollista laitonta ja<br>päihteiden käytön rinnalla muutakin kuin se päihde itsessään.” – Laittomien päihteiden<br>käytön diskurssi..... | 46 |
| 5.6 ”...missä se äiti tai isä tapaa sitä lasta...” – Lapsen ja vanhemman tapaamispaikan<br>diskurssi.....   | 51 |
| 6 JOHTOPÄÄTÖKSET .....  | 56 |

LIITE 1 (Kutsukirje haastateltaville)

LIITE 2 (Haastateltavien informaatiokirje)

LIITE 3 (Haastattelun rungon luovat asiakastapaukset)

## **KUVIOT**

|  |    |
|--|----|
| KUVIO 1 Sosiaalityöntekijöiden järkeilyssä rakentuneet diskurssit..... | 24 |
| KUVIO 2 Sosiaalityöntekijöiden järkeily diskursseissa.....             | 56 |

# 1 JOHDANTO

Lastensuojelun sosiaalityö on eettisiltä ja moraalisilta lähtökohdiltaan yksi haastavimmista ammateista yhteiskunnassamme, sillä sosiaalityöntekijän ammatillinen vastuu ja lastensuojelutyön lähtökohta on suojella haavoittuvassa asemassa olevaa lasta (esim. Lastensuojelulaki 13.4.2007/417; Pösö 2012; Heinonen 2016). Lastensuojelun toimintaan ja toiminnanrajojen määrittelyyn osallistuvat kuitenkin monet eri ihmiset erilaisista tiedon positioistaan (Heinonen ja Sinko 2009, 94), mikä aiheuttaa väistämättäkin ristiriitaja ja erimielisyyttä työn käytännöissä ja lapsen edun määrittelyssä.

Lastensuojelutyössä kohdataan paljon eettisiä ja moraalisia kysymyksiä, joiden läsnäolo on noussut työssä yhä enemmän esille yhteiskunnallisten ja globaalien muutosprosessien myötä. Yhteiskunnan moninaistuessa ja lastensuojelun asiakkaiden tilanteitten monimutkaistuessa työssä kohdattavat moraaliset ongelmat johtuvat siitä, että emme tiedä, millaista toimintaa voidaan lopulta pitää universaalisti oikeana tai vääränä. Moraalisesti latautuneissa kysymyksissä ja niiden ratkaisuisissa voidaan harvoin käyttää yhtenäisiä ratkaisukäytäntöjä tai menettelytapoja. (Forsberg 2012, 8; Kananoja 2017, 174.) Hannele Forsberg (2012) on esittänyt asiakkaiden syvenevien ja kiistanalaisten elämäntilanteiden ratkaisemiseksi vaadittavan sosiaalialan ammattieettisten periaatteiden noudattamisen lisäksi sosiaalityöntekijöiden moraalista järkeilyä ja eettistä punnintaa.

Moraalisen järkeilyn käsite ei ole sosiaalityöiden tutkimuskentällä uusi (Fleck-Henderson 1991; Forsberg 2011; Forsberg 2012), mutta sen voidaan todeta olevan vähän tutkittu. Sen sijaan aiemmat ristiriitaisuutta tai vastakkainasettelua käsittelevät tutkimukset ovat painottuneet lastensuojelutyön eettisiin kysymyksiin ja haasteisiin (Laitinen & Väyrynen 2011; Meysen & Kelly 2018; Keddell 2022). Moraalinen järkeily on herkästi rinnastettavissa sosiaalityöntekijän eettiseen harkintaan, jota sosiaalialan ammattieettisissä ohjeissa (Arki, arvot ja 2017, 26) kuvataan välttämättömäksi osaksi sosiaalityöntekijän päättelyketjua. Käsitteiden määrittelyn perusteella moraalisen järkeilyn ja eettisen harkinnan ero on pieni. Moraalinen järkeily kuitenkin mahdollistaa sosiaalityöntekijän tunnistavan päätöksensä perusteet ja siten myös päätöksentekoprosessin reflektoinnin päätöksenteon jälkeen. Lisäksi järkeily mahdollistaa tulevaisuuden skenaarioiden luomisen päätöstä vaativasta tilanteesta. (Lamponen 2022, 175–176.)

Tässä pro gradu – tutkimuksessa moraalisen järkeilyn tarkastelukohtana toimii lastensuojelutyön käytännöissä kohdattava arkinen, mutta kiistanalainen päätöksentekotilanne

(Forsberg & Autonen-Vaaraniemi 2012). Tutkimuksessa moraalisen järkeilyn tarkastelu paikantuu lastensuojelun käytännöissä tilanteisiin, joissa sosiaalityöntekijän on neuvoteltava huostaanotetun lapsen kehityksen kannalta turvallisten ja jatkuvien ihmissuhteiden turvaamisesta, sekä lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon edistämisestä (LSL § 54). Tutkimuksessa huostaanotetun lapsen ikä on rajattu alle 12 ikävuoteen ja vanhemman yhtenä elämäntilanteena solmukohtana ja arkea hallitsevana tekijänä toimii riippuvuus laittomista päihteistä.

Tutkimustehtävä on tarkastella sitä, miten sosiaalityöntekijät järkeilevät lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon mahdollisuuksia ja millaisia diskursseja sosiaalityöntekijöiden järkeilyn myötä rakentuu. Tutkimusaineistoa analysoin diskurssianalyysin avulla, joka mahdollistaa diskurssien rakentumisen ja järkeilyn kontekstisidonnaisen tarkastelun. Tutkimuksessa äänen saavat kuusi lastensuojelun avo- tai sijaishuollossa työskennellyttä tai tällä hetkellä työskentelevää sosiaalityöntekijää.

Aloitan tutkimuksen tarkastelemalla lastensuojelun tehtävää ja tavoitteita tutkimuksen toisena suurena teoreettisena kokonaisuutena. Käsittelen ensin yleisellä tasolla nykypäivän lastensuojelullisia lähtökohtia, josta siirryn yksityiskohtaisemmin lapsen huostaanoton tarkoituksen ja perusteiden tarkasteluun. Tämän jälkeen avaan lastensuojelulain (LSL) 54 §:n mukaista velvoitetta tukea huostaanotetun lapsen tärkeitä ja jatkuvia ihmissuhteita ja yhteydenpitoa. Toinen teoreettinen kappalekokonaisuus käsittelee harkintavallan ja moraalisen järkeilyn käyttöä lastensuojelun sosiaalityössä. Tarkastelen ensin lastensuojelussa tehtävää päätöksentekoa ja usein päätöksentekoon paikantuvaa vastakainasettelua ja ristiriitaisuutta eri osapuolten välillä. Teoriaosion lopuksi tarkastelen sosiaalityöntekijän harkintavallan ja moraalisen järkeilyn paikkaa päätöksentekoprosessissa. Tutkimus etenee metodologisten valintojen esittämisen kautta aineiston analyysikappaleeseen, johtopäätöksiin sekä tutkijan omaan pohdintaan.

## 2 LASTENSUOJELUN TEHTÄVÄ JA TAVOITE

### 2.1 Nykypäivän lastensuojelulliset lähtökohdat

Lapsuutta voidaan kuvata yhteiskunnalliseksi ilmiöksi, joka muuttuu ja muotoutuu eri ajassa ja paikassa. Jokainen kulttuuri sisältää omat käsityksensä lapsuudesta ja lapsuuteen liitetystä arvoista, ja se määrittellään aina suhteessa aikuisuuteen ja aikuisuuden arvoihin. (Bardy 2009, 18.) Myös perhesuhteita määrittelevät biologiset, sosiaaliset, taloudelliset, moraaliset ja emotionaaliset ulottuvuudet. Perhesuhteisiin liittyy vahvoja kulttuurisia, yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja yksilöllisiä merkityksiä, ja ne erotetaan muista ihmissuhteista velvoitteiden, vastuiden ja lojaaliuden avulla. Perhe on usein muuttuva kokonaisuus ja ihmisellä voi olla elämässään monta perhettä, mutta perhe voi merkitä huolenpidon ja rakkauden sijaan myös väkivaltaa, turvattomuutta ja häpeää. (Sevon & Notko 2008, 13; Jokinen 2021, 6.)

Perhesuhteiden tarkastelu nostaa herkästi esille moraalisia kysymyksiä, sillä lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä on aina läsnä epävarmuutta ja monimutkaisuutta (Sevon & Notko 2008, 17; Forsberg 2012, 10). Institutionaaliset tahot lähestyvät perhesuhteita siinä näkökulmasta, mitä perheiltä ja perhesuhteilta voi odottaa ja toivoa, ja mitä perhesuhteissa pidetään tavanomaisena (Pösö 2008, 93). Tarja Pösö (2008, 93) kutsuu kiistanalaisiksi perhesuhteiksi sellaisia perheitä, jotka eivät täytä tai ne rikkovat kulttuurisesti perhesuhteisiin liitettyjä odotuksia ja normeja. Ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on vanhemmilla. Perheen sisäiset roolit ja perhekäsitykset ovat kuitenkin muuttuneet yhteiskunnassamme niin, että lapsia sijoitetaan kodin ulkopuolelle suojelaksemme lapsia omien perheidensä vaikutuksilta (Hämäläinen & Kangas 2010, 9). Lastensuojelun tehtävä (LSL) on puuttua sellaisiin tilanteisiin, joissa lapsen kasvuolosuhteet, terveys ja kehitys vaarantuvat, ja lapsi on erityisen suojelun tarpeessa.

Lapsuuden tai perhesuhteiden määrittelyn lailla lastensuojelua ei voida pitää kansainvälisesti yhtenäisenä käsitteenä vaan aina sosiaalinen, kulttuurinen ja historiallinen konteksti määrittelevät lapsen suojelun käsitettä (Bentley 2005, 107; Biesel ym. 2020, 5), vaikka yhtenäisiä linjauksia esimerkiksi Pohjoismaiden välillä tunnustetaan. Suomella on hyvin paljon yhtäläisyyksiä Norjan ja Tanskan kanssa lastensuojelullisissa kysymyksissä, sillä valtiot jaotellaan kuuluvaksi sosiaalidemokraattisiin hyvinvointivaltioihin. Jaottelu osoittaa valtioiden samankaltaiset näkemykset ja käytännöt lapsi- ja per-

heorientoituneisiin palveluihin. Lastensuojelua koskevat lait korostavat lapsen etua sekä perheiden saamaa varhaista tukea ja apua. Kuitenkin esimerkiksi Norjassa korostetaan muita pohjoismaita enemmän sitä, että lapsi saa kasvaa biologisen perheensä kanssa. Vaikka valtiot pyrkivät tarjoamaan ennaltaehkäiseviä ja kotiin tuotavia palveluita, näkyy valtioiden tilastoissa kasvavat lastensuojelun asiakasmäärät. Pohjoismaissa korostetaan tulevaisuudessa yhä enemmän lapsikeskeistä orientaatiota, jossa lapsen oikeudet ja tarpeet ovat keskeisimpiä, ja niihin keskittymisen uskotaan takaavan paremmin lasten hyvinvoinnin toteutuminen. (Blomberg ym. 2010, 35–36; Pösö ym. 2013, 476; Skivenes ym. 2015.) Unicefin kehittämän lasten hyvinvointia analysoivan indikaattorijärjestelmän avulla lasten hyvinvointia mitataan materiaalsen hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden, koulutuksen, sosiaalisten suhteiden, riskikäyttäytymisen sekä subjektiivisen eli koetun hyvinvoinnin avulla (Hämäläinen & Kangas 2010, 15).

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus on kansainvälinen lapsia koskeva ja valtioita sitova ihmisoikeussopimus, johon Suomi on sitoutunut vuonna 1991 (Bardy 2009, 30). Sopimus vaatii jäsenmaidensa sosiaalihuollon huomioivan ensisijaisesti lapsen edun, mutta turvaavan myös lapsen vanhempien ja laillisten edustajien oikeudet ja velvollisuudet (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991 § 3). Suomalainen lastensuojelulaki perustuu tähän sopimukseen, ja se määrittää vahvasti suomalaisen lastensuojelun toimintaa (Bardy 2009, 31) sekä asettaa lakia toteuttavalle sosiaalityöntekijälle erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia suojella lasta ja turvallista lapsuutta. Sosiaalityön käytännöt ovat kansainvälisesti aina kontekstisidonnaista, jolloin eroavaisuudet ovat tunnistettavissa kunkin maan yhteiskunnallisesta tilanteesta ja lainsäädännön asettamista reunaehdoista (Lähteinen ym. 2017, 5).

Länsimaissa on tänä päivänä tunnistettavissa joitakin keskeisiä lapsen suojeluun liittyviä periaatteita, jotka vaikuttavat myös lastensuojelutyön käytäntöihin. Periaatteet painottavat lapsen hyvinvoinnin ja edun ensisijaisuutta, lapsen kasvavia ja korostuvia oikeuksia sekä esimerkiksi lapsen oikeutta ilmaista mielipiteensä häntä itseään koskevissa asioissa. Periaatteet ovat muodostuneet ja korostuneet 2000-luvulla, kun lapsen oikeudet itsenäisenä kansalaisena on tunnistettu. Lasten osallisuus lastensuojelunprosesseissa kuvaa sitä, millaisena lapset ja lapsuus yhteiskunnassamme ymmärretään. (Archard & Skivenes 2009, 1; Hotari ym. 2009, 130; Eydal & Kröger 2010; Folleso & Mevik 2010, 103; Pösö ym. 2013.) Lapsen aseman ja oikeuksien muutos on johtanut siihen, että lasta pidetään ensisijaisena lastensuojelun asiakkaana, mutta kuitenkin koko perheen tarpeet huomioiden (Heinonen & Sinko 2009, 91; Hotari ym. 2009, 123). Bardy (2009) kutsuu



tätä lapsikeskeiseksi perhelähtöisyydeksi, mutta muussa kirjallisuudessa puhutaan paljon pelkästä lapsilähtöisyydestä, lapsikeskeisyydestä (esim. Muukkonen & Tulensalo 2004; Heinonen & Sinko 2009; Burns ym. 2017) tai lapsijohtoisuudesta (Pulkkinen 2018, 21). Lea Pulkkinen (2018, 20) selventää lapsilähtöisyyden vastakohtana pidettävän aikuis- tai järjestelmälähtöisyyttä, jotka ylläpitävät aikuisen valtaa, jossa lapsen intressit, näkemykset ja tarpeet jätetään huomioimatta, ja lapsen palvelut järjestetään aikuisen tai organisaation tavoitteista käsin. Lastensuojelulaki (LSL) kulkee linjassa lapsilähtöisyyden periaatteiden kanssa, sillä lain 4 § määrittelee lastensuojelutyöskentelyn keskeisiksi periaatteiksi muun muassa lapsen edun ensisijaisuuden, lapsen suotuisan kasvun edistämisen sekä vanhempien ja muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukemisen.

Lapsen etu on kirjattu lastensuojelulakiin yhtenä merkittävämpänä työtä ohjaavana periaatteena. Käsitteenä lapsen etu on laaja, näennäisen itsestään selvä ja lapsen edun arvioiminen aiheuttaa erilaisia tulkintoja eri osapuolten välillä. Lapsen edulle on vaikea asettaa käsitteellistä teoriapohjaa, mutta se silti määrittää vahvasti lastensuojelun toimesta tehtäviä päätöksiä. (Pösö 2012, 76–77.) Anna Nyrhisen (2016) mukaan lapsen etua voidaan lähestyä kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin lapsella on oikeus siihen, että lapsen etua arvioidaan, ja se huomioidaan lasta koskevissa päätöksissä. Toiseksi, mikäli samaa asiaa voidaan tulkita monesta eri näkökulmasta, on asiaa tulkittava ensisijaisesti lapsen edun näkökulmasta. Kolmanneksi lasta koskevissa päätöksissä on huomioitava se, miten päätös vaikuttaa myönteisesti tai kielteisesti lapseen. Vaikka laki velvoittaa lain käyttäjää eli sosiaalityöntekijää ajamaan lapsen etua, jää lain tulkitsijan vastuulle harkita, mitä lapsen etu milloinkin tarkoittaa. (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 8–9; Nyrhinen 2016, 71). Esimerkiksi Emily Keddellin (2017, 322) tutkimuksessa lapsen edun todettiin muodostuvan lapsen henkisten ja emotionaalisten tarpeiden täyttämisestä. Pösön (2012, 92–93) pohtiessa lapsen etua moraalisenä kannanottona hän toteaa, että lapsen etua tulee aina tarkastella yhteisöllisessä kontekstissa, aika ja paikka rajojen puitteissa. Lapsen etu ei ole itsessään selvärajainen käsite, vaan se muuttuu ja muotoutuu eri kontekstissa eri tavalla.

Pösö (2010) kutsuu institutionaaliseksi rajaksi sitä kohtaa, jossa lastensuojelu puuttuu julkisena järjestelmänä yksityisiin perhesuhteisiin ja tekee niistä instituution toiminnan kohteen. Se on samalla myös moraalinen kannanotto sitä kohtaan, mitä yhteiskunnassamme pidetään tavanomaisena ja ei-tavanomaisena perhe-elämän kuuluvana toimintana. (Mt., 325.) Lastensuojelulain (LSL) mukaan lapsen huostaanotto on lastensuojelun

viime sijainen toimi. Sen edellytyksenä lapsen huolenpidossa ja kasvuolosuhteissa on oltava puutteita, puutteiden tulee uhata lapsen terveyttä ja kehitystä, lastensuojelun avo- huollon palvelut ja tukitoimet ovat olleet riittämättömiä ja huostaanoton arvioidaan ole- van lapsen edunmukainen toimenpide.

## 2.2 Lapsi huostaanotettuna ja lastensuojelun asiakkaana

Suomessa lastensuojelulaki (LSL) määrittelee lastensuojelua olevan lapsi- ja perhekoh- tainen lastensuojelu, jota toteutetaan avohuollon tukitoimilla, asiakassuunnitelmilla, kiireellisellä sijoituksella, huostaanotolla, sijaishuollolla ja jälkihuollolla. Lapsen sijais- huollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai lain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella (LSL § 49). Silloin vastuu lapsen hoidosta siirtyy viranomaiselle. Huos- taanoton tarkoitus on olla väliaikainen toimenpide lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi, ja usein huostaanoton kesto on epävarmaa. Usein huostaanottoa edeltää sijoitus kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena. Vaikka lapsen huostaanotto on yksi valtion voi- makkaimmista perheiden yksityiselämään vaikuttavista toimista, ovat huostaanotot sii- täkin huolimatta oikeutettuja turvataksemme lasten hyvinvointi, lapsuus ja tulevaisuus. (Heino 2009, 56; Burns ym. 2017, 1–2.)

Vuosina 1991–2019 kokonaisuutena tai erillisinä interventioina huomioituna huostaan- otettujen ja kiireellisesti sijoituttujen lasten määrä on ollut jatkuvassa kasvussa, ja vuonna 2020 kodin ulkopuolisessa sijoituksessa oli 19 086 lasta (Forsell ym., 2019; Forsell ym., 2020). Syitä jatkuvasti kasvaville lastensuojelun asiakasmäärille voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta. Lastensuojeluasiakkuuden taustalla ei nähdä olevan yhtä syytä, vaan tuen ja asiakkuuden tarve on moninainen, ja se vaihtelee tilapäisestä avusta ylisukupolvisiin asiakkuuksiin (Heino 2009, 65). Syyt voidaan myös jakaa niin sanottuihin välittömiin ja välillisiin syihin.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen ylläpitämässä lastensuojelurekisterissä kerätään tietoja sijoitettujen lasten sukupuolesta, iästä, sijoituspaikasta ja sijoituksen kestosta. Rekisteristä ei kuitenkaan ilmene vanhempien tietoja, lapsen perhesuhteita tai vanhem- pien sosioekonomista asemaa (Saarikallio-Torp ym. 2010, 238), jonka vuoksi yksityis- kohtaisia lastensuojeluasiakkuuksien syitä on vaikea määrittää. On kuitenkin tunnistet-

tu, että asiakkuuksien taustalla vaikuttavat muun muassa nuorten kasaantuneet haasteet, väkivalta, lasten laiminlyönti, vanhemmuuden haasteet, lapsen ja vanhemman väliset erimielisyydet ja riidat sekä vanhempien huumausaineiden ja alkoholin käyttö yhdistettynä rikolliseen käyttäytymiseen ja mielenterveysongelmiin. Toisaalta myös vanhempien taloudelliset haasteet näkyvät ainakin välillisesti huostaanottojen taustalla. Suurimmalla osalla sijoitetuista lapsista vanhemmat ovat työelämän ulkopuolelle ja vanhempien elämässä korostuu etuusriippuvuus. Lastensuojelun asiakkuudessa olevilla vanhemmilla esiintyy enemmän mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöitä, kuten masennusta, ahdistuneisuutta ja päihteiden väärinkäyttöä kuin muilla vanhemmilla. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2010, 58; Saarikallio-Torp ym. 2010, 246.)

Pösö (2010, 334) esittää tutkimuksensa johtopäätöksenä, että alati kasvavat lastensuojelun asiakasmäärät eivät selity pelkästään perheiden ja yksilöiden sosiaalisilla oloilla ja kriisiytyneillä elämäntilanteella, vaan asiakkuuden alkaminen ja institutionaalisen rajan ylittäminen kielii muustakin, kuten informaalien ja formaalien tuen lähteiden riittämättömyydestä tai murtumisesta. Päivi Petrelius ja Pia Eriksson (2018, 4) pohtivat kasvavien asiakasmäärien syiksi perheiden tuen saannin kriteerien tiukentumisen sekä sen, miten ylipäättään lastensuojelu yhdessä tai erikseen muiden palveluiden kanssa pystyvät tarjoamaan lapsille ja perheille tarvittavaa tukea oikea-aikaisesti. Tämän lisäksi he (mt., 4) pohtivat, onko palvelujärjestelmämme herkistynyt paremmin tunnistamaan avun tarpeessa olevat lapset ja perheet, mikä näkyisi myös tilastoissa asiakasmäärien kasvuna. Toisaalta lastensuojelun palveluiden on tunnistettu olevan ylikuormittuneita, työntekijöiden vaihtuvuuden vilkasta sekä työskentelyn enemmänkin näennäistä ja vakauttavaa. Onkin siis perusteltua pohtia, ylläpitääkö ja tuottaako lastensuojelun oma toiminta kasvavaa palvelun tarvetta. (Mt., 4.)

Vanhemman päihteiden käytön ongelmallisuus joutuu lapsiperheissä määrittelyn kohteeksi silloin, kun vanhempi ei kykene huolehtimaan lapsen huolenpidosta ja hoivasta riittäväällä tavalla, ja lastensuojelu saa oikeutuksen puuttua perheen elämään. Päihderiippuvuus aiheuttaa vanhemmalle merkittäviä fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia seurauksia, jotka synnyttävät huolta vanhemman kyvystä taata lapselle turvallinen kasvuympäristö. (Punamäki ym. 2006, 242; Hyytinen 2007, 31.) Tutkimuksessa merkittävän rajauksen luo vanhemman päihderiippuvuus yhtenä lapsen huostaanottopäätöksen syynä ja jatkuksena. Vaikka institutionaalisen rajan ylittäminen (kts. Pösö 2010) ja lastensuojeluasiakkuuden alkaminen vaativat muutakin kuin yksilön epäsuotuisan ympäristön, voidaan vanhemman päihderiippuvuudella arvioida olevan seurauksia, jotka tukevat lapsen

huostaanoton jatkumoa ja sijoituksen tarvetta. Vanhemman päihderiippuvuus yhtenä lapsen huostaanoton perusteena johtuu usein siitä, että vanhemman päihteidenkäytön hallitsemattomuus asettaa lapselle terveystarpeita, jotka syntyvät hoidon ja huolenpidon puutteista ja turvattomasta kasvuympäristöstä. Lapsi saattaa altistua herkemmin tapaturmille, sairauksille, kehitysviivästymille ja käytöshäiriöille, joista tunnistettavia kehitysviivästyksiä ovat esimerkiksi lapsen emotionaalinen, kognitiivinen ja sosiaalinen viivästyminen. Usein runsaasti päihteitä käyttävät vanhemmat eivät suoriudu välttämättä lapsen hyvinvointia edellyttävistä perustehtävistä tai lapsen perustarpeisiin vastaamisesta. Vanhemman saattaa olla vaikea erottaa omia ja lapsen tarpeita tai laittaa lapsen hyvinvointi etusijalle. (Punamäki ym. 2006, 243; Raitasalo ym. 2016, 87; Pikulinsky & Sundström 2018, 179.)

Lastensuojelutyössä selvitetään jokaisen lapsen ja perheen omat erityistarpeet, vaikutetaan lapsen ja vanhempien väliseen suhteeseen sekä tuetaan lapsen edun ja oikeuksien rinnalla myös koko perheen voimavaroja. (Heino 2009; Heinonen & Sinko 2009; Petrelius & Eriksson 2018.) Lapsen huostaanotto ei ole koskaan adoptionkaltainen pysyvä ratkaisu, vaan sen tavoitteena on aina perheen jälleenyhdistäminen. Lastensuojelulain keskeinen periaate tavoitella perheen jälleenyhdistämistä perustuu kansalaisten oikeuteen yksityis- ja perhe-elämään kohdistuvasta suojasta ja kunnioituksesta, kuin myös huostaanoton väliaikaiseen luonteeseen (Araneva 2016, 192). Perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta edistää sosiaalityöntekijälle annettu velvollisuus tukea lapsen läheisiä ihmissuhteita huostaanotosta huolimatta, ja tehdä huostaanotto tarpeettomaksi.

### 2.3 Lapsen läheisten ihmissuhteiden tukeminen huostaanoton aikana

Lapsen huostaanoton myötä lapsen suhde biologiseen perheeseen välttämättäkin muuttuu. Vanhemman ja lapsen suhteeseen liittyy institutionaalinen ulottuvuus, joka määrittää sen, etteivät lapsi ja vanhempi voi tavata haluamallaan tavalla, milloin, missä tai ketä he haluavat. (Haight ym. 2003; Laakso 2016, 173.) Lastensuojelulain (LSL) 54 § asettaa sosiaalityöntekijälle velvoitteen turvata lapsen tärkeät ja turvalliset ihmissuhteet, ja edistää lapsen ja perheenjäsenten välistä yhteydenpitoa. Huostaanotosta huolimatta lapsen perhesuhteiden ylläpitäminen on niin lapsen kuin vanhemmankin oikeus (Pösö 2016, 182), mikä tukee perheenjälleenyhdistämisen tavoitetta.

Lapsen ja vanhemman välinen yhteydenpito voi toteutua tapaamisilla ja vierailuilla, puhelimitse tai esimerkiksi kirjeitse ja sähköpostitse. Yhteydenpidon toteutuminen vaatii suunnittelua ja käytännönjärjestelyjä, kuten tapaamispaikan ja matkustustavan sopimista sekä usein monen eri osapuolen aikataulujen yhteensovittamista. Yhteydenpidon tukemiseen liittyy jo sijaishuoltopaikan valinta eli vaade siitä, että lapsen sijaishuoltopaikka on sellaisen etäisyyden päässä vanhemmista, että lapsi pystyy tarvittaessa vierailemaan vanhempien luona tai toisinpäin. Etäisyys ei saa olla este lapsen ja vanhemman väliselle yhteydenpidolle, mutta sijaishuoltopaikan on toisaalta oltava lapselle tarkoituksenmukainen ja sen on pystyttävä vastaamaan lapsen tarpeisiin. (Saastamoinen 2010, 136–137; Pösö 2016, 188.) Aina vanhemman koti ei sovellu lapsen tapaamispaikaksi, jolloin tapaaminen voidaan sopia erillisessä tuetussa tai valvotussa tapaamispaikassa. Valvotuilla tapaamisilla tarkoitetaan tapaamistilannetta, jossa ulkopuolinen taho valvoo kuulo- ja näköyhteydessä vanhemman ja lapsen tapaamista. Tuettu tapaaminen on valvottua tapaamista vapaampi, ja valvoja on perheen käytettävissä tapaamisen ajan. Tällaisia menettelyjä käytetään tilanteissa, joissa lapsen asema tulee turvata tapaamisten aikana, kun lapsen fyysinen tai psyykinen hyvinvointi on mahdollisesti uhattuna. Valvotut ja tuetut tapaamiset mahdollistavat vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen ja yhdessäolon, mutta tarvittaessa ulkopuolinen taho voi puuttua sitä vaativiin tilanteisiin. (Hämeen-Anttila 2017, 221–222.)

Lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa huostaanoton aikana on tutkittu useiden tutkijoiden toimesta (esim. Saastamoinen 2010; Laakso 2016; Pösö 2016). Lapsen ihmissuhteet huostaanoton aikana eivät ole missään tapauksessa selviä, vaan ne voivat tärkeydestään huolimatta aiheuttaa lapselle haittaa ja ristiriitaisia tunteita (Saastamoinen 2010; Pösö 2016, 180). Kotiin ja kotonaoloon saattaa liittyä epämieluisia muistoja ja ristiriitaa, ja myös vanhemman ja lapsen välinen suhde on saattanut ajautua etäisemmäksi verrattuna huostaanottoa edeltävään aikaan. Osa huostaanotetuista lapsista ei välttämättä edes tunne biologisia vanhempiaan tai vanhempi on ollut vuosia pois lapsen elämästä. (Laakso 2016, 174–175.) Laakson (mt.) tutkimuksessa osallisina olleet lapset ovat kertoneet kahtia jakoisesti suhteensa muuttuneen biologiseen perheeseensä huostaanoton jälkeen. Suhde saattoi muuttua etäisemmäksi tai jännitteiseksi vähentyneen kanssakäymisen vuoksi, mutta siitä huolimatta perhe oli lapselle aina emotionaalisesti läsnä. (Mt., 172.) Pösö (2016) on taas haastatteluissaan havainnut, että huostaanotetut lapset eivät lopulta puhu paljoakaan omista vanhemmistaan tai perheestään. Hän (Pösö 2016) uskoo sen johtuvan siitä, että perhesuhteet ovat huostaanotetuille lapsille arka

aihe. Perhesuhteista puhuttaessa lapset puhuvat enemmänkin siitä, miten vanhempien tapaamiset ja yhteydenpito on järjestetty (Mt., 184).

Sosiaalityöntekijälle lapsen ja vanhempien välisen yhteydenpidon suunnittelu ja siihen liittyvä päätöksenteko ovat kuitenkin vain ammatillinen tehtävä, jolla toteutetaan lapsen ja vanhemman oikeuksia (Mt., 191). Sen sijaan lapselle ihmissuhteista tulee aikataulutettuja, suunniteltuja ja dokumentoituja päätöksiä, kuten Pösö (mt., 190) asian lapsen näkökulmasta kokoa. Lapsen ihmissuhteet muuttuvat luonnollisesta, spontaanista ja intiimistä asiasta rutiiniksi, jotka nojaavat sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien välillä tehtyihin sopimuksiin (Mt., 190). Henna Pirskanen ja Johanna Järvinen-Tassopoulos (2021, 19) toisaalta huomauttavat, ettei perhe muodostu automaattisesti, vaan perhettä myös aktiivisesti tehdään. Lopulta sosiaalityöntekijä on siis merkittävässä roolissa luomassa, muokkaamassa ja vaikuttamassa huostaanotetun lapsen perhesuhteiden rakentamiseen.

## 3 HARKINTAVALLAN JA MORAALISEN JÄRKEILYN KÄYTTÖ LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖSSÄ

### 3.1 Vastakkainasettelua ja ristiriitaisia näkemyksiä lastensuojelutyön todellisuutena

Lastensuojelun sosiaalityötä ja sen käytäntöjä tuntuu vaikealta sanoittaa ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi työn pirstaleisuuden ja monitahoisuuden vuoksi. Lastensuojelun (LSL) tarkoitus on paitsi turvata jokaisen lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, luoda raamit ja reunaehdot käytännön työskentelylle huostaanotettujen lasten ja heidän vanhempien kanssa. Lastensuojelun tehtäväkenttä on suppeimmillaankin laaja sisältäessään työskentelyn lapsen ja perheen elinoloissa, yhteisyyssuhteissa ja maailmaan orientoitumisessa (Bardy 2009, 42).

Lastensuojelutyön arjessa kohdataan paljon lapsen ja biologisten perheenjäsenten välisiä eturistiriitoja ja jännitteitä. Jännitteet liittyvät usein siihen, miten lastensuojelun käytännöissä merkityksellistetään vanhemman ja lapsen oikeuksia, millainen on vanhemman kohdistuvan tuen ja kontrollin suhde tai, miten asiakaslähtöisyys on huomioitu asiantuntijakeskeisyyden rinnalla. (Bardy 2009, 43–44; Juliusdottier 2010, 94.) Lastensuojelutyön voidaan todeta olevan jatkuvassa ristiriidassa ja jännitteessä lapsen suojelemisen ja perheen tukemisen kanssa. Työn käytännöissä kohdattavat konfliktitilanteet herättävät usein kahtiajakoisia näkemyksiä, mielipiteitä ja kiivastakin väittelyä siitä, miten vanhempien ja lapsen oikeuksia painotetaan suhteessa toisiinsa. Siten työssä korostuu vahvasti myös asiakkaiden yksilöllisyyden ja kokonaisvaltaisuuden idea. Työn käytännöissä tulee huomioida jokaisen lapsen ainutkertaisuus, yksilöllisyys ja identiteetti, mutta ei erottaa niitä siitä kokonaisuudesta, perheestä, yhteisöstä tai yhteiskunnasta, jonka keskellä lapsi elää. (Bardy 2009, 42; Heino 2009, 68; Kaikko & Friis 2009, 78–79.)

Yhtenä merkittävimpänä lastensuojelutyön osana voidaan pitää sosiaalityöntekijän päätöksentekovelvollisuutta, joka määrittellään lastensuojelulaissa (LSL) sekä laissa sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (2015/817). Sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoprosesseihin paikantuvat tutkimukset koskevat paljolti institutionaalisen rajan ylittämistä ja lastensuojeluasiakkuuden alkamista (esim. Christiansen ym. 2010; Benbenishty ym. 2015; Burns ym. 2017; Hultman ym. 2018). Aikaisempien tutkimusten (esim. O’Sullivan 2011; Blomberg ym. 2010; Lamponen 2022) mukaan sosiaalityöntekijöiden

päätöksentekoa voidaan pitää kollektiivisena prosessina. Tuuli Lamponen (2022) esittää väitöskirjassaan lapsen kiireellistä sijoitusta koskevan päätöksenteon muodostuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa päätöksentekijän ja muiden asiaan liittyvien osapuolten kanssa. Lamponen (mt., 169–170) kutsuu tietotyöksi päätöksen perustana toimivan tiedon keräämisen, käsittelyn, arvioinnin ja analysoinnin kautta rakentunutta tietoa, joka muodostuu ihmisten välisissä keskusteluissa, yhdessä tuotetussa tiedossa ja yhteisissä tulkinnoissa. Helena Blombergin ym. (2010) tutkimuksessa sen sijaan vertaillaan neljän eri pohjoismaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia koskien lastensuojelussa tehtävää arviointia ja interventioita. Tutkimuksen (mt.) tuloksena todetaan, että Pohjoismaissa sosiaalityöntekijät rakentavat argumenttiaan päätöksilleen kollektiivisesti ja työyhteisön tuella. Samalla tavalla myös Rachel Falconer ja Steven Shardlow (2018) totesivat niin kansallisen kuin organisatorisen kontekstin vaikuttavan lastensuojelussa tehtävään päätöksentekoon, ja erityisesti Suomessa päätöksentekoon hyödynnettävän työyhteisön ja lähiesimiehen tukea.

Lastensuojelussa tehtävään päätöksentekoon liittyy aina eettisiä kysymyksiä, valtaa, riskejä ja refleksiivisyyttä (O`Sullivan 2011, 2). Sosiaalityöntekijä on aina lapsen itsensä, mutta myös lapsen lähiverkoston kertomusten varassa, ja joutuu arvottamaan osapuolten näkemyksiä lapsen nykyisyys ja menneisyys huomioiden. Erilaisia ratkaisuja ja toimintavaihtoehtoja on verrattava ja arvotettava suhteessa toisiinsa, ja toisinaan sosiaalityöntekijän on tehtävä ratkaisuja, jotka eivät miellytä lapsen läheisverkoston jokaista osapuolta. Vastaan tulee myös tilanteita, joissa sosiaalityöntekijän on tehtävä päätös asiasta, jolle ei selvästi ole oikeaa ratkaisua. Epävarma tietoa ja tietäminen paikantuvat nimenomaan monimukaisiin, eettisesti hankaliin konfliktitilanteisiin. (Forsberg 2011, 269; Laitinen & Väyrynen 2011, 175–177.) Päätöksenteko on yksi sosiaalityön keskeisimpiä osia, mutta usein sosiaalityöntekijät joutuvat päätöksiä tehdessään tasapainoilemaan riittävän toiminnan, vajaan tiedon, aikarajojen sekä eri tahoilta kohdistuvien paineiden, pelon tunteiden ja epävarmojen seurausten välillä. Merkittävää on, että päätöstä tehdessään sosiaalityöntekijällä on tarpeeksi tietoa ja informaatiota asiakkaansa tilanteesta, jotta päätökseen liittyvien valintojen seurauksia voidaan ennalta arvioida ja päätöksen tavoite asettaa linjaan asiakkaan muiden tavoitteiden kanssa. (O`Sullivan 2011, 2; Saltiel 2016, 2104; Burns ym. 2017, 9.)

Merja Laitinen ja Sanna Väyrynen (2011, 169) esittävät asiakkaisiin kohdistuvien leimaavien tulkintojen aiheuttavan yhden eettisen ongelman ja kohtaamisen esteen työssä. He muistuttavat, etteivät sosiaalityöntekijät ole turvassa asiakkaan arvottamiselta tai



leimaamiselta, mikäli he eivät kiinnitä huomiota asiakkaan lisäksi omaan toimintaansa (Laitinen & Väyrynen 2011, 171). Edellä esitetty näkemys on relevantti sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoa tarkastellessa. Sosiaalityöntekijän tehdessä päätöksiä ja linjauksia koskien asiakkaidensa arkea ja elämää, tulee myös sosiaalityöntekijän pohtia paikkaansa suhteessa itseen ja muihin. Sosiaalityöntekijän tulee uskaltaa ja pystyä reflektoimaan omaa ajatteluaan ja asenteitaan suhteessa päätöstä vaativiin tilanteisiin, ja tarkastelemaan tilanteita erilaisista näkökulmista (Bardy 2009, 45; Kaikko & Friis 2009, 77–78). Toisaalta työyhteisön sisällä voi esiintyä hyvinkin erilaisia näkemyksiä ja tulkintoja asiakastilanteista, mikä osoittaa myönteisellä tavalla sosiaalityön arvojen moninaisuuden. Erilaisten näkemysten tunnistaminen kuitenkin vaatii sosiaalityöntekijöitä reflektoimaan omaa toimintaansa ja ajatuksiansa, jotta ymmärrys asiakkaan tilanteesta laajenee, ja sosiaalityöntekijät löytävät uusia keinoja suhtautua ja lähestyä moninaisia asiakastilanteita. (Laitinen & Väyrynen 2011, 177.)

Heinonen ja Sinko (2009) ovat pohtineet lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuteen kohdistuvan usein kyseenalaistamista. Kyseenalaistaminen saattaa johtua työn luonteesta ja siitä, että työssä kohdataan vahvaa ristiriitaisuutta ja painottelua vastakoh-tien välillä. Lisäksi lastensuojelun toimintaan ja toiminnanrajojen määrittelyyn osallistuvat monet eri ihmiset erilaisista tiedon positioistaan. He (mt.) esittävät, että työn tekemisen perusteita tulisi miettiä toistuvasti niin yksilöllisestä kuin työyhteisön näkökulmasta ja tehdä näkyväksi lastensuojelutyön haastava luonne, ristiriitaisuudet ja työntekijöiden kokema syyllisyys, jotka kumpuavat osaksi työhön välttämättömästi kuuluvasta asiakkaiden kontrolloinnista. (Mt., 94–95.) Laitinen ja Väyrynen (2011, 179) toteavatkin lastensuojelussa eettistä haastetta tuottavan erilaiset arvoprosessit ja niiden näkyväksi tekeminen laadukkaiden perustelujen ja moninaisten näkemysten kunnioittamisen rinnalla. Toisaalta päätöksenteon perustaksi on kaivattu entistä enemmän tutkimusperustaista näyttöä ja teoreettista tietoa (esim. Taylor & White 2006, 950; Pösö 2012, 92), jotta edellä mainitun kaltaiselta työntekijöiden kokemalta syyllisyydeltä ja virhearvioilta vältyttäisiin. Ilkka Uusitalo (2018, 35) taas pohtii lastensuojelutyön asiantuntijuuden muutosta. Hän (mt.) argumentoi tätä sillä, ettei alan koulutus anna sosiaalityöntekijälle valmiuksia soveltaa teoreettista ja tutkimuspohjaista tietoa työhön ja asiakkaiden alati muuttuviin elämäntilanteisiin. Toisaalta asian suhteen herää kysymys myös siitä, kuinka paljon tutkimuspohjaista tietoa voidaan käyttää päätöksenteon perustana. Kysymys ei ole sinänsä uusi, mutta auttaa suhteuttamaan moraalisen järkeilyn merkitystä yhtenä päätöksentekoprosessin osana.

Sosiaalityöntekijän ratkaisut vaikuttavat aina jollakin tavalla lapsen ja hänen lähipiirinsä nykyisyyteen ja tulevaisuuteen, jonka vuoksi päätöksenteossa tulee huomioida, millaisia seurauksia erilaisilla päätöksillä on. Toiset päätökset saattavat johtaa äärimmäisiin seurauksiin, kun taas toisilla päätöksillä on lopulta hyvin pienet seuraukset. (O'Sullivan 2011, 3.) Lastensuojelun sosiaalityössä työskennellään paitsi lain ohjaajamana, myös lapsen yksilöllisten tarpeiden ja kehityksen mukaisesti. Päätöksillä on lapselle aina myös sosiaalisia seurauksia. (Burns ym. 2017, 4.) Brian Taylor ja Andre Whittaker (2018, 105) huomauttavat, että on tärkeää erottaa ikään kuin arkiset ja huomaamattomat päätökset muodollisista ja ihmisten elämää lopullisesti muuttavista päätöksistä, kuten lapsen huostaanottopäätös. Osa päätöksistä vaatii vakavaa ja tarkkaa punnintaa, arviointia ja pohdintaa, toiset päätökset taas hieman vähemmän, ja toiset päätökset tehdään lähes olemattomalla pohdinnalla intuitiivisesti. (Munro 1999, 746; O'Sullivan 2011, 2–3.)

### 3.2 Sosiaalityöntekijän harkintavallan ja moraalisen järkeilyn käyttö lastensuojelutyössä

Päätösten ja arviointien tekeminen on sosiaalityön keskeisimpiä osia. Kun työn tarkoitus on edistää asiakkaiden hyvinvointia ja oikeudenmukaista kohtelua, tulee sosiaalityöntekijän kiinnittää päätösten tekemiseen erityistä huomiota ja huolellisuutta. Erityisesti lastensuojelutyössä päätökset puuttua tai olla puuttumatta lapsen ja perheen tilanteeseen voivat olla kohtalokkaat. (O'Sullivan 2011, 1.) Päätösten ja arviointien tekemistä kuitenkin haastaa niihin paikantuvat moraaliset ja eettiset kysymykset, joiden myötä asiakkaiden elämäntilanteet näyttäytyvät enenevässä määrin kiistanalaisina ja monimutkaisina (Forsberg 2012, 8).

Lasta ja perhettä koskevan päätöksen tekeminen vaatii sosiaalityöntekijältä harkintaa. Harkinta kuvaa toimintaa, jota käytetään tehdessä valintaa eri vaihtoehtojen välillä. Harkintaa voivat tehdä niin lainsäätäjä, laintulkitsija kuin asiakaskin, mutta itsessään arkinen harkinta tulee erottaa viranomaisen, kuten sosiaalityöntekijän, harkintavallasta. Harkintavallan lähtökohdat ovat viranomaisen velvollisuudessa noudattaa toiminnassaan lakia. (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 8–9.) Lain tulkintaa haastaa paitsi sisällöltään yleiseksi ja tulkinnanvaraiseksi kirjattu normisto, myös lastensuojelun asiakkaiden koh-

taamat uudenlaiset ongelmatilanteet, riskit ja tarpeet, joihin sosiaalityöntekijöiden tulisi työssään pystyä lain puitteissa vastaamaan (Lähteinen ym. 2017, 6).

Harkintavallan ja moraalisen järkeilyn merkittävin ero perustuu harkintavallan oikeudelliseen luonteeseen ja moraalisen järkeilyn ”arkisuuteen”. Suomalaisen oikeusvaltio periaatteen mukaan viranomaisen toiminnan ja päätösten on oltava lain mukaisia. Harkintavallan tarve muodostuu vasta siinä vaiheessa, kun tunnistamme, ettei laki pysty tarjoamaan yleisen normiston lisäksi yksilöllisiä ratkaisuja asiakkaiden yksilöllisissä elämäntilanteissa. Yhdenvertaisuusperiaate ja ihmis- ja perusoikeuksien noudattaminen eivät kuitenkaan tee harkintavallasta täysin vapaata. Yhdenvertaisuus periaate tarkoittaa, että harkintaa on käytettävä yhdenvertaisesti asiakastilanteiden välillä niin, että ihmisiä kohdellaan harkinnasta huolimatta tasapuolisesti yksilöiden perus- ja ihmisoikeudet huomioiden. (Kotkas 2014, 41–42; Keddell 2022.)

Sosiaalityöntekijöiden moraalinen järkeily on saanut tilaa moraalipsykologian ja filosofian lisäksi myös sosiaalitieteissä (Fleck-Henderson 1991; Forsberg 2011, 271). Muun muassa Ann Fleck-Henderson (1991) on jo 1990-luvun alussa tunnistanut moraalisen järkeilyn merkityksen sosiaalityön käytännöissä, jonka hän on esittänyt johtuvan siitä, että sosiaalityötä tehdään lähtökohtaisesti arvojen ja etiikan pohjalta. Sosiaalityön voidaan todeta olevan jo itsessään eettistä, sillä sen tavoite on pyrkiä asiakkaiden kannalta ”hyvään”, vaikka käsitykset ”hyvästä” vaihtelevat (Pasini 2016, 377). Kenties merkittävin ja ajankohtaisin suomalaisteos koskien moraalista järkeilyä ja sosiaalityötä on Hannele Forsbergin ja Leena Autonen-Vaaraniemen (2012) teos, jossa moraalinen järkeily paikannetaan sosiaalialan ammattilaisten ongelmanratkaisuprosesseihin ja päätöksentekotilanteisiin. Teoksessa Riitta Laakson (2012) tutkimusartikkelissa tutkitaan lastenkotiin sijoitettujen lasten vanhempien ja lastenkodin työntekijöiden välistä työskentelyä ja siinä ilmeneviä moraalisia kysymyksiä. Rosi Enroosin (2012) artikkeli taas tasa-painoilee moraalisen järkeilyn näkökulmasta vankien perhesuhteiden ylläpidon ja rajoittamisen välillä.

Harkintavallan saadessa oikeutuksensa sen oikeudellisesta puolesta, voidaankin kysyä, mikä on ehto moraalisen järkeilyn käytölle. Forsberg (2011) esittää, ettei moraalinen järkeily pysty korvaamaan faktatietoa, mutta sillä voidaan pyrkiä täydentämään puuttuvia tiedonaukkoja, joita vaikeissa asiakastilanteissa kohdataan. Lisäksi moraalinen järkeily tapahtuu vasta, kun konfliktitilanteet ja niistä johdetut moraaliset kysymykset tunnustetaan. (Forsberg 2011, 273; Forsberg 2012, 10.) Tuuli Lamponen (2022) kuvailee järkeilyä ”ajattelulliseksi tilaksi”, joka mahdollistaa olemassa olevan tiedon käsittelyn,

järjestämisen ja analysoinnin. Siten järkeilyä voidaan hyödyntää tulevaisuuden skenaarioiden luomisessa. Järkeillessään lapsen tilannetta sosiaalityöntekijä löytää tarvittavat perustelut päätökselleen ja voivat siten jälkikäteen reflektoida päätöksentekoprosessia. (Lamponen 2022, 174–176.)

Moraalista järkeilyä ei tulisi nähdä vain yksilön ajattelun kautta, vaan tunnistaa se laajemmin sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä (Fleck-Henderson 1991, 186; Fleck-Henderson 1998; Forsberg 2012, 15) moraalina ollessa muuttuvaa ja aika- ja paikkasidonnaista. Moraalin paikantuu aina yhteisön ja yhteiskunnan kollektiiviin, ja heijastelee sitä, miten yksilön toiminta vaikuttaa muihin yhteisön osapuoliin ja toisin päin. Ihmiset vaikuttavat usein omalla myös muiden toimintaan, mutta toimivat myös itse linjassa yhteiskunnan ja kulttuurin sen hetkisten normien mukaisesti. (Fleck-Henderson 1998, 233; Purjo 2014.) Vaikka äkkiseltään arvioituna moraalinen järkeily näyttää tapahtuvan yksilön tai ryhmän kesken, se vaikuttaa ja siihen vaikuttavat myös laajempi yhteiskunnallinen konteksti.

## 4 TUTKIMUSMENETELMÄT

### 4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Tutkimukseni tarkastelee huostaanotetun lapsen ja laittomia päihteitä käyttävän vanhemman yhteydenpitoa lastensuojelun sijaishuollon asiakkuuden aikana. Tutkimukseni tarkastelen, millaisia diskursseja sosiaalityöntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa rakentuu ja, millaista moraalisen järkeilyn käyttöä sosiaalityöntekijöiden muodostamissa diskursseissa ilmenee.

Olen rajannut tutkimuksen koskemaan alle 12-vuotiaan lapsen tilannetta, sillä lapsen nuori ikä vaikuttaa siihen, miten riippuvassa asemassa lapsi on aikuisten toiminnasta. Vanhempien omaa elämäntilannetta olen rajannut hallitsemaan toistuva, riippuvuutta muistuttava laittomien päihteiden käyttö.

Tutkimuskysymyksiksi muodostuivat:

1. Millaisia diskursseja sosiaalityöntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa rakentuu heidän järkeillessä lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa?
2. Miten sosiaalityöntekijöiden moraalinen järkeily näyttäytyy diskursseissa?

### 4.2 Aineistonkeruumenetelmä

Tutkimusaineiston keruu on toteutettu ryhmähaastattelulla. Ryhmähaastatteluun osallistui yhteensä kuusi henkilöä kahdessa eri ryhmähaastattelussa. Toiseen haastatteluun osallistui neljä henkilöä ja toiseen kaksi henkilöä. Haastateltavat osallistuivat ryhmähaastatteluihin yksityishenkilöinä, jotka ovat ammatiltaan sosiaalityöntekijöitä. He edustavat eri ikäluokkia ja sukupuolia, ja haastatteluun osallistui niin sijaispäteviä kuin laillistettuja sosiaalityöntekijöitä sekä jo työuransa päättäneitä. Haastateltavilla on eri mittaista työkokemusta lastensuojelun avo- ja/tai sijaishuollossa työskentelystä.

Julkaisin haastattelupyynnön tammikuussa 2022 Facebookin Sosiaalityön uraverkosto – ryhmässä sekä oman ainejärjestöni Lyhty ry – ryhmässä ja samaisen ainejärjestön viik-

kotiedotteessa ja LinkedIn profiilissani. Lopulta tavoitin edellä mainittujen väylien kautta suhteellisen vähän haastateltavia. Tämän vuoksi lähestyin lastensuojelussa työskenteleviä henkilöitä myös henkilökohtaisesti ja saavutin osan haastateltavista tämän avulla. Järjestin ryhmähaastattelut Microsoft Teams – sovelluksen välityksellä helmikuussa 2022. Nauhoitin ja tallensin haastattelut videomuodossa. Tutkimus oli taloudellisesti ja ajallisesti edullisinta toteuttaa tietokoneen välityksellä etäyhteydellä, sillä haastateltavat osallistuivat haastatteluun eri puolilta Suomea, jolloin ainakin yksi este osallistua haastatteluun väistyi etäyhteyden myötä.

Johanna Ruusuvuori ja Liisa Tiittula (2005) jakavat haastattelunlajit karkeasti strukturoituihin ja strukturoimattomiin haastatteluihin, joista tutkimukseni nojaa jälkimmäiseen. Jaottelu voidaan tehdä myös lomakehaastattelun, teemahaastattelun ja syvähaastattelun välillä (esim. Hirsjärvi & Hurme 2009; Tuomi & Sarajärvi 2009), joista ensimmäinen vastaa karkeasti strukturoitua haastattelua ja viimeinen strukturoimatonta haastattelua jättäen välillensä myös puolistrukturoidun haastattelun. Niin sanotussa syvähaastattelussa tai strukturoimattomassa haastattelussa haastattelu nojaa avoimiin kysymyksiin ja keskustelunomaisuuteen, vaikka haastattelussa käsiteltävä aihe tai ilmiö onkin määritelty etukäteen. Tutkijan tehtävä on viedä haastattelua eteenpäin keskustelussa jo esille nousseiden vastausten ja näkemysten avulla eikä haastattelun sisältö nojaa perinteiseen kysymys-vastaus-muotoon. Haastateltavilla on sanottavaa käsiteltävät ilmiöstä tai aiheesta, jossa tällaisella haastattelumuodolla saadaan tarvittavaa tietoa ilmiöstä. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 11; Hirsjärvi & Hurme 2009, 46; Tuomi & Sarajärvi 2009, 74—76.) Strukturoimattoman haastattelun rakenne näkyi ryhmähaastattelujen sisällössä siten, että haastatteluja varten haastateltavien tuli tutustua kahteen kuvitteelliseen asiakastapaukseen, jotka käsittelivät hieman eri tavoin tutkimuksessa käsiteltävää aihetta. Olin myös valmistellut etukäteen joitakin haastattelukysymyksiä, mutta kannustin haastateltavia ensisijaisesti keskustelemaan aiheesta oma-aloitteisesti, kommentoimaan toistensa puheenvuoroja ja mahdollisesti myös haastamaan toistensa ajatuksia ja näkemyksiä.

Tutkimustehtävän täyttämiseksi aineisto oli tarkoituksenmukaista kerätä yksilöhaastattelun sijaan ryhmähaastattelulla. Ryhmähaastattelu tukee strukturoimattoman haastattelulajin valintaa ja sopii merkitysrakenteiden tutkimiseen. Siinä missä yksilöhaastattelu keskittyy yksilön käsityksiin ja mielipiteisiin tutkittavasta aiheesta, ryhmähaastattelussa osapuolet esittävät ja vertailevat mielipiteitään ja ajattelutapojaan ilmiöstä huomioiden myös muiden osallistujien näkemykset. Ryhmähaastattelun tavoite on vapaamuotoinen

ja yksilöhaastatteluun verrattuna siinä kohdataan enemmän spontaaneja reaktioita, erilaisia huomioita ja saavutetaan monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 61.)

Yhä enemmän suosiota nostavien tutkimushaastatteluiden viehätyksensä saattaa johtua haastattelujen joustavuudesta, vuorovaikutuksellisesta luonteesta ja mahdollisuudesta tarkastella haastateltavien motiiveja. Haastatteluihin liittyy kuitenkin myös haittoja, kuten esimerkiksi se, että haastattelulla saadaan paljon epärelevanttia tietoa, haastattelu ei takaa informanttien puhdasta anonymiteettiä ja haastattelu vaatii haastattelijalta tietynlaisia ymmärrystä ja osaamista tutkimuksen tavoitteiden saavuttamiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 34–36.) Lisäksi erityisesti ryhmähaastattelun riskinä voidaan pitää sitä, etteivät kaikki haastatteluun kutsutut tai ilmoittautuneet saavu paikalle tai ryhmän dynamiikka vaikuttaa siihen, millaisia puheenvuoroja osallistujat haastattelun aikana ottavat (Mt., 68). Parhaimmillaan haastattelu kuitenkin välittää kuvaa haastateltavien ajatuksista, käsityksistä ja tunteista, kuten Hirsjärvi ja Hurme (mt., 41) puoltavat. Lisäksi ryhmähaastattelua voidaan pitää myös tehokkaana tiedonkeruuvälineenä, sillä parhaimmillaan tietoa saadaan nopeasti ja samanaikaisesti (Mt., 63).

Ryhmähaastattelu aineistonkeruutapana tukee diskurssianalyysin valintaa, sillä ryhmähaastattelu perustuu vuorovaikutukseen, käsitteisiin, merkityksiin ja kielenkäyttöön. Haastateltavia ei voida erottaa sosiaalisista yhteisöistään tai vastaavasti yhteisön merkitystä haastateltaville. Ryhmähaastattelusta saavutettu tieto syntyy aina haastatteluun osallistuvien henkilöiden välillä (Ruusuvaara & Tiittula 2005, 12; Hirsjärvi & Hurme 2009, 41–49.)

### 4.3 Aineistonanalyysimenetelmä

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka aineistoa analysoin diskurssianalyysin keinoin. Laadullinen tutkimus on kattokäsite monille erilaisille tutkimuksille ja perinteille. Sen painopisteet ovat muuttuneet viime vuosikymmenten aikana, ja tänä päivänä sen kuvaillaan viittaavan enemmänkin aineiston analyysin menetelmään kuin aineistonkeruumenetelmään. Toisaalta aineistonkeruun ja analyysitavat ovat merkittävä osa laadullisen tutkimuksen kokonaisuutta eikä niitä voida laadullisessa tutkimuksessa erottaa toisistaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 68.)

Oma tutkimukseni nojaa laadullisen tutkimuksen perinteistä hermeneuttiseen perinteeseen, jolla pyritään kuvailemaan ja ymmärtämään erilaisia ilmiöitä. Tutkimuksen tietenteorianä toimii sosiaalinen konstruktionismi. Sosiaalisen konstruktionismin keskeisinä tutkijoina voidaan pitää Peter Bergeriä ja Thomas Luckmannia ja heidän teostaan (1966) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Teoria on muotoutunut postmodernismin ja kielellisen kehityksen myötä 1950-luvun vaiheilla. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Witkin 2012, 14). Sen perusta on ihmisten välisissä suhteissa ja vuorovaikutuksessa. Uskomuksemme todellisuudesta ja totuudesta perustuu kielenkäytölle ja kieltä pidetään ymmärryksemme keskeisenä rakentajana. Teoria ei väittele yhden totuuden kanssa, mutta tunnistaa, että tarvitsemme sosiaaliseen kanssakäymiseen joitakin näkökulmia, joita voidaan pitää todempina kuin toisia. (Berger & Luckmann 1994; Witkin 2012, 20–21.) Berger ja Luckmann (1994) muistuttavat, että samalla kun toimimme ja pidämme omaa elämisaailmaamme todellisena, myös tuotamme tätä todellisuutta omalla ajattelullamme ja toiminnallamme. Ei ole olemassa mitään lopullista tai perimmäistä transsendenttiä, joka pystyisi osoittamaan, mikä on oikeaa tai väärää, vaan todellisuutta rakennetaan jatkuvasti ihmisten välisissä suhteissa (Witkin 2012, 19–20).

Tutkijoita, jotka pitävät kielenkäyttöä sosiaalisen todellisuuden rakentajana voidaan pitää diskurssianalyttisesti suuntautuneina (Hirsjärvi & Hurme 2009, 51). Diskurssianalyysi siis nojaa konstruktionistiseen näkökulmaan. Diskurssianalyysin liitettäviä keskeisiä painotuksia ovat tiedon kontekstuaalisuus ja tilannesidonnaisuus, sillä sen keskiössä ovat kulttuurisidonnaiset jaottelut, tulkinnat, puhettavat ja luokitukset (Pietilä 2010, 214). Muun muassa Arja Jokinen ym. (2016) ovat jaotelleet diskurssianalyysin viisi keskeisintä ominaisuutta. Käyttäessämme kieltä merkityksellistämme, järjestämme, rakennamme, uusinnamme ja muunnamme sosiaalista todellisuutta eli niin sanotusti konstruimme kohteita, joista puhumme. Viitekehysten mukaan olemassa on vain rinnakkaisia ja keskenään kilpailevia merkityssysteemejä, jolloin voimme tulkita todellisuuden olevan olemassa eri tavoin. Nimenomaan näitä merkityssysteemejä voimme kutsua diskursseiksi tai tulkintarepertuaareiksi. Tutkimuksessa diskurssit ovat myös aina tutkijan tulkinnan tulos eikä niistä voida vetää objektiivisia johtopäätöksiä todellisuudesta. Diskurssit eivät myöskään synny tai muutu itsestään, vaan tämä tapahtuu nimenomaan sosiaalisissa käytännöissä eli konteksteissa. Kontekstin käsite on kuitenkin laaja, ja sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi aikaa, paikkaa, vuorovaikutuskontekstia kuten tutkimushaastattelua tai kulttuurista kontekstia. (Mt., 26–50.)



Koska diskurssit voivat toimia rinnakkain tai kilpailla keskenään, voivat toiset diskurssit saada vahvemman aseman kuin toiset. Silloin vahvoista diskursseista saattaa muodostua lähes itsestäänselvyyksiä. (Witkin 2012, 36.) Diskurssien epätasapainoa voidaan tarkastella siten, miten paljon diskurssien välillä ja diskurssien sisällä esiintyy valtaa, ja millaisia laajempia ideologisia seurauksia valta-aseman omaavilla diskursseilla voi olla. Tästä esimerkkinä on eriarvoisuuden vahvistaminen. Seuraukset voivat olla kielteisiä tai myönteisiä, piilossa tai helposti tunnistettavissa. (Jokinen & Juhlia 2016, 75; Jokinen ym. 2016, 48–49.) Sosiaalityön näkökulmasta diskurssien valta-asemien ja seurausten tarkastelu on merkittävää, jotta voimme ymmärtää, miten diskurssit ja sosiaalityöntekijöiden osallisuus niissä muodostavat asiakkaita sekä sosiaalityöntekijöiden suhdetta heihin. Sosiaalityöntekijöihin lakisääteiseen toimintaan liittyy oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka myös sitovat heidät joihinkin diskursiivisiin paikkoihin ja näköaloihin (Witkin 2012, 26–29.)

Aloitin aineiston analyysin teemoittelun ja luokittelun avulla, joita voidaan käyttää ennen varsinaiseen diskurssianalyysiin siirtymistä. Lukiessani aineistoa jaoin karkeasti esille nousevia teemoja yhteensä seitsemääntoista (17) eri ryhmään ja merkitsin ylös puheenvuoroja tai keskusteluotteita, jotka liittyivät kyseisiin teemoihin. Arvioin teemoja olevan kuitenkin liikaa ja osan teemoista olevan hallitsevampia kuin toisten. Tässä vaiheessa huomasin jonkinlaista diskursiivista epätasapainoa aineistossa. Seuraavaksi jaottelin kyseiset 17 teemaa ”vanhemman”, ”lapsen” ja ”sosiaalityöntekijän” kategorioiden alle, mutta jaottelu osoitti vieläkin suuremman epätasapainon luokittelun välillä. Tästä voidaan jo itsessään vetää jonkinlaisia johtopäätöksiä, mutta arvelin, ettei kyseinen jaottelu pysty vastaamaan parhaalla mahdollisella tavalla tutkimustehtävääni. Päädyin tarkastelemaan 17 teemaa uudelleen, etsimään teemojen välillä yhtäläisyyksiä ja kokoaamaan niistä suurempia kokonaisuuksia. Tällä tavalla päädyin tunnistamaan aineistosta kuusi (6) diskurssia. Diskurssien muodostumisen jälkeen etsin diskurssien sisältä ja väliltä eroja ja yhtäläisyyksiä, ja rakensin alustavia analyysikappaleita. Kysyin ja pyrin vastaamaan kysymyksiin ”mitä sanotaan”, ”miten sanotaan”, ”missä tilanteessa” ja ”millä seurauksilla”.

#### 4.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuksen eettiset ja moraaliset valinnat eivät ole vain pakollisia tutkimuksen osia, vaan tutkijan tulee osoittaa eettistä sitoutumista koko tutkimuksen teon ajan aiheen valinnasta johtopäätöksiin asti. Tieteenetiikaksi kutsutaan sitä, että tutkijan linjaamat eettiset valinnat vaikuttavat kokonaisvaltaisesti tutkimuksessa tehtyihin ratkaisuihin. (esim. Kuula 2011, 11; Tuomi & Sarajärvi 2009, 125.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) on laatinut tutkimuseettisen ohjeen hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Hyvä tieteellinen käytäntö tarkoittaa yhteisesti tunnustettuja toimintatapoja tutkimusprosessissa, kuten huolellista tutkimustyötä, tulosten tallentamista ja esittämistä sekä tutkimustulosten arviointia. Tutkimuksessa käytettävien menetelmien tulee olla eettisesti kestäviä ja tutkimuksen tulokset tulee esittää avoimesti ja vastuullista tiedeviestintää toteuttaen. Tutkimuksessa tulee kunnioittaa muiden tutkijoiden tekemää työtä ja viitata muiden tutkijoiden julkaisuihin asianmukaisella tavalla. Tutkimuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja raportoinnissa sekä tietoaaineistojen tallentuksessa noudatetaan tieteelliselle tiedolle asetettuja vaatimuksia. Hyvästä tieteellisestä käytännöstä vastaa ensisijaisesti tutkija itse, mutta vastuu kuuluu myös tutkijan tiedeyhteisölle. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.)

Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2009) mukaan tutkimuksen etiikkaan liittyy tutkijan institutionaalinen asema, aineiston keruun tapa, tutkimuksen laatu ja luotettavuus, ilmiöiden arvottaminen, tutkimustulosten esittäminen sekä menetelmävalinnat. Laadullisen tutkimuksen ja erityisesti haastattelun järjestämisen näkökulmasta Ruusu Vuoren ja Tiittulan (2005) teoksen eri artikkeleissa eettisinä kysymyksiä esille nousevat esimerkiksi haastateltavan ja haastattelijan välinen suhde, mahdolliset tutkimusluvut, haastattelutilanteen luottamuksellisuus, haastateltavien riittävä informointi sekä haastateltavien tunnistettavuus.

Toimitin haastateltaville hyvissä ajoin ennen haastattelua informaatiokirjeen, jossa selvensin ja varmistin, että haastateltavat ymmärtävät ryhmähaastattelun olosuhteet sekä sen, mitä heiltä haastatteluun osallistuakseen vaaditaan. Informoin haastateltavia kirjeen yhteydessä sekä haastattelun alussa siitä, että haastattelun saa keskeyttää missä vaiheessa haastattelua tahansa ja haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Informoin, että kerään tutkimusaineiston vain tutkimuskäyttöön ja tieteellistä tutkimusta varten.

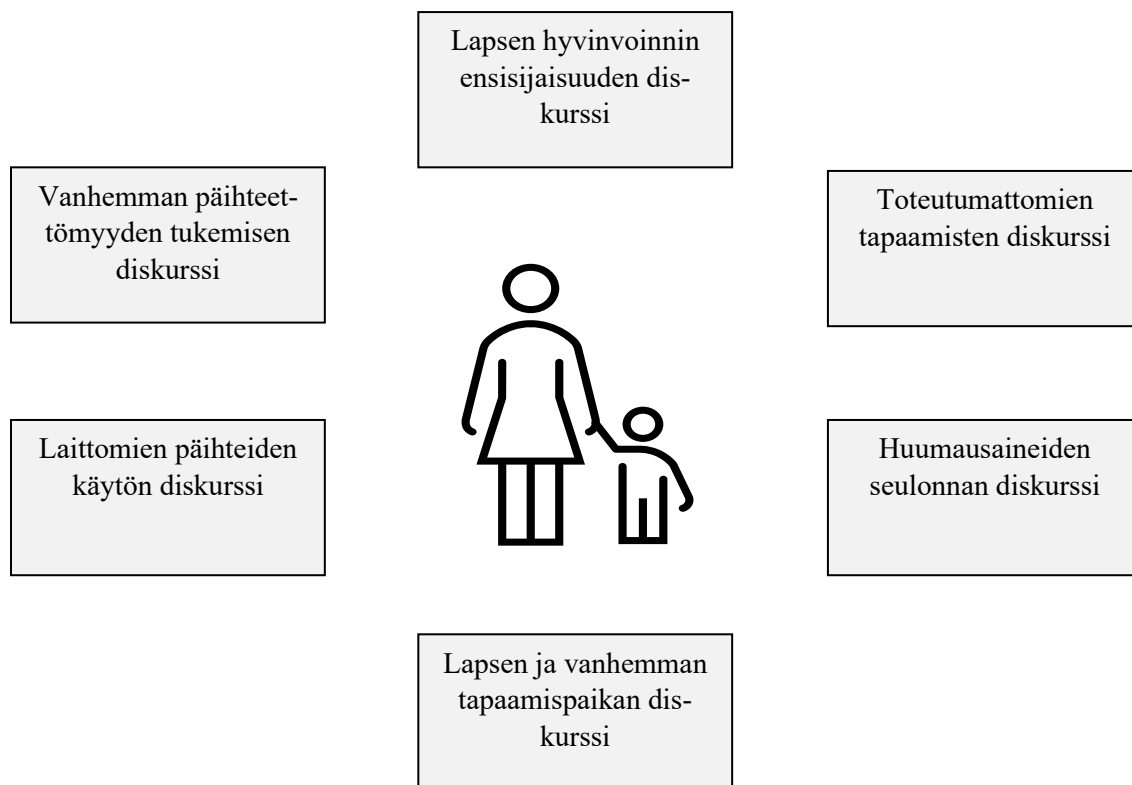
Suoriksi tunnistetiedoiksi määritellään muun muassa tutkittavan nimi, ääni ja kuva (Kuula 2011, 109). Nämä tunnistetiedot olivat välttämättömiä tämän tutkimuksen ryhmähaastatteluiden toteutumiseksi. Informoin haastateltavia ryhmähaastattelun luottamuksellisuudesta ja vaitiolovelvollisuudesta, joka koskee tutkijan lisäksi kaikkia haastattelun osapuolia. Pysin järjestämään ryhmähaastattelut mahdollisimman tietoturvallisessa ympäristössä Microsoft Teamsissa siihen nähden kuin se oli mahdollista. Velvoitin haastateltavia osallistumaan haastatteluun rauhallisesta ympäristöstä, jotta haastateltavien yksityisyys varmistetaan.

Ryhmähaastattelun nauhoitukseen liittyvä tutkimuseettinen haaste voi syntyä kuitenkin siitä, ettei tutkija aineistoa litteroidessaan välttämättä erota haastateltavien puheenvuoroja toisistaan, ja siten jää epäselväksi, kuka sanoo ja mitä. Tällaista ongelmaa en omassa tutkimuksessani kuitenkaan havainnut eikä se siten haastanut tutkimuseettistä näkökulmaa. Lisäksi säilytin anonymisoimattoman haastatteluaineiston koko tutkimuksen ajan, mikäli minun pitäisi palata alkuperäiseen aineistoon tarkastamaan mahdollisia epäselvyyksiä.

Oleellinen ja tutkimuseettisesti tärkeä osa haastattelua on tiedon käsittelyn luottamuksellisuus (Hirsjärvi & Hurme 2009, 43). Tallensin ryhmähaastattelut salasanasuojatulle muistitikulle, johon muilla kuin minulla tutkijana ei ole pääsyä. Aineiston litterointivaiheessa poistin aineistosta haastateltavien tunnistetiedot ja korvasin ne nimillä, jotka paljastivat haastateltavien sukupuolen. Litteroidusta aineistosta ei ollut sen jälkeen tunnistettavissa yksittäisiä henkilöitä. Säilytin myös litteroidun aineiston salasanasuojatulla muistitikulla.

## 5 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN JÄRKEILEMÄT DISKURSSIT YHTEYDENPIDON KÄYTÄNNÖISSÄ

Tunnistin aineistosta kuusi diskurssia, jotka rakentuivat haastateltavien puheessa heidän järkeillessä lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa. Diskurssit esiintyivät aineistossa selvästi ja suurina kokonaisuuksina, vaikka niiden sisällä esiintyikin vaihtelua ja erilaisia painotuksia. Diskurssit toimivat analyysissä laajoina suuntaviivoina, joiden sisällä yhteydenpitoa järkeiltiin yksityiskohtaisemmin ja konkreettisemmin. Alla oleva kuvio osoittaa sosiaalityöntekijöiden järkeilyssä rakentuneiden diskurssien kokonaisuudet, joita tarkastelen analyysikappaleessa seuraavaksi.



*Kuvio 1. Sosiaalityöntekijöiden järkeilyssä rakentuneet diskurssit.*

## 5.1 ”...se lapsen vointi olis mulle yksi sellainen ehto...” – Lapsen hyvinvoinnin ensisijaisuuden diskurssi

Lapsen edun ja hyvinvoinnin toteutumista voi haastaa vanhemman ja lapsen välillä valitseva valtaepätasapaino. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi asettuu herkemmin vanhemman toiveiden ja tahdon kohteeksi (Forsberg & Pösö 2008, 58), ja lastensuojelun käytännöissä työskentelyä ohjaa lapsilähtöisyyden sijaan aikuislähtöisyys (Pulkkinen 2018, 20). Lastensuojelulaki (LSL) kuitenkin velvoittaa sosiaalityöntekijöitä lastensuojelua toteuttaessaan ensisijaistamaan lapsen edun. Tämä asettaa sosiaalityöntekijöille erityisen velvollisuuden huomioida lapsi, tarkastella ja arvioida lasta ja merkityksellistää lapsen hyvinvointi ja kokemukset lastensuojelun käytännöissä, kuten yhteydenpidon suunnittelun ja toteutuksen aikana.

Aineistossa lapsen hyvinvointia arvioidaan lapsen reagoinnin ja oireilun avulla. Lapsi voi oireilla vanhemman tapaamisissa, tapaamisia ennen tai niiden jälkeen hyvin eri tavoin riippuen esimerkiksi lapsen iästä, lapsen ja vanhemman välisen suhteen laadusta tai lapsen aikaisemmista kokemuksista. Yhteydenpidon toteutustapoja ja käytäntöjä järkeillään aineistossa kiistattomasti lapsen edun kautta siten, miten lapsi niihin reagoi ja millaisena lapsen hyvinvointi käytäntöjen myötä näyttäytyy:

*[– –] voiko sitä lähteä jotenkin sitä Millan vointia ja sitä Millan olemusta seuraten lähteä silti toteuttamaan, että jollakin tavalla saisi toteutettua niitä tapaamisia, että vaikka siihen ei saisikaan sitä johdonmukaisuutta ja selkeää linjaa, joka on se ideaali. Mutta kuitenkin, että saisi sellaisen jonkunlaisista tämmöistä tapaamiskäytäntöä järjestettyä [– –] mut se vaatisi tosiaan tosi semmoista taitavaa työntekijää, joka pystys lukemaan ja tarkkailemaan sitä Millan vointia, että miten hän reagoisi tämmöiseen käytäntöön [– –] (Pauli)*

*Se on nimenomaan yksi edellytys sille, jota tarkastellaan. Jos lapsi oireilee vahvasti tapaamisen jälkeen, eihän sitä tiedetä mistä se oireilee ennen kuin sitä selvitetään [– –] Mutta kyllä se on yksi selkeä indikaattori, miten lapsi voi tapaamisten jälkeen, kannattaako niitä jatkaa vai ei. Jos lapsi on muuten turvallisessa sijaisperheessä ja tasapainottuu hyvin, elämä alkaa olla mallillaan, kun on rutiinit kunnossa ja alkaa heittää täysin härän pyllyä sen jälkeen, kun on vanhempia tavannut. Kyllä siinä on syytä hyvin tarkkaan tarkastella mitä tapahtuu. (Niko)*

Haastateltavat jakavat näkemyksen lapsen hyvinvoinnin yhteydestä lapsen ja vanhempien välisten tapaamisten toteutumiselle. Niko järkeilee lapsen hyvinvointia yhdeksi edellytykseksi vanhemman ja lapsen välisen yhteydenpidon suunnittelussa ja toteutuksessa. Pauli sen sijaan järkeilee ja ehdottaa, että vanhemman ja lapsen tapaamista lähde-tään järjestämään lapsen vointi ja olemus edellä, jotta lapsella olisi mahdollisuus tavata vanhempiaan epäselkeistä tapaamiskäytännöistä huolimatta. Pauli viittaa Millan asiakastapaukseen, jossa vanhemmat eivät pystyneet sitoutumaan ennalta sovittuihin yhteydenpidon käytäntöihin, kuten tapaamisiin ja soittoaikoihin.

Niko asettaa lapsen arjen sijaisperheessä ja tapaamiset biologisen vanhemman kanssa kärjistetyksi vastakkain. Hän kuvailee ja näkee lapsen arjen sijaisperheessä turvallisiksi ja tasapainoisiksi, mitä vanhemman tapaaminen saattaa horjuttaa pahimmillaan niinkin paljon, että lapsen arki alkaa ”heittää härän pylyä”. Niko esittää, että mikäli näin tapah-tuu, lapsen ja vanhemman tapaamiskäytäntöjä pitää pohtia uudelleen ja harkita, millaisia muutoksia tapaamiskäytäntöihin tehdään. Lapsen oireilua ei pidä kuitenkaan lähestyä automaattisesti siitä näkökulmasta, että lapsi oireilee vanhemman tapaamisen vuoksi. Varsinkin huostaanoton alussa vanhemman tapaamiset voivat herättää voimakkaita tun-teita lapsessa (Haight ym. 2003, 198). Huostaanotetun lapsen ja vanhemman välisissä tapaamisissa on aina läsnä vahvoja tunteita, kun lapsi ja vanhempi asuvat erillään ja tapaavat mahdollisesti vieraassa ympäristössä (Mt., 204). Sosiaalityöntekijälle asettuu vaade erottaa luonnolliset ja odotettavatkin tunteet ja lapsen reagointi sellaisesta oirei-lusta, mikä johtuu selvästi tapaamiskäytäntöjen haitallisuudesta lapsen hyvinvoinnille.

Edellä esitetyssä puheenvuorossa Pauli järkeilee lisäksi sitä, kuka lapsen hyvinvointia tarkkailee ja millaista osaamista henkilöllä on oltava tarkastella sitä. Pauli viittaa ”sem-moisella taitavalla työntekijällä” siihen, ettei lapsen oireilua voi arvioida kuka tahansa, vaan arvioiminen vaatii nimenomaan ammattitaitoa. Tällä tehdään myös ero sen välillä, ettei esimerkiksi vanhemman nähdä olevan samalla tavalla kykenevä arvioimaan oman lapsensa hyvinvointia vaan sen on tapahduttava ammattilaisen toimesta. Tämä on mie-lenkiintoinen erottelu siitä näkökulmasta, että muun muassa Pösö (2012, 91) on pohtinut artikkelissaan sitä, miten sosiaalityöntekijän näkemys voi joissakin tilanteissa olla vanhemman näkemystä epävarmempaa, ja sosiaalityöntekijän kokevan epävarmuutta erilai-sissa päätöstä vaativissa tilanteissa. Siitä huolimatta sosiaalityöntekijän epävarma tieto voi ohjata vanhemman varmaa tietoa enemmän lasta koskevaa päätöksentekoa (Mt., 91). Toisaalta vanhemman riippuvuus laittomista päihteistä voi sen sijaan haastaa van-

hemman kykyä aidosti nähdä lapsensa tarpeet ja laittaa ne omien tarpeidensa edelle (Hyytinen 2007; Pikulinsky & Sundström 2018, 179).

Jotta lastensuojelun sosiaalityöntekijä voi tehdä lapsen edun mukaisia ja hyvinvoinnin takaavia päätöksiä ja ratkaisuja, järkeillään sosiaalityöntekijällä olevan velvollisuus kohdata ja tutustua huostaanotettuun lapseen ja kuunnella lapsen toiveita:

*Se mikä minun mielestä on kamalan tärkeätä, että nimenomaan se vastuu sosiaalityöntekijä tutustuu siihen lapseen ja hän on myös se joka tekee ne päätökset ja vastaa myös päätösten seuraamuksista. Perhetyöntekijä voi käydä perheessä ja tukea ja olla lapsen tuki-ihmisenä, mutta ne varsinaiset keskustelut lapsen kanssa pitäisi tehdä vastuusosiaalityöntekijän kanssa, vaikka se (sosiaalityöntekijä) olisi miten kiireinen [– –] (Anne)*

*Sehän se tämmöisissä tilanteissa onkin ehdottoman tärkeätä, että me kohdataan se lapsi. Nimenomaan, että se vastuu sosiaalityöntekijä kohtaa sen lapsen ja hänen ajatuksiaan ja toiveitaan kuuntelee [– –] (Anne)*

*[– –] ainakin mun on hankala pysyä perässä pelkkien kirjausten perusteella, että mistä tässä on kysymys, en ainakaan itse sillä pääse kovin hyvin kärryille. Se tulee sen sosiaalisuuden kautta ja kommunikaation kautta. (Pauli)*

Anne ja Pauli järkeilevät lapsen hyvinvoinnin toteutumista siitä näkökulmasta, millaista tietoa lapsi itse tuottaa lapsen ja sosiaalityöntekijän välisissä kohtaamisissa ja, miten sosiaalityöntekijä huomioi tuotetun tiedon päätöksensä perusteluissa. Anne järkeilee ensi askeleen olevan se, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tutustuu ja kohtaa asiakkaana olevan lapsen sekä kuuntelee lapsen ajatuksia ja toiveita siitä, miten lapsi tapaa vanhempaansa. Hän perustelee tätä sillä, että sosiaalityöntekijä on lopulta se henkilö, joka tekee lasta koskevia päätöksiä ja kantaa päätösten seuraukset. Pauli päättelee, että ylipäätään asiakkaista saatava tieto saavutetaan paremmin kommunikaation kuin asiakaskirjausten avulla.

Annen ja Paulin puheenvuoroissa korostuu se, että lapsen kohtaamisen tarkoitus on mahdollistaa lapsen aktiivisen toimijan rooli lastensuojelunkäytännöissä, ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on merkittävässä roolissa tämän tehtävän toteuttamisessa. Sosiaalityöntekijän rooli ensisijaistetaan muihin lapsen kanssa työskenteleviin toimijoihin nähden, kuten perhetyöntekijään tai vaikkapa sijaisvanhempiin. Annen mai-

nitseman perhetyöntekijän ja Paulin mainitsemien asiakaskirjausten avulla lapsen tieto välittyy sosiaalityöntekijälle välillisesti, minkä taas voidaan nähdä heikentävän lapselta saadun tiedon ajankohtaisuutta ja todenmukaisuutta. Perhetyöntekijältä tai asiakaskirjauksista saatu tieto on aina jonkun muun määrittelemää ja vieläpä aikuisen. Muun muassa kirjaukset tarjoavat tietoa kahdella tavalla. Siten, mitä dokumentteihin kirjataan ja, mitä dokumentteihin jätetään kirjaamatta (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 9). Kirjauksia voidaan pitää siis kirjoittajan oman tulkinnan ja valintojen tuloksena eikä lapsi pysty vaikuttamaan niiden sisältöön.

Annen puheenvuoroista nousee hyvin vahvasti esille lapsen merkitys tiedontuottajana. Näkemys on linjassa yhteiskunnan arvojen ja normien kanssa, sillä 2000-luvun lapsilähtöisen työskentelyn vahvistumisen myötä lapsi on noussut yhä enemmän lastensuojelutyöskentelyn keskiöön omalla osallisuudellaan ja tiedontuotannollaan. Vaikka lastensuojelussa työskentely tapahtuu koko perheen tarpeiden ehdoilla, nähdään lapsi ensisijaisena asiakkaana. (Heinonen & Sinko 2009, 91.) Näkemystä tukee lisäksi se, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lastensuojelulain (LSL) 20§:n mukaan velvollisuus selvittää lapsen mielipide ja ottaa se lastensuojelua toteuttaessaan huomioon.

Lapsen hyvinvoinnin toteutumista järkeillään myös lapsen ja vanhemman peruuntuneiden tapaamisten ja sen myötä lapselle aiheutuneiden pettymysten näkökulmasta:

*[– –] Lapsen etu ei ikinä ole se, että lapsi menee tapaamiselle ja a. vanhempi on siellä päähtyneenä tai se b. se tapaaminen joudutaan perumaan [– –] se on vielä pahempi, että lapsi on tullut jo jonnekin tapaamispaikkaan ja siellä joudutaan perumaan, kun vanhempi tulee päähtyneenä. (Niko)*

*[– –] minkälaista pettymystä ja tuota murhetta tälle lapselle aiheuttaa se, että jos ne jatkuvasti peruuntuvat ne tapaamiset eli periaatteessa lähtee siltä pohjalta, että et niitä on mielummin harvemmin niitä tapaamisia mut et ne onnistuu [– –] (Anne)*

*[– –] et nyt koska sä toimit näin et sä et tuu paikalle ja lapsi pettyy, lapsi pettyy toistuvasti, lapsi luulee et hän saa tavata sitä vanhempaa. Harvemmin nää (vanhemmat) näin tekee, kyllä yleensä tulee nää vanhemmat koska hekin yleensä ymmärtää sen, että se lapsi odottaa ja heillä on itselläänkin kova ikävä lasta. (Outi)*



Haastateltavat tunnistavat lapsen ja vanhemman tapaamisten toistuvien peruuntumisten olevan haitallista lapselle ja järkeilevät sen myös aiheuttavan seurauksia tapaamiskäytäntöihin. Lapsen pettymys yhdistetään nimenomaan siihen, kun vanhemman ja lapsen tapaamiset peruuntuvat toistuvasti siitä syystä, että vanhempi on päihtynyt tai vanhempi ei saavu sovittuun tapaamiseen paikalle. Tapaamisen keskeyttäminen nähdään tarkoituksenmukaisena mikäli vanhempi saapuu tapaamiselle päihtyneenä tai on jo tapaamispaikassa päihtyneenä lapsen saapuessa paikalle. Lisäksi Anne järkeilee tapaamisten määrää tärkeämpää olevan tapaamisten onnistuminen.

Lapsesta ja vanhemmasta puhutaan puheenvuoroissa niin, että lapsi toimii ja tuntee aina vanhemman ehdoilla. Vanhempi näyttäytyy puheenvuoroissa haittaa ja huolta aiheuttavana aikuisena, jonka toiminnasta lapsi kärsii. Vanhempi epäonnistuu ja ikään kuin osoittaa todeksi sen, ettei pysty olemaan lapselle turvallinen ja huolta pitävä vanhempi. Outi osoittaa jopa suoraan puheen vanhemmalle käyttämällä lauserakennetta ”sä toimit” ja ”sä et tuu”, jolloin vastuu peruuntuneista tapaamisista kaatuu vain vanhemman hartaille. Outi ei kuitenkaan aliarvioi vanhemman ymmärrystä siitä, miten tärkeää vanhemman tapaaminen lapselle voi olla. Lapsen toistuvat pettymyksen kokemukset vanhempien toiminnan johdosta järkeillään lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta ensisijaisiksi eikä vanhemman toiminnan syille tai perusteluille anneta edes tilaa. Tarkastelun katse on vahvasti siinä, mitä pettymykset tarkoittavat lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta.

Lapsen edulle on lähes mahdotonta antaa yleisesti hyväksyttävää määritelmää, sillä lapsen etu määräytyy yksilöllisten tilanteitten mukaan (Forsberg & Pösö 2008, 59). Haastateltavien puheenvuoroista käy ilmi jaettu näkemys, jonka mukaan lapsen etu ei toteudu toistuvasti peruuntuvissa tapaamisissa. Tämän seurauksena tapaamiskäytäntöjä on muutettava ja järkeiltävä uudelleen. Vaikka puheenvuoroissa peruuntuvat tapaamiset nähdään lähtökohtaisesti vanhemmasta johtuvina, voidaan tarkastella, onko tapaamiselle luotu ylipäätään sellaiset olosuhteet, että tapaamisella on edellytyksiä toteutua suunnitellusti. Anne järkeilee peruuntuvien tapaamisten ja pettymyksen tunteiden minimoimisesta sen kautta, että vanhemman ja lapsen tapaamisiin suhtaudutaan lähtökohtaisesti niin, että tapaamisten määrän ja tiheyden sijaan korostetaan ja tuetaan tapaamisten sisältöä ja onnistumista. Samaan johtopäätökseen ovat tutkimuksessaan päätyneet myös Sen ja Broadhurst (2011, 306), jotka esittävät, että yhteydenpidon suunnittelussa tärkeämpää on huomioida tapaamisten laatu ennen tapaamisten määrää. Huonosti suunniteltu ja toteutettu yhteydenpito heikentää lapsen hyvinvointia (Mt., 305). Lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset voivat herättää molemmissa osapuolissa vahvoja tunteita, jolloin ta-

paamisten yhteyteen tulisi kehittää toimivia ja tehostettuja käytäntöjä (Haight ym. 2003, 198). Haight ym. (mt.) toteavat tutkimuksessaan, että vanhemman ja lapsen väliset tapaamiset suhteen tukemisena muotona ovat vain yksi intervention tapa. Tämän lisäksi voidaan tarvita muitakin tukitoimenpiteitä, joilla vanhemmuutta ja lapsen ja vanhemman välistä suhdetta tuetaan (Mt., 204).

## 5.2 ”...vanhemman läsnäolo pidetään myöskin lapsen mielessä läsnä.” – Toteutumattomien tapaamisten diskurssi

Päihderiippuvaisen vanhemman elämä voi olla toisinaan hyvinkin kaoottista eikä vanhempi kykene sitoutumaan lapsen hyvinvointia turvaavalla tavalla hänen ja lapsen väliseen suhteeseen. Tämä ei kuitenkaan poista sitä velvollisuutta, joka sosiaalityöntekijällä säilyy tukea lapsen ja vanhemman välistä suhdetta lapsen huostaanoton aikana. Kuten Haight ym. (2003) toteavat, voidaan suhdetta tukea tapaamisten lisäksi myös muilla keinoin. Yhtenä näistä keinoista järkeilläään diskurssissa olevan se, että vanhempi säilytetään lapsen mielikuvissa ja muistoissa, mikäli yhteydenpitoa ei voida lapsen hyvinvoinnin ehdoilla toteuttaa tai vanhempi on itse kyvytön sitoutumaan yhteydenpitoon.

Vanhemman sitoutuminen lapsen ja vanhemman tapaamisiin järkeilläään aineistossa yhdeksi vanhemmalle asetetuksi ehdoksi, jonka rikkominen johtaa tapaamiskäytäntöjen muutokseen:

*Outi: Mä nään ainakin sen yhdeksi tärkeeksi ehdoksi, et vanhemman pitää sitoutua ja sehän näillä päihdevanhemmilla on usein vaikeeta tulla sovittuna aikana sovittuun paikkaan ja jos hän (vanhempi) jättää tulematta toistuvasti, siis tarkoitan enemmän ku kaks kertaa, ni sit voi olla aiheen se, että näitä ei voi enää tällä tavalla sopia, et sit se pitää tehdä vanhemmalle selväksi [– –]*

*Anne: [– –] jos vanhemmat eivät tule siihen, ni sit se (tapaaminen) siirtyy seuraavaan kuukauteen. Sitä ei lähetä niinku sumplimaan silleen, et me vironomaisina järjestetään siihen väliin nyt sit, ku niillä on niin ikävä tai lapsella on niin ikävä. Järjestelmällisyyttähän luo myös se, et me ollaan itse järjestelmällisiä ja me pidetään kiinni siitä, mitä me ollaan vanhemmille sanottu.*

*[– –] tapaamisia on peruuntunut myös vanhempien omasta toimesta. Mikä tahansa on järjestely jatkossa, pitäisi vanhempien kanssa pystyä käymään läpi se, ettei se ole ok myöskään, koska lapsi odottaa vanhempien tapaamista ja se ei toteutunut niin se on mielestäni yllättävän haitallista lapselle, että näin käy. Koska se pettymysten määrä joka vanhempiin yhdistyy alkaa kasvaa pikkuhiljaa mahdottoman suureksi. (Niko)*

Outi järkeilee vanhemman sitoutumisen lapsen tapaamisiin olevan nimenomaan yksi vanhemmalle asetettava ehto, jonka rikkominen johtaa tapaamiskäytäntöjen muutokseen. Hän perustelee ehdon tärkeyttä sillä, että päihteitä käyttävän ihmisen on usein vaikea sitoutua ennalta sovittuun aikaan tai paikkaan, mikä ei taas palvele lapsen ennakoitavaa ja säännöllistä arkea. Outi tulee järkeilyssään siihen päätelmään, että mikäli vanhempi jättää tulematta enemmän kuin kaksi kertaa lapsen kanssa sovittuun tapaamiseen, rikkoo vanhempi hänelle asetettua ehtoa ja tapaamiskäytäntöjä pitää muuttaa. Nikon mielestä vanhempia on tuettava siihen, että tapaamisten peruuntumiselta vältytään, sillä toistuvat peruuntumiset luovat lapsessa kielteisiä mielikuvia vanhemmasta. Vanhempaan kohdistuvien ehtojen lisäksi Anne esittää myös sosiaalityöntekijöillä olevan velvollisuutta sitoutua vanhempien kanssa sovittuihin käytäntöihin eikä muuttaa niitä vanhempien toiveiden mukaisesti.

Puheenvuorojen sävyt osoittavat haastateltavien tunnistavan sosiaalityöntekijöiden valta-aseman vanhempiin nähden. Valta-asemaa korostavaa sävyä edustaa muun muassa Outin järkeily siitä, kuinka vaade sitoutumisesta ”pitää tehdä vanhemmalle selväksi”. Tämä muodostaa sosiaalityöntekijästä ehtoja asettavan toimijan ja vanhemmasta näiden ehtojen kohteen. Vastakkainasettelua herättää myös ilmaisujen ”nämä päihdevanhemmat” ja sosiaalityöntekijöihin viittaavan sanan ”me” toisto. Sosiaalityöntekijän valta-asema syntyy siitä, että sosiaalityöntekijät tunnistavat järkeilyn kautta voivansa asettaa vanhemmille ehtoja, joihin vanhempien kyvyttömyys vastata aiheuttaa lastensuojelussa tehtäviä muutoksia ja mahdollisesti vanhempaa rajaavia toimenpiteitä. Sosiaalityöntekijöillä on myös valtaa määritellä konkreettisesti esimerkiksi se, kuinka monta kertaa vanhempi saa niin sanotusti ”mokata” ja olla noudattamatta hänelle asetettua ehtoa ennen kuin tapaamiskäytäntöjä lähdetään sosiaalityöntekijän johdolla muuttamaan. Toisaalta Anne järkeilee sosiaalityöntekijöiden omaa toimintaa siitä näkökulmasta, että myös sosiaalityöntekijöihin kohdistetaan ehto toimia järjestelmällisesti lastensuojelun käytännöissä. Ero vanhempaan kohdistuvaan ehtoon muodostuu kuitenkin siitä, ettei sosiaalityöntekijän oman ehdon rikkominen aiheuta sosiaalityöntekijää rajaavia toimenpiteitä, sillä sosiaalityöntekijä on itse asettanut itselleen kyseisen ehdon tai vaatimuksen.

Vanhemman sitoutumisen merkitystä perustelee se, että lapsen arjen ja rutiinien ennustettavuus, johdonmukaisuus ja lapsen myönteinen suhde vanhempaan johtavat lähtökohdaisesti lapsen tasapainoiseen kehitykseen (Salo & Flykt 2013). Hyytisen (2007) tutkimuksessa vanhempien huumausaineiden käytön tunnistetaan kuitenkin aiheuttavan sen, että lapsi joutuu jatkuvasti kokemaan pettymyksiä ja vanhemman rikkomia lupauksia sekä vanhemman toiminnan ennakoimattomuutta. Ennalta sovittujen asioiden peruuttamisen myötä lapsi pettyy toistuvasti vanhemman toimintaan eikä lapsi voi luottaa siihen, että vanhempi huolehtii ja suojelee lasta. (Mt., 100.) Onkin tärkeää kiinnittää huomio siihen, kuinka vahvaksi tällainen mielikuva luodaan, sillä median luoma kuva vastuuttomasta ja tunteettomasta huumeita käyttävästä äidistä ei välttämättä vastaa äitien omaa kokemusta asemastaan. Huumeiden käytöstä huolimatta äidit saattavat kokea itsensä yhtäläillä hyviksi äideiksi kuin huonoiksi, ja heille on tärkeää luoda side omiin lapsiinsa. (Juttula 2006, 69–70.)

Lastensuojelun velvollisuudesta huolimatta lapsen ja vanhemman suhde saattaa katketa eikä lapsi ole yhteydessä biologiseen vanhempansa vuosiin. Aineistossa pohditaan, miten vaikeaa katkennutta lapsen ja vanhemman suhdetta on korjata tai käynnistää uudelleen:

*[– –] on lapsia asiakkuudessa, et on ollut usean vuoden tapaamattomuus ja luultavasti päihteet on siinä vahvasti. [– –] huomaan et ahaa tämmöinenkin tyttö ei ole tavannut viis ja puol vuot sitten ainoan vanhempansa, et kauheen vaikea käynnistää sitä suhdetta, et sit tulee se kysymykseen, et pitäisi alkaa pikku hiljaa -- Mikäli sit saadaan siihen vanhempaan yhteys, ei välttämättä saada, vanhempi voi olla jo luovuttanut, lapsi ei todellakaan tunne vanhempansa enää, et se on kauheen vaikee alkaa jälkikäteen sit enää. (Outi)*

Outi pohtii vanhempien päihteidenkäytön voivan vaikuttaa siihen, miksi osa huostaanotetuista lapsista ei ole tavannut biologisia vanhempiaan vuosiin. Outi järkeilee lapsen ja vanhemman välisen suhteen ”uudelleen” käynnistämisen olevan vaikeaa, sillä yhteyden rakentamisen esteenä voi olla moniakkin tekijöitä, kuten se, ettei vanhempaan saada yhteyttä, vanhempi on luovuttanut tai lapsi ei tunne vanhempansa. Tapaamiskäytäntöjä on järkevää kuitenkin muodostaa hiljalleen mikäli yhteys lapsen ja vanhemman välillä on katkennut kokonaan.

Outin ilmaisu ”ahaa tämmöinenkin tyttö” luo mielikuvan siitä, että sijoitetun lapsen ja päihteitä käyttävän vanhemman välisen suhteen katkeaminen olisi suhteellisen yleistä tai odotettavissa olevaa. Se saa pohtimaan syitä sille, miksi lapsen ja vanhemman välit ovat katkenneet ja onko tällaisessa tilanteessa olevia lapsia enemmänkin. Onko syynä esimerkiksi Alhasen (2014) esittämät lastensuojelujärjestelmän uhkatekijät, kuten palveluiden pirstaleisuus, yhteistyön puute, työntekijöiden puute ja tiheä vaihtuminen tai arkitiedon ohittaminen, vai sittenkin sellaiset toimintamallit ja yhteydenpidon ehdot, joihin vanhemmat eivät edes lähtökohtaisesti pysty sitoutumaan. Kyse voi toisaalta olla myös Laakson (2019, 47) määrittelemästä ”katkaistujen suhteiden” tilanteesta, jossa vanhempi on itse katkaissut välit lapseensa tai toisinpäin.

Sijoitetun lapsen ja vanhempien välisiä tapaamisia saatetaan järjestää parhaimmillaan useita kertoja kuukaudessa, mutta pahimmillaan osa sijoitetuista lapsista on tekemisissä biologisen perheensä kanssa vain harvoin (Mt., 44). Laakso (mt.) esittää tutkimuksessaan huomion siitä, ettei sijoitetun lapsen ja hänen perhesuhteidensa tukemista tulisi lähestyä vain yhteydenpidon järjestämisen ja mahdollistamisen näkökulmasta. Perhesuhteiden tukeminen tarkoittaa myös lapsen läheissuhteiden luonteen selvittämistä sekä mahdollisten huolta ja jännitettä sisältävien ihmissuhteiden käsittelyä (Mt., 47). Tämä voi olla merkittävää sen kannalta, ettei lapsen suhde biologiseen vanhempaan pääse katkeamaan kokonaan.

Haastateltavat pohtivat, saadaanko huostaanotetun lapsen ja päihteistä riippuvaisen vanhemman välisiä tapaamisia välttämättä koskaan järjestettyä niin, että lapsi tapaisi vanhempansa onnistuneesti ja säännöllisesti. Mikäli näin ei kuitenkaan tapahdu, järkeilään sosiaalityöntekijällä kuin myös esimerkiksi perhehoitajilla olevan velvollisuus tukea lapsen suhdetta vanhempaan myös muulla tavalla, kuten muistellen ja kertoen lapselle vanhemmasta:

*Anne: [– –] Milla varmaan toivoo vanhempien tapaamisia ja on jo sen ikäinen, että Millalle voi kertoa sen minkä takia vanhempien tapaaminen ei ole onnistunut hänen ikätasolleen sopivalla tavalla. Ja rohkaista Millaa uskomaan siihen, että vanhemmat haluaa hänen parastaan ja on hänen elämässään tärkeintä ja muistavat hänet. Silläkin on iso merkitys, että lapsen mielikuviin sosiaalityöntekijä tuo sen lapsen vanhemman rakkauden.*

*Outi: Ja sitä vanhemman ja lapsen suhdetta voi paremmin auttaa ja ylläpitää sillä, että sen vanhemman läsnäolo pidetään myöskin lapsen mielessä läsnä [– –] se on tosi tärkeä millä tavalla se vanhempi on lapsen ja perhehoitajan välisissä keskusteluissa [– –] jos lapsella on vaikka valoku-*

*va siitä vanhemmasta ja hänellä on lupa pitää sitä esillä et hänen ei tarvitse piilottaa sitä mihinkään pöytälaatikkoon [– –]*

*Anne: [– –] tämä lapsi nyt aikuisena on kertonut minulle, että miten tärkeää oli se, että sinä tapasit häntä, sinä kuuntelit häntä ja sinä kerroit äidistä. Sinä kerroit minulle äidistä ja sinä katsoit niitä kuvia, joita minulla oli lapsuudenkodista minun kanssa [– –]*

Keskusteluotteessa Anne järkeilee, että toteutumattomista tapaamisista huolimatta sosiaalityöntekijällä on velvollisuus puhua lapselle myönteisesti vanhemmista, kertoa ikätasoon sopivalla tavalla, miksi tapaamiset eivät onnistu, ja muistuttaa, että lapsi on vanhemmille tärkeä toteutumattomista tapaamisista huolimatta. Outi tukee Annen näkemystä ja huomauttaa tällaisen toiminnan ylläpitävän edes jollakin tavalla lapsen ja vanhemman välistä suhdetta, vaikka lapsi ei tapaisi vanhempansa. Outi lisää, että sosiaalityöntekijän lisäksi myös perhehoitajan on annettava lapselle lupa muistella biologista vanhempaa sijaisperheessä ollessaan.

Puheenvuoroissa korostuu näkemys huostaanotetun lapsen oikeudesta biologisiin vanhempiin, vaikka lapsi ei aina vanhempia tapaisikaan. Haastateltavat eivät tee järkeilyssä eroa sen välillä, puhutaanko nimenomaan päihteitä käyttävästä vai raittiista vanhemmasta, vaan he tunnistavat biologisen vanhemman merkityksen lapsen elämässä vanhemman omista haasteista huolimatta. Puheenvuoroissa on riisuttu vanhemman ympäriltä kaikki vanhempaa kuvailevat kielteiset ilmaisut ja keskitytty siihen, että kaikista haasteista huolimatta vanhempi on aina vanhempi lapselleen ja lapsella on lupa muistaa häntä. Tämä on merkittävää ylipäätään sijoitettujen lasten ja nuorten kohdalla, sillä Kati Kallinen (2019, 48) toteaa tutkimuksensa myötä, että huostaanotettu lapsi pyrkii aina rakentamaan ja kokoamaan jollakin tapaa omaa elämäntarinaansa. Lapsen hyvinvointia tukee tieto omista biologisista vanhemmistaan ja perhejuuristaan (Mt., 49). Vaikka vanhempi ei pystysikään sitoutumaan omaan lapseensa, haluaa vanhempi omalle lapselleen lopulta vain parasta. Vanhempi voi olla lapselle hyvä vanhempi vanhemman omista haasteista huolimatta (Laitinen & Väyrynen 2011, 169).

### 5.3 ”Se on se seulakysymys kertakaikkisen hankala, mihin sitä oikeesti kannattaa käyttää ja missä tilanteissa.” – Huumausaineiden seulonnan diskurssi

Haastateltavat puhuvat aineistossa vanhemman seuloista tai seulonnasta, jolla tarkoitetaan lakiin (Valtioneuvoston asetus huumausainetestien tekemisestä 7.4.2005/218) perustuvaa huumausainetestausta. Huumausainetestit tunnistavat yleisimmät päihdyttävät aineet, kuten amfetamiinin ja kannabiksen sekä erilaiset uni- ja rauhoittavat lääkkeet, kuten bentsodiatsepiinit. Negatiivinen testitulos tarkoittaa, ettei päihdyttäviä aineita ole löytynyt näytteestä, ja positiivinen tulos vastaavasti sitä, että päihdyttävää ainetta löytyy mitattava määrä otetusta näytteestä. (Lindqvist 2001, 100; Lamberg ym. 2002, 41–48.) Arkikielessä voidaan puhua myös ”puhtaasta” ja ”likaisesta” seulasta. Huumausainetesteihin liittyy merkittäviä ongelmia, kuten se, että vanhemman virheellinen negatiivinen testitulos voi olla ongelmallista lapsen hyvinvoinnin turvaamisen kannalta, ja virheellinen positiivinen tulos taas vanhemman leimautumisen kannalta. Aineistossa haastateltavat tunnistavat heti, mitä ”seulalla” tai ”seulojen ottamisella” keskustelussa tarkoitetaan. Tämä osoittaa vanhemman seulonnan olevan jokseenkin yleinen toimenpide lastensuojelun käytännöissä.

Haastateltavat järkeilevät, voidaanko negatiivista seulatulosta pitää itsessään ehtona sille, että lapsi voi tavata vanhempaa. Näkemykset ovat vahvasti jaettuina:

*[– –] Se riippuu siitä, mitä on sovittu. Eli mitä sillä seulalla tahdotaan näyttää. Jos on sovittu, että vanhempi vakuuttelee, että päihdeiden käyttö on hallinnassa ja pystyy tuottamaan puhtaan seulan, jos näin on sovittu ja se ei annakaan puhdasta seulaa, niin silloin peruisin. Koska silloin se perustuisi asiakassuunnitelmassa sovittuihin käytäntöihin. Mutta, jos sillä seulan ottamisella on muu syy, niin ei silloin välttämättä ole este tapaamiselle [– –] (Niko)*

*[– –] jos siellä on vanhempi, joka on halukas tapaamaan ja hänellä on pikkusen päihkeitä, et joutuuhan siinä miettimään et mikä on se pienempi paha, et onks se ok vaik sillä ei oiskaan huumeseula negatiivinen, mut se (vanhempi) ois siinä kunnossa et se vois arvioida et se pystyy puoli tuntii tai tunnin lapsensa kans olemaan, et mikä se on se isompi ja pienempi paha. (Outi)*

*[– –] Mä ajattelen, se on vähän semmoinen (ehto) harvoin kannattaa, voi olla, ettei se tapaa ollenkaan. Voi olla sen tyyppinen päihdeiden käyttäjä,*

*että ei pysty antamaan. Vaikka se ois toivottavaa, että pystyy antamaan, mutta eihän kaikki siihen pysty. (Aino)*

Haastateltavat muodostavat järkeilyssään yhteisen näkemyksen siitä, ettei vanhemman negatiivista seulatulosta voida pitää ehtona sille, että lapsen ja vanhemman välinen tapaaminen toteutuisi. Aino perustelee tätä sillä, että pahimmassa tapauksessa vanhempi ei koskaan pysty antamaan negatiivista tulosta, ja siten tapaamaan myöskään lastaan. Myös Outi järkeilee, että negatiivista seulatulosta enemmän merkitsee kuitenkin se, että vanhempi on sellaisessa kunnossa, että lapsen on turvallista tavata vanhempaa, vaikka seulatulos ei olisikaan täysin puhdas. Hän arvioi tätä pienemmän pahan periaatteella. Niko sen sijaan järkeilee asiaa asiakassuunnitelmassa sovittujen käytäntöjen perusteella. Mikäli asiakassuunnitelmaneuvoittelussa sosiaalityöntekijä on vanhemman kanssa sopinut, että lapsen tapaamisen edellytyksenä on negatiivinen seulatulos, tarkoittaisi positiivisen seulan antaminen tapaamisen peruuntumista.

Haastateltavien näkemykset luovat seulakäytännöistä yhtenäisen kuvan, mutta toisaalta jokainen haastateltava tuo keskusteluun hieman erilaisen perustelun. Haastateltavat eivät lähesty vanhemmalle asetettavaa ehtoa jyrkästi, vaan sanomisen sävyt osoittavat jopa ymmärrystä ja suopeutta vanhemman riippuvuudesta aiheutuvaa tilannetta kohtaan. Tällaisen ehdon ongelman voidaan nähdä syntyvän nimenomaan laajemmasta kysymyksestä koskien sitä, voidaanko huostaanotetun lapsen vanhemmalle määrätä koskaan sellaista ehtoa, jota päihteitä käyttävä vanhempi ei välttämättä pysty koskaan toteuttamaan. Tämä jättää kuitenkin auki kysymyksen siitä, miksi huostaanotettujen lasten päihteitä käyttävien vanhempien seulonta esiintyy aineistossa yhtenä valtakunnallisesti yleisenä lastensuojelun käytäntönä.

Seulonta aiheuttaa laajemmin kysymyksiä siitä, millaisia merkityksiä tuki ja kontrolli saavat seulonnan myötä (esim. Virokannas 2003). Elina Virokannas (mt., 266) on tutkimuksessaan todennut, että kontrolloivien toimenpiteiden, kuten erilaisten rajoitteiden lisäksi seulonnalla myös välitetään informaatiota siitä, mitä aineita käyttäjä käyttää sekä todennetaan sitä, ettei kyseinen henkilö pysty elämään päihteetöntä elämää. Siten seulonta tuskin voi koskaan olla täysin kontrollivapaata. Lopulta vanhemman kykenemättömyys antaa negatiivisia seulatuloksia voidaan tulkita korreloivan lapsen huostaanoton näkökulmasta siihen, ettei vanhempi pysty osoittamaan pystyvyyttään irtautua laittomista päihteistä. Huostassa pidon perusteiden (LSL § 40) ei voida nähdä väistyvän, mikäli



lapsen kasvuolosuhteet vaarantuvat vanhemman toistuvan päihteiden käytön seurauksena.

Järkeilyllä tehdään myös näkyväksi seulontaan liittyviä haasteita, kuten siitä, pystytäänkö seuloilla todentamaan vanhemman tosiasiallista kuntotasoja tai vointia lapsen tapaamisen aikana:

*Ja tuohon varmaan aina siihen et vaaditaan seuloja ni se ikuisuus ongelma, että kerkeää käyttää seulojen antamisen jälkeenkin, että kuka sitten pystyy arvioimaan sen vanhempien tapaamiskunnon. (Leea)*

*Se seula, monesti ne seulat ei nyt täs oookkaan se olennainen [– –] se on ihan yksi hailee, onks ne seulat ollu aamulla puhtaat ku ne voi olla ilta-päivällä sitten siihen mennessä jo käytetty aineita. Ja se vaan et mikä se kunto on, et onks se kunto niinku sen ihmisen, joka valvoo sen silmissä sellainen, että hän rohkenee luovuttaa sen lapsen edes niinku valvontaetäisyydelle näiden vanhempien kanssa [– –] (Anne)*

*[– –] Jos edellisenä päivänä tai pari tuntia sitten on antanut seulan ja sitä tuijotetaan, niin ei se ole mittari sen tapaamisen järjestämisen kannalta. Ku se seula voi näyttää puhdasta, mutta se vanhempi vaikuttaa silti päihdyneeltä. (Aino)*

*[– –] Sillä ei ole merkitystä onko seula positiivinen vai negatiivinen mutta heidän (vanhempien) pitää olla kunnossa. Sellaisessa kunnossa, että he saavat lapsen kanssa olla [– –] he eivät örvellä, et se pystyy puhumaan normaalisti, ei räyhää, ei riehu, ei horju, ei heilu ja pystyy keskittymään siihen lapsen kanssa olemiseen. Oli se sitten 5 tai 10 minuuttia. Mutta että hän pystyy antamaan lapselle sen huomion, mitä lapsi sillä hetkellä tarvitsee. Silloin on kunnossa. (Anne)*

Haastateltavat tunnistavat, ettei negatiivinen seulatulokset korreloi suoraan siihen, että vanhempi olisi lasta tavatessaan päihteetön tai sellaisessa kunnossa, että tapaaminen olisi lapsen kannalta edullinen. Näkemys perustuu siihen, että vanhempi pystyy käyttämään päihdyttäviä aineita annettujen seulojen ja lapsen tapaamisajankohdan välissä, ja siten olla päihteiden vaikutuksen alaisena tapaamisen aikana. Haastateltavat järkeilevät yhteisesti seulatuloksen merkitystä niin, ettei seulatulokset ole yhtä merkittävä tapaamisen kannalta, kuin se, millaisessa kunnossa vanhempi tapaamisen aikana tosiasiallisesti on. Anne kuvailee ”kunnolla” tarkoitettavan lopulta sitä, että vanhempi kykenee antamaan

lapselle tapaamisen aikana sen, mitä lapsi sillä hetkellä tarvitsee. Leea pohtii, kuka lopulta pystyy edes arvioimaan vanhemman todellisen tapaamiskunnon.

Haastateltavien puheenvuoroissa esiintyy tapaamista valvovan viranomaisen läsnäolosta syntyvä valtaulottuvuus ja vanhempaan kohdistuva kontrolli, johon Aino viittaa ilmaisulla ”vanhempi vaikuttaa päihtyneeltä”, Leea taas ”kuka pystyy arvioimaan vanhemman tapaamiskunnon” ja Anne ”ihmisen, joka valvoo sen silmissä”. Vanhemman kuntotason todentamisessa valvovan viranomaisen rooli ja valta on määritellä vanhemman kunto, joka voi johtaa tai olla johtamatta vanhemman ja lapsen tapaamiseen tai sen peruuntumiseen. On siis viranomaisen käsissä määritellä esimerkiksi Annen esittämä vanhemman ”normaali puhetyyli” ja mitä se tarkoittaa kunkin vanhemman kohdalla ja kunkin viranomaisen näkökulmasta. Silloin niin sanottuun valtakulttuuriin ja normaaliin kuuluvat sosiaalityöntekijät määrittelevät yhteiskunnan reunalla toimivien ihmisten toimintaa siitä näkökulmasta, minkä he mieltävät sopivaksi ja hyväksyttäväksi, mutta toisaalta myös lapsen edun määrittely tapahtuu tästä asemasta käsin.

Päihderiippuvaisen vanhemman kuntotaso voidaan lähestyä kahdesta eri näkökulmasta. Hetkellinen päihteiden käyttämättömyys ei tarkoita välttämättä hyvää toimintakykyä, mikä ilmenee myös haastateltavien järkeilystä. Pitkään päihdeaineiden vaikutuksen alaisena olo aiheuttaa kuitenkin äärimmillään vanhemmassa aina jonkinlaisia fyysisiä ja psyykkisiä vaikutuksia, kuten mielialanvaihtelua, itsetuhoisuutta, uhkailua, lamaantumista, raivoamista, huutoa tai fyysistä väkivaltaa. Lisäksi erilaiset päihteet aiheuttavat erilaista oireilua (Hyytinen 2007, 89–92.) Vanhemman kuntotaso voi olla kuitenkin eri syistä tapaamisen aikana huono ja siihen voi vaikuttaa päihteiden vaikutuksen alaisena olon lisäksi myös se, millaisia vieroitusoireita vanhemmalle saattaa tulla pyrkiessään lyhyt aikaiseen päihteettömyyteen tapaamisen ajankohtana. Sen vuoksi onkin perustavanlaatuisia kysyä, onko vanhemman lyhytaikainen päihteiden käyttämättömyys kuitenkaan kuntotason näkökulmasta todellisuudessa toivottavin. Päihteiden käyttämättömyys aktiivisen käytön välissä voi aiheuttaa vanhemmassa vieroitusoireita, kuten oksennusta, hikoilua ja tärinää, eivätkä vanhemmat kykene sen lomassa huomioimaan lasten tarpeita ja vointia (Mt., 91). Näkökulma tukee myös aineistossa esiintyvää järkeilyä.

Haastateltavat tunnistavat, että laittomien päihteiden näkyvyydessä huumeuseuloissa esiintyy vaihtelua, joka tulee huomioida seulatuloksia arvioitaessa ja siten yhteydenpidon käytännöissä. Esimerkiksi laittomista päihdeaineista kannabiksen tunnistetaan näkyvät seuloissa pidempään kuin muiden laittomien päihdeaineiden:

*Aino: [– –] Jos vaikka joku kannabispositiivinen seula, se ihminen on voinut olla töissä jossakin vaativassa ammatissa sen saman päivän ja se toimintakyky voi olla, se riippuu mikä päihde siellä on näkyvissä. Minkään kohdalla en sanoisi suoraan, että jos seulassa näkyy, niin kouluikäisen lapsen kohdalla tapaaminen ei voisi toteutua [– –]*

*Niko: Joku kannabishan voi näkyä seuloissa monen viikon jälkeen ja vanhemmalla voi olla viikon raitisjakso takana [– –] vähän riippuu, mikä siellä näkyy positiivisena. Jos siellä amfetamiini pärähtää positiivisena, en minä sitä laskisi sitä vanhempaa lapsen luokse enkä jättäisi sitä kenenkään tapaamista valvovan henkilön vastuulle sitä arvioitakaan. Mutta kannabis näkyy niin kauan pidempään ja on niin paljon lievempi siinä päihtymistilassa, että se on ihan eri kysymys.*

Haastateltavat järkeilevät kannabiksen näkymisen positiivisena huumeseulassa olevan ristiriidassa sen kanssa, että positiivisesta seulatuloksesta huolimatta vanhemman toimintakyky saattaa olla hyvä, ja vanhemmalla taustalla pidempi päihteetön jakso. Aino järkeilee, ettei estäisi lapsen ja vanhemman tapaamista pelkän seulatuloksen perusteella. Niko sen sijaan vertaa kannabista amfetamiiniin ja järkeilee, ettei hän sallisi vanhemman ja lapsen välistä tapaamista eikä hän jättäisi vanhemman toimintakyvyn arviointia tapaamista valvovan henkilön vastuulle mikäli huumeseulatulokset näyttäisi positiivista amfetamiinitulosta. Hän perustelee kannabiksen ja amfetamiinin eroa niiden aiheuttaman päihtymistilan voimakkuuden näkökulmasta, jossa kannabiksen vaikutus on paljon lievempi.

Puheenvuoroissa tunnistetaan, että kannabispositiivinen seula sisältää huumausainetautukseen liittyvää mahdollista epäluotettavuutta ja sen vuoksi seulatulokseen merkitykseen suhtaudutaan kevyemmin. Kannabiksen ja amfetamiinin käytölle tuotetaan ero päihdeaineen tuottamien seurausten näkökulmasta, ja kannabispositiivista seulaa koskevat asenteet esiintyvät puheenvuoroissa selitysten ja vaihtoehtoisten tapahtumien kuvailuina. Kannabispositiiviseen seulaan liitetään mahdollinen mielikuva vaativassa ammatissa työskentelevästä henkilöstä tai riippuvuuden selättävästä vanhemmasta, mikä mahdollistaa päihteitä käyttävälle vanhemmalle muitakin positioita kuin stereotyyppisen kuvailun laittomia päihteitä käyttävästä henkilöstä.

Näkemyks kannabiksen ja amfetamiinin erosta perustuu oletettavasti siihen, että erilaiset laittomat päihdeaineet aiheuttavat ihmisessä erilaista oireilua. Kannabiksen käyttö heikentää käyttäjän keskushermoston toimintaa ja lisää apaattista käytöstä. Käyttäjä rentou-

tuu ja saa mielihyvän tunteita, vaikkakin kannabiksen on todettu aiheuttavan toisille myös ahdistuksen tunteita. Käyttäjän reaktiokyky ja muisti heikkenevät eikä käyttäjä hahmota ajan, paikan, nopeuden ja etäisyyden rajoja. (Hakkarainen & Karjalainen 2017, 1.) Sen sijaan amfetamiinin käyttö tekee käyttäjästä toimeliaan ja toisinaan aggressiivisen, minkä vuoksi läsnä olevat lapset saattavat altistua fyysiselle väkivallalle (Hyytinen 2007, 92). Kannabiksen käyttö on herättänyt viime vuosien aikana muita huumausaineita enemmän myönteisiä asenteita, sillä kannabiksen käyttö ja kokeilu ovat viime vuosina lisääntyneet voimakkaasti, kannabista pidetään muita päihteitä vaarattomampana päihdeaineena, keskustelu kannabiksen lääkekäytöstä on nostanut aineelle uusia käyttömahdollisuuksia sekä lisäksi useat maat Euroopassakin ovat laillistaneet kannabiksen käytön (Hakkarainen & Karjalainen 2017, 19–20). On siis toisaalta mielenkiintoista pohtia, millä tavalla kannabikseen kulminoituva asenteiden muutos heijastuu sosiaalityöntekijöiden järkeilyyn, lapsen etuun ja lastensuojelun käytäntöihin tulevaisuudessa.

#### 5.4 ”Tehdä selväksi se, että hoitoon hakeutuminen on se ykkönen” – Vanhemman päihteettömyyden tukemisen diskurssi

Lastensuojelulain (LSL) mukaan lapsen huostaanotto on väliaikainen tukitoimenpide, joka tulisi purkaa heti kun sille ei ole enää perusteita. Huostaanottojen taustalla on kuitenkin syynä yhä useammin vanhemman päihteidenkäyttö ja 14 % lapsista on sijoitettu kodin ulkopuolelle osittain vanhemman huumeiden käytön vuoksi (Heino ym. 2016, 69). Tämä osoittaa, että lastensuojelun tukitoimien tulisi kohdistua lapsen lisäksi myös vanhempaan, jotta huostaanoton purkamiselle olisi perusteita ja perheen jälleenyhdistäminen olisi mahdollista (Pösö 2016, 182). Vanhemman päihteettömyyden tukeminen on merkittävää paitsi perheen jälleenyhdistämisen näkökulmasta, välillisesti myös toimivien yhteydenpidon käytäntöjen ja lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta.

Yhteydenpitoon liittyvän kokonaisuuden osana tuodaan aineistossa esille vanhemman ohjaus päihteettömyyttä tukeviin palveluihin:

*Se mikä mulle tuli myös vahvana tässä mieleen, että onko näitä vanhempia aikoinaan ennen tätä uutta työntekijää, onko näitä vanhempia millään ta-*

*valla ohjattu hoitoon, onko heille minkään näköistä tukea järjestetty siitä, että he pääsisivät huumeista eroon [– –] (Anne)*

*Mä ajattelen, että sosiaalityöntekijänä aika paljon velvollisuutta on ohjata vanhempia palveluihin ja yrittää myös tukea, et vanhemmat sitoutuu niihin. (Leea)*

*Ei se riitä, että lähetetään vanhemmille aika ja nyt tämä aika, et kyl siihen täytyy ohjata tosiaan [– –] (Outi)*

Puheenvuorolla Anne viittaa Millan tarinaan, jossa Millan asiakkuus siirtyy lastensuojelun avohuollon palveluista sijaishuollon palveluihin, ja Millalle määrätään uusi lapsen asioista vastaava työntekijä. Anne pohtii, miten vanhempien päihteettömyyttä on ennen lapsen huostaanottoa tuettu, sillä huostaanoton osasyynä voi olla vanhempien pahentunut päihteidenkäyttö. Haastateltavat järkeilevät yhteisesti sitä, ettei vanhemman ja vanhemmuuden tukemiseksi riitä vain vanhemman ohjaus päihteettömyyttä tukevin palveluihin vaan sosiaalityöntekijällä on myös velvollisuus tukea vanhempia sitoutumaan näihin palveluihin.

Puheenvuoroista on tunnistettavissa, etteivät haastateltavat vastuuta vanhempaa päihdepalveluihin hakemattomuudesta. Sen sijaan haastateltavat pohtivat vanhempien ohjausta sosiaalityöntekijän toiminnan näkökulmasta. Sosiaalityöntekijää kuvataan aktiiviseksi toimijaksi vanhemman hoitoon ohjaamisessa, jonka kohteeksi vanhempi asettuu. Anne viittaa tähän lauserakenteella ”onko vanhempia ohjattu” ja ”onko heille järjestetty”. Myös Leea esittää sosiaalityöntekijällä olevan ”aika paljon velvollisuutta ohjata” vanhempia. Laittomia päihteitä käyttävä vanhempi on monella tavalla heikommassa asemassa sosiaalityöntekijään nähden, sillä lähtökohtaisesti huumeaineiden käyttö aiheuttaa käyttäjälleen eli tässä tapauksessa vanhemmalle terveydellisiä haittoja ja psyykkisiä ongelmia, ennustaa matalaa koulutustasoa ja asunnottomuutta sekä altistaa väkivallan uhalle ja rikolliselle käyttäytymiselle (esim. Aalto ym. 2018, 12–13). Mikäli sosiaalityöntekijät suhtautuvat vanhemman päihderiippuvuuteen vain vanhempaa vastuutaen, vahvistavat sosiaalityöntekijät sitä heikkoa asemaa, joka päihteiden käyttäjillä yhteiskunnassamme jo valmiiksi on ja tulee pitkään olemaan.

Vanhemman päihteettömyyden tukeminen on merkittävää lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon ja vuorovaikutussuhteen näkökulmasta, sillä lastensuojelun yksi tärkeimmistä tehtävistä on vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen (Heino

2009, 71). Harvoin vanhemman ja lapsen välinen yhteydenpito on sujuvaa ja mutkaton-  
ta, jos vanhemman arkea ja elämää hallitsee huumausaine- tai lääkeaineriippuvuus. Mia  
Pikulinsky ja Jessica Sundström (2018, 180) ovat esittäneet huumeiden käytön luovan  
aina jonkinlaiset raamit lapsen ja vanhemman väliselle vuorovaikutukselle sekä sille,  
miten vanhempi tulkitsee ja suhtautuu lapseen ja lapsen tarpeisiin. Lisäksi Pirskanen ja  
Järvinen-Tassopoulos (2021, 17) huomauttavat päihteiden käytön vaikuttavan aina käyt-  
täjän läheisiin, kuten juurikin huostaanotettuun lapseen.

Haastateltavat järkeilevät vanhemman päihteettömyyden tukemisen asettavan tarpeen  
lastensuojelun sekä muiden sosiaali- ja terveyspalveluiden väliselle yhteistyölle:

*Oon myös monesti miettinyt et se vanhemman tukeminen vaatii erilaista  
osaamista, vaatii sitä päihdetyönosaamista ja mielenterveysosaamista, et-  
tä kyllä siinä se moniammatillisuus varmaan on tai siis yhteistyö on isossa  
osassa tai tärkeä. (Leea)*

*Ottaisin vahvemmin sen, että en alkaisi itse niin vahvasti sitä vanhempien  
tilannetta arvioimaan vaan pyytäisin jonkinlaisen päihdearvion siitä hei-  
dän tilanteesta ja päihteiden käytöstä ja sitä peilaisin lapsen tapaamisku-  
vioon [– –] (Aino)*

*[– –] ymmärrän, että päihteiden käytön ja addiktion taustalla voi olla  
vaikka mitä traumaa ja hirveitä kokemuksia vanhemmilla ja muuta ja se  
on omanlaisensa sairaus. Mutta siinä on sitten omat työntekijät, jotka aut-  
tavat vanhempia niissä haasteissa, lapsen etu täytyy näissä mennä edelle  
kuitenkin aina. (Niko)*

Haastateltavat tunnistavat yhteistyön tarpeen lastensuojelun sekä päihde- ja mielenter-  
veyspalveluiden välillä, mitä järkeillään kolmella tavalla. Ensinnäkin yhteistyö tukee ja  
täydentää lastensuojelun sosiaalityöntekijän osaamista, ja toiseksi vanhemman päihte-  
iden käyttöä koskeva arviointi on ulkoistettava siihen erikoistuneille sosiaali- ja tervey-  
denhuollon työntekijöille päihdepalveluissa. Kolmanneksi Niko tunnistaa päihderiipu-  
vuuden sairautena, jonka hoidossa vanhemmalla on tarpeellista toimia omat lastensuoje-  
lun ulkopuoliset työntekijät. Yhteistyöllä vanhemman päihde- ja mielenterveyspalvelui-  
den kanssa turvaamaan lastensuojelun työskentely lapsen etu edellä.

Haastateltavilla on jokaisella jokseenkin erilainen ajatus siitä, missä roolissa päihde-  
työntekijät toimivat suhteessa lastensuojelutyöhön. Leea arvioi vanhemman päihteettö-

myyttä tukevan työskentelyn jopa ”vaativan” yhteistyötä päihdepalveluiden kanssa. Tämän voi tulkita johtuvan esimerkiksi riittämättömästä osaamisesta, mutta myös siitä, että riittävän asiantuntemuksen takaaminen on oikeudenmukaisen asiakastyöskentelyn perusta. Niko taas ymmärtää päihderiippuvuuden taustalla olevan syytä, joita vanhemman on syytä käsitellä ammattihenkilön kanssa. Hän kuitenkin tunnistaa järjestyksensä, ettei ammattihenkilö voi työskennellä vanhemman asioissa samasta positiosta kuin hän työskentelee lapsen kanssa. Tätä perustelee ylipäättään lastensuojelutyössä kohdatava haaste tasapainoilla tuen ja kontrollin välillä sekä työskennellä ristiriitaisissa asiakastilanteissa (Kaikko & Friis 2009, 78). Lopulta on kuitenkin muistettava, että erilaiset näkökulmat vanhemman ja lapsen tilanteesta eivät ole toisiaan poissulkevia vaan päinvastoin täydentävät toisiaan ja kulkevat rinnakkain luoden ymmärrystä ja tietoa tilanteesta (Sudenlehti 2018, 18).

Aino taas järjelee yhteistyön tarpeen niin, ettei vanhemman päihteiden käyttöön liittyvän ”tilanteen” arvioiminen kuulu lastensuojelun sosiaalityöntekijälle, vaan tehtävä on ulkoistettava muille siihen erikoistuneille toimijoille kuten terveydenhuoltoon. Ainin näkemys on toisaalta perusteltua siksi, että esimerkiksi Ritva Nätkin (2006, 7) on esittänyt ongelmienmäärittelyssä kysymyksen olevan määrittelijän asiantuntijavallasta, jonka kautta tässä tilanteessa päihteiden käyttöön liittyvän ongelman kriteerit tuotetaan. Siten on tärkeää huomioida, että määrittely tapahtuu asiantuntevan henkilön toimesta. Näkemys voi tulkita osoittavan myös luottamusta muita asiantuntijoita ja heidän osaamistaan kohtaan. Yhteistyön myötä saavutettua tietoa voidaan hyödyntää lopulta lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten suunnittelussa. Toisaalta tällainen auktoriteettisessa asemassa olevan päihdetyöntekijän arvioi heikentää vanhemman näkemyksen merkitystä omasta tilanteestaan sekä vanhemman ääntä yhteydenpitoa koskevassa suunnittelussa. Vanhemmalla ja työntekijällä voi olla hyvinkin erilaiset näkemykset siitä, miten vanhemman päihteiden käyttö on muuttunut. Työntekijä ja vanhempi näkevät muutokset omasta perspektiivistään, jolloin pienikin muutos voi tarkoittaa vanhemmalle merkittävää edistymistä, mutta työntekijälle näyttäytyä merkityksettömänä.

Vaikka edellä haastateltavien järjeilyistä rakentuikin perusteita yhteistyön tarpeelle, järjeilevät haastateltavat seuraavaksi sitä, aiheuttaako vanhemman päihteettömyyttä tukevan hoitokontaktin puute ehtoja tapaamiskäytäntöihin:

*[–] Kyllä minusta on tilanteita, joissa vanhempi voi olla yhteydessä lapseen, vaikka päihdeongelma ei ole hoidossa, mutta silloin sen yhteyden pi-*

*tää olla rajattua ja valvottua. Mutta ei voi kategorisesti sanoa, että sitten ei voi olla yhteydessä, jos ei ole hoitokontaktissa. (Niko)*

*Joo ei ole minustakaan. Silloin lapsi on jo sen vuoksi huostaanotettu, ettei vanhempi ole pystynyt sitoutumaan päihdehoitoon eikä siinä määrin hyötynyt siitä, että lapsi on jouduttu ehkä juuri sen takia jouduttu sijoittamaan pois kotoa [– –] (Aino)*

*[– –] kun tässä kertomuksessa sanotaan, että on epäselvää mitä lastensuojelu jatkossa vanhemmilta odottaa niin se on nyt varmaan se yks niitä ensimmäisiä mitä pitää selvittää heille. Tehdä selväksi se, että hoitoon hakeutuminen on se ykkönen. (Anne)*

*Silloin kun on hoidossa, niin ne sitoutuu näihin tapaamisiinkin. Eli voisi olettaa, että kun he on hoidossa, he vois jopa useammin kuin kerran kuukaudessa tavata. (Anne)*

Keskusteluotteessa Niko ja Aino jakavat yhdessä näkemyksen siitä, ettei lastensuojelu voi edellyttää vanhemmalta päihdeettömyyteen tukevaa hoitokontaktia, jotta lapsen ja vanhemman välisiä tapaamisia voidaan järjestää. Tapaamisen ehdoksi järkeillään siinä tapauksessa se, että tapaamisen on oltava jollakin tapaa rajattua tai valvottua. Anne taas lähestyy vanhemman hoitokontaktia siitä näkökulmasta, että vanhemmalta kuitenkin ensisijaisesti odotetaan lastensuojelun toimesta sitä, että vanhempi hakeutuu päihdeettömyyttä tukeviin palveluihin. Hän järkeilee vanhemman sitoutuvan paremmin lapsen tapaamisiin, mikäli vanhemman päihderiippuvuus on hoidossa. Tämän hän taas järkeilee johtavan tapaamistiheyden lisäämiseen.

Aineistossa puhutaan kuitenkin epämääräisesti vain vanhemman ”hoidosta”, vaikka päihdepalvelut voidaan järjestää avopalveluina, laituskuntoutuksena tai katkaisuhoidona. Aineistosta jää epäselväksi, minkä muotoisiin päihdepalveluihin sitoutumista vanhemmalta odotetaan, ja miten tapaamiskäytäntöihin suhtaudutaan mikäli vanhempi ei itsestä johtuvista syistä pääse päihdekuntoutukseen tai kuntoutusyksikkö toimii kaukana lapsen sijaishuoltopaikasta. Maantieteellisesti laitostenmuotoiset kuntoutusyksiköt sijaitsevat usein kaukana käyttäjän kotikunnasta, ja kuntoutusjakson aloitus voi tapahtua vasta usean kuukauden päästä siitä, kun vanhempi on hakeutunut palveluihin (Arponen 2019, 31–32). On myös merkittävää tunnistaa, että päihderiippuvuudesta toipuminen ja kuntoutuminen ovat lopulta pitkiä ja vaativia prosesseja, jotka vaativat yksilöiltä kokonaisvaltaista arkielämän muutosta (Knuuti 2007).



Vaikka vanhemman päihteettömyyttä pidetään ensisijaisesti lapsen ja vanhemman välisellä suhdella edistävänä ja tukevana tekijänä, saattaa vastaavasti vanhemman ja lapsen välinen suhde myös motivoida vanhempaa päihteettömään elämäntapaan ja päihteisiin yhdistyvistä ihmissuhteista irtautumiseen:

*[– –] jos se vain järjestyy ja se pystytään mahdollistamaan, niin vaikka joka viikko. Huostaanotossahan tähdätään siihen, että äiti pääsee päihteistä eroon ja joko heivaa ton ukon tai ukkokin pääsee huumeista eroon, ja silloin huostaanotto puretaan ja äiti saa apua mielenterveysongelmiin. Sitä edesauttaa se, että äidin ja lapsen suhde pysyy mahdollisimman vahvana. (Niko)*

Niko järkeilee Mikon tilanteessa äidin ja Mikon yhteydenpitoa niin, että lapsen ja vanhemman tiivis yhteydenpito ja heidän välisen suhteen vahvistuminen saattavat myös tukea vanhemman päihteettömyyttä ja motivoida vanhempaa päihteettömään elämään. Suhteen vahvistuminen antaa myös vanhemmalle motivaatiota irtautua vahingollisista ja päihteisiin kulminoituvista ihmissuhteista, mikä taas vaikuttaa myönteisesti tapaamisten määrään.

Lapsen ja vanhemman väliset tiiviit tapaamiset tukevat lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Kuitenkin suhteen vahvistamisen reunaehtoihin, kuten tapaamispaikkaan, tapaamisväliin, tapaamisten olosuhteisiin ja lapsen huostaanoton purkamisen mahdollisuuksiin vaikuttavat vanhemman päihteiden käytön lisäksi myös muiden perheenjäsenten, kuten vanhemman puolison päihteiden käyttö. Minna Pörtön ym. (2009) tutkimuksen mukaan päihdekuntoutajat kokivat, että ihmissuhteita, joissa molemmat osapuolet ovat raittiita, on ollut vaikea ylläpitää. Tämä voi johtaa lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta kahteen seuraukseen. Joko vanhempi joutuu rajaamaan päihteistä riippuvaisen puolison pois elämästään tai puolison seura ajaa vanhemman käyttämään päihteitä uudelleen, mikä vaikuttaa taas lapsen ja vanhemman väliseen yhteydenpitoon. Vanhemman voimavarat voivat tuntua kuntoutumisen aktiivisessa vaiheessa liian vähäisiltä (mt., 134), jonka vuoksi lapsen ja vanhemman suhteen tukeminen voi olla tällaisessa muutostilanteessa merkittävä tekijä vanhemman päihteistä irtautumisen onnistumisessa.

5.5 ”...vanhemman elämäntilanne on tuollainen ja siellä on kaikkea mahdollista laitonta ja päihteiden käytön rinnalla muutakin kuin se päihde itsessään.” – Laittomien päihteiden käytön diskurssi

Laittomien päihteiden käyttöön liittyy terveydellisten haittojen lisäksi vahvoja sosiaalisia haittoja, kuten vahvaa stigmaa, rikollista toimintaa ja alakulttuuria. (Hautala 2021, 172). Lastensuojelulaki (LSL) ei kuitenkaan määrittele vanhemman laittomien päihteiden käytön olevan syy lastensuojelulliselle huolelle, mutta lastensuojelun asiakkuuden ja lapsen huostaanoton perusteena on oltava pykälien 27 § ja 40 § mukaan muun muassa lapsen kasvuolosuhteiden vaarantuminen ja puutteet lapsen huolenpidossa. Käsittelen seuraavaksi sitä, millaisia merkityksiä vanhemman laittomien päihteiden käytölle ja niistä aiheutuville lieveilmiöille aineistossa järkeillään.

Haastattelijan kysyessä haastateltavien näkemystä vanhemman laittomien päihteiden käytön merkityksestä lapsen ja vanhemman väliselle yhteydenpidolle ovat vastaukset hyvin samansuuntaisia:

*Voisin vastata liberaalin radikaalisti, ettei se itsessään tarkoita mitään. Voi olla, että käyttää laittomia päihteitä, mutta voi olla silti ihan hyvä vanhemmuussuhde. Mä itse tarkkailen seurauksia, mitä se aiheuttaa se päihteiden käyttö [– –] jos pyöritään vain päihteiden käytön ympärillä niin ei ole kovin hedelmällistä, vaan tartutaan siihen, mitä on tapahtunut sen takia että sä (vanhempi) olet käyttänyt niitä päihteitä. Puhutaan niistä tosiasioista eikä jäädä väentämään siitä onko kyse laillisesta tai laittomasta päihteestä ja onko se ongelmallista, vaan puhutaan siitä mitä nyt on tapahtunut, hei lähdit yöksi vetämään amfetamiinia kaverin asuntoon ja jätit lapsen yksin yöksi. Että puhutaan näistä mistä ei ole tulkinnanvaraa, että näin on tapahtunut [– –] (Pauli)*

*[– –] Ei oo ollenkaan mitenkään yksiselitteinen, se on joka tilanteessa arvioitava erikseen, että miten ne tulee järjestää. Tai, että mitä päihteitä vanhempi käyttää ei ole yhtä suoraa toimintatapaa, miten ne tapaamiset järjestetään. (Aino)*

*[– –] Ei sillä määrällä tai laadulla tai käyttökerroilla ole merkitystä. (Anne)*

*[– –] päihtymystila ja toimintakyky ja se miten se päihde siihen (vanhempaan) vaikuttaa tai on vaikuttamatta niiden tapaamisten yhteydessä, on se mittari, kuin se, että mitä se käyttää. (Aino)*

Vanhemman laittoman päihteen käytön ei nähdä itsessään heijastavan sitä, miten lapsen ja vanhemman yhteydenpito järjestetään tai, millaisia käytäntöjä tapaamisten ympärille luodaan. Haastateltavat eivät erottele päihdeaineita, niiden käyttökertoja tai määrää toisistaan vaan järkeilevät yhteydenpitoa siitä näkökulmasta, miten päihdeaineen käyttö vaikuttaa vanhemman toimintaan ja toimintakykyyn ja, mitä seurauksia niillä on lapsen hyvinvoinnille. Aino puhuu vanhemman toimintakyvystä tapaamisten yhteydessä, kun taas Pauli lähestyy asiaa pohtimalla, mitä seurauksia vanhemman päihteiden käyttö on lapselle aikaisemmin aiheuttanut, mistä lastensuojelullinen huoli on syntynyt ja, miten ne vaikuttavat tuleviin yhteydenpidon käytäntöihin. Laittomien päihteiden käyttöä siis järkeillään sen aiheuttamien seurausten näkökulmasta, mikä suhteutetaan siihen, miten lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa voidaan järjestää.

Laittoman päihteen käytön tarkastelu kohdistuu puheenvuoroissa enemmänkin vanhemman toiminnan seurauksiin kuin itse päihdeaineen laillisuuteen tai laittomuuteen. Haastateltavat jättävät laittoman päihteen käytön oikeudellisen näkökulman huomioimatta ja tarkastelevat yksilöllisesti vanhemman päihteiden käytön ja toiminnan vaikutusta lapseen samalla kuitenkin stigmatisoimatta vanhempaa päihdevanhemmaksi (kts. Nätkin 2006, 6). Haastateltavat puhuvat päihdevanhemman sijaan enemmänkin vanhemman ”päihteiden käytöstä”, mikä viittaa siihen, että vanhemman tunnistetaan olevan oma yksilöllinen toimijansa päihteiden käytön rinnalla. Päihdeongelmasta kärsiviä vanhempia ei siis nähdä yhtenäisenä ryhmänä, joille tulisi soveltaa samanlaisia toimintamalleja yksilöllisistä tilanteista riippumatta.

Riitta Hyytinen (2007) on onnistunut tutkimuksessaan selvittämään hyvinkin yksityiskohtaisesti arkea, jota lapset ovat vanhempien huumausaineriippuvuuden myötä eläneet. Hän on tunnistanut kolme teemallista kokonaisuutta, jotka lapsen arkea kuvastavat. Sen, miten huumeiden määrittelemä todellisuus tunkeutuu perheen kotiin, huumeiden käyttö heikentää lapsen kohdistuvaa hoivaa, ja salailu ja turvattomuuden tunteet muuttuvat perhe-elämän rakenteiksi. Tutkimuksessa perheen arki kulminoitui huumeiden hankinnan, myynnin ja käytön ympärille, jonka vuoksi perheen kotona vieraili paljon epäluotettavia ja uhkaavia ihmisiä, joita varten vanhempien tuli aseistautua. Tilanteet kärjistyivät toisinaan myös väkivaltaisiksi, mikä lisäsi pelon ja jännityksen ilmapiiriä kotona. (Mt., 85–86.) Vanhempien päihteiden käyttö heijastui kotona arjen rakenteisiin, kuten kodin siisteyteen, ruuanlaittoon ja puhtaiden vaatteiden saamiseen tai lasten päivähoidon ja koulun hoitamiseen (Mt., 93). Lapset joutuivat salailemaan olosuhteitaan kotona, vanhempien vointia, hoivan puutteita tai kotona käytävää huumekauppaa (Hyyti-

nen 2007, 97–98). Lisäksi vanhemman käytös saattoi vaihdella täydellisestä lamaantumisesta ja masennuksesta ylivirittyneisyyteen, raivoamiseen ja tavaroiden paiskimiseen sekä välinpitämättömyyteen lapsia kohtaan (Mt., 90).

Vaikka vanhemman käyttämän päihteen laittomuus ei itsessään asettanut edeltävän näkemyksen mukaan seurauksia yhteydenpidon käytäntöihin, tunnistavat haastateltavat laittoman päihteen erityisyyden sen aiheuttamien lieveilmiöiden näkökulmasta:

*[– –] Ei voinut sanoa, että juuri tämä aine on se, joka aiheutti vaan se kaikki kulttuuri ja elämäntapa, rikollisuus, että piti varastaa tavaraa, rahat ei riittänyt, varastetun tavarain säilyttäminen ja myynti, kaikki ne vaaralliset ihmiset, joita kotona alkoi liikkua, että tuli paljon näitä tällöisiä, että se ympäristö muuttui vaaralliseksi [– –] (Outi)*

*Ainoa ero minkä se laittomuus tuo siihen on se, että se heijastelee vanhemman esimerkkiä siitä, miten lakiin suhtaudutaan. Jos lakiin suhtaudutaan liian leväperäisesti, se voidaan nähdä yhtenä lastensuojelullisena huolena. Se huoli jää aika pieneksi verrattuna siihen todelliseen huoleen joka päihteen käytöstä syntyy, oli se päihde laitton tai laillinen [– –] laittomien päihteen käyttöön monesti liittyy lieveilmiöitä, joita ei tule kun käytetään laillisia pähteitä, koska niitä joudutaan hankkimaan eri tavalla [– –] Joka liittyy myös siihen mihin seuraan päädytään. Jos verrataan siihen, että joku käy hakemassa kaupasta alkoholia. Ja sitten kämpille tulee joku tyyppi myymään huumeita tai lähdetään lapsen kanssa jonnekin narkkikämpän pihalle hakemaan huumeita. Niin se on ihan eri tilanne tietysti. (Niko)*

*[– –] Niitä tapaamisia katsotaan huomioiden se, että vanhemman elämäntilanne on tuollainen ja siellä on kaikkea mahdollista laitonta ja päihteen käytön rinnalla muutakin kuin se päihde itsessään. Siellä on se toinen jalka jo rikollisessa maailmassa väkisinkin. (Aino)*

Haastateltavat puhuvat ja järkeilevät yhteydenpidonkäytäntöjä lieveilmiöiden kautta, joita vanhemman laittomien päihteen käyttö saattaa pahimmillaan aiheuttaa. Outi järkeilee, ettei lastensuojelullinen huoli synny tietyn päihdeaineen käytöstä, vaan siitä, millaisia lieveilmiöitä käytön rinnalle muodostuu. Niko taas arvioi, ettei päihdeaineen laillisuus tai laittomuus synnytä samanlaista huolta kuin se, mitkä ovat vanhemman päihteen käytön tosiasialliset seuraukset. Myös Aino tunnistaa, että lapsen ja vanhemman välisiä tapaamisia suunniteltaessa ja sovittaessa sosiaalityöntekijän on huomioitava vanhemman päihteen käytöstä johtuvat lieveilmiöt ja niiden vaikutus tapaamis-

käytäntöihin. Haastateltavat järkeilevät lieveilmiöiden koskevan päihteen hankintatapaa, säilyttämistä ja myyntiä, vanhemman kanssa toimivien ihmisten turvallisuutta ja luotettavuutta, kodin turvallisuutta sekä vanhemman antamaa esimerkkiä lainsäädäntöön suhtautumisessa.

Puhe lieveilmiöiden kuvailusta on hyvinkin kärjistetty ja se luo laittomia päihteitä käyttävästä vanhemmasta suhteellisen kärjistyneen kuvan. Puheenvuoroista saa käsityksen, että lieveilmiöt hallitsevat voimakkaasti laittomia päihteitä käyttävien vanhempien arkea, jota tässä hetkessä sosiaalityöntekijät määrittelevät. Aino viittaa vanhemman elämäntilanteen olevan ”tuollainen”, jossa on ”kaikkea mahdollista laitonta”. Lisäksi hän viittaa vanhemman paikantuvan osittain ”rikollismaailmaan”, mikä kuvaa vanhemman kuuluvan toiseen todellisuuteen kuin, missä haastateltavat itse elävät ja toimivat. Tämä erottaa vanhemman elämäntyylisiin niin sanotusta tavanomaisesta, valtavirrasta. Samankaltaisuutta on tunnistettavissa myös Nikon ilmaisussa siitä, kuinka lapsen kanssa lähdetään hakemaan huumeita ”narkkikämpän pihalle”. Narkki tai narkkari on leimaava slangisana huumausaineriippuvaiselle ihmiselle, jota yleensä ei-huumausaineriippuvaiset ihmiset käyttävät ja positioivat itseään sen avulla. Ylipäättään representaatio vanhemman elämäntyylisestä luodaan hyvinkin valtavirrasta ja normaalista poikkeavaksi.

Huostaanotetun lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen myötä lapsi on aina vähintään välillisesti yhteydessä laittomien päihteiden käytöstä seuraaviin lieveilmiöihin. Haastateltavien näkemys tukee aiempaa tutkimusta ja kirjallisuutta siitä, millaisena huumeiden käyttäjien arki ja elämä voivat näyttäytyä (esim. Punamäki ym. 2006; Väyrynen 2007; Hautala ym. 2019; Hautala 2021). Huumausaineiden käytöllä on kiistatta käyttäjälleen kielteisiä seurauksia. Viimeistään huumausaineen käytön alkaessa muistuttaa riippuvuutta, muuttuu käyttäjän suhde ympäröiviin ihmisiin, läheisiin ja valtakulttuuriin. Riippuvuus irrottaa käyttäjän läheisistä ihmissuhteista, koulusta ja työelämästä, ja sosiaalinen elämä kietoutuu yhä enemmän huumausaineiden hankinnan ympärille. (Väyrynen 2007, 199.) On kuitenkin tärkeää tunnistaa, etteivät myöskään huumeiden käyttäjät eli tässä kohtaa huostaanotettujen lasten vanhemmat ole yhtenäinen ryhmä. Esimerkiksi Kati Hjerp (2021) on haastatellut pro gradu tutkielmassaan niin kutsuttuja yhteiskuntaan integroituneita huumeiden käyttäjiä, eli ihmisiä, jotka ovat käyttäneet huumausaineita opiskelun ja työelämän ohessa. Hän (mt.) on tehnyt tutkielmassaan huomion, että usein nämä ihmiset kuitenkin jäävät palvelujärjestelmän ulkopuolelle, jonka vuoksi tulkitsen heidän olevan myös aliedustettuina lastensuojelun palveluissa.

Lastensuojelullista huolta ei voi syntyä, mikäli päihteiden käytön tosiasialliset seuraukset eivät näy ulospäin.

Pauli järkeilee vanhemman päivittäisen amfetamiinin käytön aiheuttavan tarpeen suhtautua herkemmin lapsen voinnin tarkkailuun ja arvioida jokainen tapaaminen yksilöllisesti luomatta pitkän ajan tapaamissuunnitelmaa:

*[– –] jos ois tällöinen case itsellä, että on vanhemmat, jotka saattavat jopa päivittäin käyttää amfetamiinia ja pitäisi miettiä yhteydenpidon onnistumisista, semmosella perus liikennevalomallilla tää olis itselle semmonen punainen asiakascase ja itse haluaisin hyvin tarkasti sitä lasta kuulostella siinä, et se lapsen vointi olis mulle yksi sellainen ehto ja just siksi mä en sitä kauheen pitkäjälteistä suunnitelmaa voisi luvata ja itse kokisin olevani valmis vetoamaan sillä vanhempien vihankin kustannuksella siihen lapsen vointiin, että ei ole nyt hyvä järjestää tapaamisia [– –] (Pauli)*

Pauli suhteuttaa vanhemman päivittäistä amfetamiinin käyttöä muiden päihdeaineiden käyttöön liikennevalomallin avulla. Pauli järkeilee vanhemman päivittäisen amfetamiinin käytön olevan kolmiportaisella liikennevalomallin kuviolla vahvin ja voimakkain, mikä vahvistaa ja korostaa sosiaalityöntekijän roolin merkitystä lapsen hyvinvoinnin arvioijana. Lisäksi kyseisessä tilanteessa Pauli järkeilee sosiaalityöntekijän myös saavan perusteluja rajata vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa rajoitustoimenpiteellä.

Mikäli vanhemman tapaamisen arvioidaan horjuttavan lapsen tasaista ja turvallista arkea, on vanhemman ja lapsen tapaamisia suunniteltaessa ja toteutettaessa tärkeä huomioida se, kenen ehdoilla ja, miten tapaaminen järjestetään. Mikäli sosiaalityöntekijä järkeilee vanhemman ja lapsen tapaamisen vaativan ohjausta tai valvontaa, voidaan tapaaminen järjestää esimerkiksi valvotussa tapaamisyksikössä. Forsberg ja Pösö (2008) päätyvät artikkelissaan johtopäätökseen, jossa he toteavat lapsen edun olevan valvotuissa tapaamisissa usein epäselvä ja tulkinnanvarainen. Lapsen mahdolliset pelon tai hämmennyksen tunteet jäävät usein vanhemman tahdon ja tunteiden alle. Lapsen tunteiden tulkitaan olevan hetkittäisiä ja pitää vain tilanteessa ohittaa. Silloin valvottujen tapaamisten kantava ajatus turvata lapsen etu muuttuu päinvastaiseksi ja tapaaminen tapahtuu vanhempien ehdoilla. (Mt., 58.) Lapsen hyvinvointi ja lapsen edun ensisijaisuus ovat lastensuojelun käytäntöjen kiistattomia edellytyksiä, minkä vuoksi sosiaalityöntekijältä vaaditaan rohkeutta puuttua tilanteisiin, joissa vanhemman tahdon ja tunteiden tunnustetaan ohjauksen toimintatapoja lapsen hyvinvoinnin kustannuksella. Toisinaan vanhempien oma

elämäntilanne voi olla myös sellainen, että tapaamisia ei ole mahdollista järjestää ollenkaan.

Sanna Hautala (2021, 189) esittää huumekuvioissa elävien vanhempien kokevan vahvaa stigmaa, joka johtuu siitä, että huumekuviot paikantuvat yhteiskunnassa sellaiselle alueelle, josta ei tiedetä, johon ei osata puuttua ja jolta halutaan suojautua. Käsiteltäessä vanhemman päihderiippuvuuden vaikutusta lapsen hyvinvoinnille tulisi laittomia päihteitä käyttävistä vanhemmista kuitenkin välttää luomasta yhtenäistä mielikuvaa, joka poissulkee vanhemman hyvät teot ja tarkoituksen. Myös laittomia päihteitä käyttävät vanhemmat kokevat syvää kiintymystä omiin lapsiinsa ja haluavat suojella heitä. (Mt., 188.)

## 5.6 ”...missä se äiti tai isä tapaa sitä lasta... ” – Lapsen ja vanhemman tapaamispaikan diskurssi

Huostaanoton myötä lapselle, vanhemmille ja muille läheisille sovitaan asiakassuunnitelmapalaverin yhteydessä tapaamispäivät ja -paikat (Laakso 2016, 173), joiden mukaan lapsi tapaa läheisiään. Yhteydenpito lapsen ja läheisten välillä muuttuu huostaanoton myötä aikataulutetuiksi kohtaamisiksi, jotka ovat siitä huolimatta tärkeitä lapselle läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseksi (Haight ym. 2003, 195). Tapaamiset voidaan sopia esimerkiksi vanhemman luokse, mutta erityisesti päihteistä riippuvaisten vanhempien kohdalla tapaamiset voidaan järjestää myös valvottuina tai tuettuina tapaamisina. Valvotut tapaamisen järjestetään, jos on syytä epäillä, että lapsen turvallisuus vaarantuu juurikin vanhemman päihteiden käytön vuoksi (Forsberg & Pösö 2008).

Seuraavissa puheenvuoroissa haastateltavat järkeilevät sitä, voidaanko valvottua tapaamista pitää ehtona tapaamiselle, kun vanhemman tiedetään olevan riippuvainen laittomista päihteistä:

*Kyllä tuettu tapaaminen vois joissakin tilanteissa olla, vaikka vanhemmalla olisikin huumeiden käyttöä. Se jotenkin varmistaa sen, se alkaa tuestusti paikasta X ja se vanhempi tulee sinne ja sen vanhemman vointi tsekataan ja että se on selvä ja toimintakykyinen [– –] riippuen lapsen iästä ja kaikesta luottamuksesta ja yhteistyöstä, voiko se käydä sen lapsen kanssa esimerkiksi tivolissa ja tulla takaisin sinne tapaamispaikkaan. En mä sitä*

*sulkisi täysin pois, et sen pitäisi olla koko ajan silmän alla. Siinä on niin monta mikä siihen vaikuttaa. (Aino)*

*Se on niin tilannekohtaista. Lyhyt vastaus on, että voi. Voihan vanhemmalla olla päihteidenkäyttöä, mutta pystyy olla vaikka kolme päivää ihan selkeesti päihteettä. Kyllä silloin voi. Minulle se perusperiaate on aina se, että aina mielummin hieman varovaisemmin sen suhteen, täytyy olla näyttöjä siitä, koska lapsen edun täytyy aina mennä edelle. (Niko)*

Niko ja Aino järkeilevät yhteydenpidon käytäntöjä niin, ettei valvottuja tapaamisia voida pitää ehtona tapaamisten toteutumiselle sellaisessa tilanteessa, jossa vanhemman tiedetään olevan riippuvainen laittomista päihteistä. Aino järkeilee, että luottamus ja yhteistyö vanhemman, sosiaalityöntekijän, lapsen ja sijaishuoltoapaikan välillä voi olla sellainen, että lapsi voi tavata vanhempaa turvallisesti myös kahden kesken ilman valvottua tapaamisympäristöä. Aino kuitenkin näkee silloin vaihtoehtona tuetun tapaamisen, jolloin joku varmentaa vanhemman voinnin ennen tapaamista, mutta ulkopuolinen taho ei valvo tapaamista. Niko pitää tapaamispaikkaan liittyvää ehtoa tilannekohtaisena, mitä hän järkeilee sillä, että päihteitä käyttävä vanhempikin voi olla useita päiviä käyttämättä päihteitä. Hän kuitenkin painottaa, että muihin kuin valvottuihin tapaamisiin tulee suhtautua erityisellä varovaisuudella, jotta lapsen etu ei vaarantuisi.

Aino ja Niko viittaavat sanoilla ”silmän alla” ja ”näyttöjä” jonkinlaiseen vanhempaan kohdistuvaan kontrolliin ja lastensuojelun positioon suhteessa vanhempaan. Vanhempi ja vanhemman toiminta lapsen kanssa ovat huostaanoton myötä jatkuvan tarkkailun, tulkinnan ja arvioinnin kohteena. Paitsi, että kontrollia toteuttavat lastensuojelun sosiaalityöntekijä, myös sijaisperhe tai tapaamista valvova viranomainen voivat joutua raportoimaan havainnoistaan sosiaalityöntekijälle, ja nämä havainnot voivat vaikuttaa kielteisesti seuraavien tapaamisten suunnitteluun (Pösö 2016, 189).

Puheenvuorot tekevät näkyväksi sen, miten lapsen etua ja tapaamisten olosuhteita tulkitaan suhteessa toisiinsa. Forsberg ja Pösö (2008) näkevät valvotut tapaamiset lapsen oikeutena ja lapsen edun toteutumisena, vaikka Haight ym. (2003) esittävätkin argumenttia siitä, että valvottujen tapaamisten olosuhteet haittaavat vanhemman ja lapsen välisen suhteen luonnollista muodostumista. Tätä Haight ym. (mt., 196) perustelevat tutkimuksessaan sillä, että tapaamisten sujuvuuteen vaikuttavat tapaamisen sosiaalinen ja fyysinen ympäristö, jonka vuoksi tapaamisten onnistumisen kannalta olisi tärkeää,



että tapaamiset järjestetään kodinomaisessa ympäristössä ilman ulkopuolisten tahojen läsnäoloa.

Vaikka yhteydenpito lapsen ja vanhemman välillä voi tapahtua tapaamisten lisäksi myös puhelimitse, ovat fyysiset tapaamiset ja yhdessä olo merkittäviä vanhemman ja lapsen välisen suhteen ylläpitämiseksi. Haastateltavat järkeilevät tapaamisten olosuhteita myös käytännönjärjestelyjen kautta:

*Tää yksi pointti, että äidillä ei ole ajokorttia ja äidin on vaikea päästä tapaamisille toiselle paikkakunnalle. Tämähän konkreettisesti tulee usein ja sitten kun mietitään järjestelyjä, missä se äiti tai isä tapaa sitä lasta, millä liikkuu [— —] Laitossijoituksissa on hyvä puoli, että he pystyy järjestämään sen kuljetuksen [— —] perhehoidossa tulee hirveästi näitä ongelmia, ettei se perhehoitajan koti sovellu tapaamispaikaksi tietenkään, kun siellä on muitakin lapsia ja muutakin elämää, ja ne tulee tietystä järjestää aina jossakin muualla [— —] nää tällaiset käytännönjärjestelyt ei saisi olla vaikuttamassa siihen tapaamisen laajuuteen tai tiheyteen kauheesti mun mielestä. (Outi)*

*[—] nuorisokoti olisi se yks tapaamisten mahdollistaja. Joko ne kuljettaa tai on ehkä myös valvomassa, jos on tarvista. (Anne)*

Anne ja Outi järkeilevät tapaamiskäytäntöihin liittyviä asioita siitä näkökulmasta, etteivät käytännön järjestelyt, kuten vanhemman tai lapsen matkustustapa saa olla kielteisesti vaikuttamassa lapsen ja vanhemman välisiin tapaamisiin. Lisäksi he tunnistavat, ettei sosiaalityöntekijä voi velvoittaa perhehoitajaa valvomaan lapsen ja vanhemman välisiä tapaamisia samalla tavalla kuin esimerkiksi nuorisokodin työntekijöitä. Syyksi Outi arvioi sen, että sijaisperheen olosuhteet eroavat merkittävästi lastensuojelulaitoksen olosuhteista muun muassa sillä, että sijaisperheen on otettava huomioon myös muut perheen lapset ja tapaamisen merkitys heidän turvallisuuden toteutumisen kannalta.

Laakson (2016, 171) tutkimuksessa ilmenee, että huostaanotetut lapset pitivät säännöllisesti yhteyttä vanhempiinsa puhelimitse, mutta vanhemmat kävivät harvoin tapaamassa lapsia sijaishuolto paikassa. Syitä tähän voi olla monia, mutta sosiaalityöntekijöiden toiminnan ja lastensuojelulain (LSL) näkökulmasta huostaanotetun lapsen sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen. Sosiaalityöntekijöillä on siis velvollisuus välttää tarpeettomia yhteydenpidon esteitä. Haastateltavat järkeilevät, etteivät käytännönjärjestelyt, kuten tapaamis-

paikan tai kyyditsemisen järjestäminen riipu vanhemmasta eikä vanhemmalle voida asettaa sen suhteen odotuksia tai velvollisuuksia.

Tapaamisia koskevaan rajaamiseen liittyy järkeilyä siitä näkökulmasta, kuka rajaamista pystyy riittävän hyvin tekemään ja miten paljon ylipäättään vanhemman ja lapsen välistä yhteydenpitoa pystytään perhesijoituksessa rajaamaan:

*[– –] jos on kännykkäikäinen lapsi niin sehän sitten, pitää tai ei pidä, jos sitä ei ole erikseen rajattu, vanhempien kanssa yhteyttä. Eikä sitä aina edes tiedetä. Joskushan se on niin sujuvaa, parhaimmillaan joku läheisverkostosijoitus ja tämmöinen, että ne pystyy parhaimmillaan, ei aina, luovimaan ja tavallaan pystytään sopimaan, että tapaa silloin kun on hyvässä voinnissa [– –] (Aino)*

*Näissä tilanteissa hirveän tarkkaa on se, että pystytään hahmottamaan, kuinka hyvin sukulainen voi rajata lapsen vanhempaa. Eli jos lapsi tapaa äitiä ukin luona, mikä olisi tässä tilanteessa varmaan paras mahdollinen vaihtoehto. Jos äiti tulee sinne kännissä tai ylipäättään päihtyneenä, pystyykö ukki rajaamaan äitiä, että et tule. Että, miten ukille annetaan tähän tukea. Nää on niitä isoja kysymyksiä, varsinkin kun on läheisverkostoon sijoitettu. (Niko)*

*Parhaimmillaan aikuinen lapsi ei menisi päihtyneenä omaan kotiin (omien vanhempiensa luo) ja toisessa tilanteessa se on potentiaalinen riski, että se tulee sinne ja siinä tulee se rajaamistilanne. Joissakin se on taas hyvin epätodennäköistä, että se tulisi päihtyneenä sinne. (Aino)*

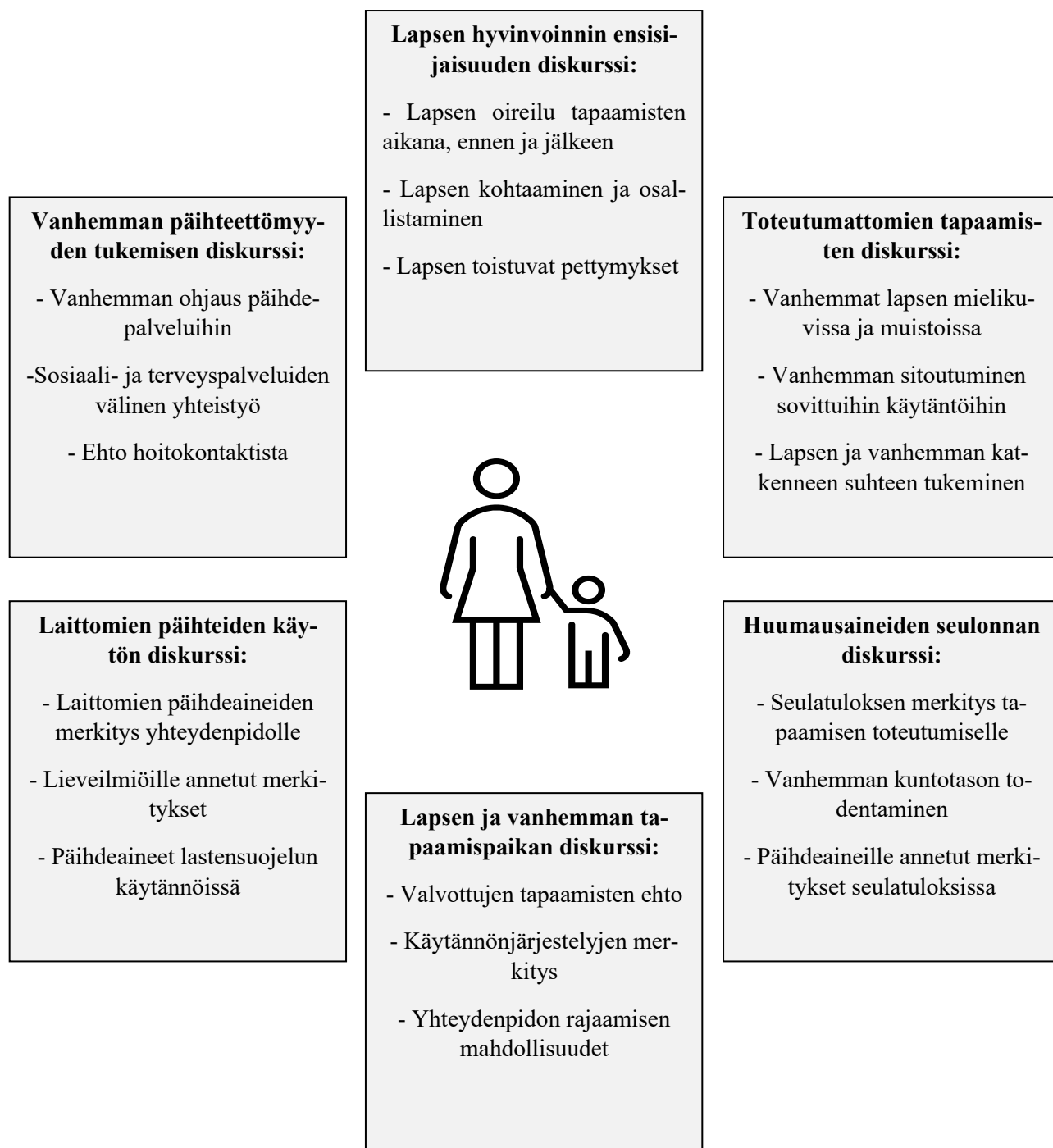
Haastateltavat järkeilevät lapsen ja vanhemman välistä tapaamista läheisverkostosijoituksessa siitä näkökulmasta, miten haastavissa tilanteissa vanhempaa pystytään rajaamaan tai, onko läheisverkosto valmis rajaamaan vanhemman ja lapsen yhteydenpitoa tarvittaessa. Aino järkeilee, ettei rajaamista ole edes tarpeen tehdä, mikäli lapsen omaehtoinen yhteydenpito puhelimen välityksellä vanhemman kanssa on sujuvaa. Niko sen sijaan korostaa sitä, että myös sosiaalityöntekijän on pystyttävä arvioimaan lähisukulaisen kykyä rajata vanhempi pois tapaamiselta. Niko ja Aino järkeilevät rajaamistilanteen tulevan vastaan, mikäli vanhempi saapuisi lapsen tapaamiselle päihtyneenä.

Lastensuojelulain (LSL) 32 § velvoittaa lastensuojelua kartoittamaan kodin ulkopuolelle sijoitettavan lapsen sukulaisten ja muun läheisverkoton mahdollisuutta ottaa lapsi luokseen asumaan, mikäli sijoitus lapsen läheisverkostoon näyttäytyy lapsen edun mukaisel-

ta ratkaisulta. Lapsen läheisverkoston kartoitusta puoltaa se, että lapsen sijoitus sukulaisten tai muun perheelle ja lapselle läheisen henkilön luokse auttaa ylläpitämään lapselle läheisiä perhesuhteita, mahdollisesti helpottaa lapsen kotiutumista uuteen kotiin sekä lisäksi säilyttää lapsen yhteyden omaan sukuunsa mahdollisesti vahvempana. Tämä ei kuitenkaan ole aina mutkatonta tai edes lapsen edun mukaista, ja saattaa tuoda ohessa myös joitakin haasteita, kuten sijaisvanhempina toimivien isovanhempien kyvyttömyyden rajata lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa. (Puustinen-Korhonen 2021, 13–14). Haastateltavat tunnistavat, että päihteitä käyttävä vanhempi saattaa käyttää läheisverkostosijoitusta hyödyksi ja rikkoa rajoja, jotka on asetettu lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Vaikka riski tunnistetaan, se ei esiinny puheenvuoroissa itsestäänselvytenä tai automaattisena oletuksena vanhempaa kohtaan. Sen sijaan vanhemman nähdään myös pystyvän arvioimaan omaa vointiaan ja kuntoaan, jotta lapsen ja vanhemman välinen tapaaminen olisi lapselle turvallinen.

## 6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman tarkoitus oli tarkastella, millaisia diskursseja sosiaalityöntekijöiden järkeilyn myötä rakentuu ja, miten moraalinen järkeily rakentuneissa diskursseissa esiintyy. Sosiaalityöntekijät järkeilivät huostaanotetun lapsen ja päihteitä käyttävän vanhemman välistä yhteydenpitoa kuuden eri diskurssin avulla. Tutkimustuloksia olen selventänyt kuviossa 2:



*Kuvio 2. Sosiaalityöntekijöiden järkeily diskursseissa.*

Sosiaalityöntekijöiden järkeily *lapsen hyvinvoinnin* diskurssissa painottaa sitä, miten lapsi ja lapsen etu pitää ottaa eri tavoin huomioon yhteydenpidon käytäntöjä suunniteltaessa. Lapsen hyvinvointia järkeiltiin siitä näkökulmasta, miten huostaanotetun lapsen oireilua arvioidaan tapaamisten ympärillä ja aikana, miten lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kohtaa ja kuulee lapsen toiveita yhteydenpitoon liittyen sekä, millaisia seurauksia vanhempien toistuvilla peruuntuvilla tapaamisilla on lapsen hyvinvoinnille. Lapsen hyvinvoinnin ja edun toteutuminen järkeiltiin yhdeksi edellytykseksi yhteydenpidon suunnittelulle ja toteutukselle, ja sosiaalityöntekijällä nähtiin olevan velvollisuus tehdä yhteydenpitoa koskevia päätöksiä myös lapsen oman tahdon ja toiveiden pohjalta. Sen lisäksi peruuntuvia tapaamisia järkeiltiin pyrittävän estämään sillä, että lastensuojelun käytännöt ja työskentely keskittyisivät mahdollistamaan määrän sijaan laadultaan onnistuneet tapaamiset. Tutkimustulosten näkökulmasta *lapsen hyvinvoinnin diskurssia* voidaan pitää tutkimuksessa jopa oletusarvoisena siihen nähden, että lastensuojelulaki (LSL) ja lastensuojelun periaatteet korostavat lapsen etua ja hyvinvointia kaikissa lastensuojelun käytännöissä ja työtä hallitsevana periaatteena.

*Toteutumattomien tapaamisten* diskurssia hallitsee tunnistettu mahdollisuus siitä, että lapsen ja vanhemman välinen yhteydenpito saattaa katketa hetkellisesti tai kokonaan vanhemman päihteiden käytön vuoksi. Vanhempien sitoutuminen lapsen tapaamisiin järkeiltiin yhdeksi vanhemmalle asetettavaksi ehdoksi, jonka rikkomisella järkeiltiin olevan seurauksia, kuten tapaamiskäytäntöjen muuttaminen ja tapaamismäärän väheneminen. Paitsi, että vanhemmille asetettiin ehto sitoutua lapsen tapaamisiin, myös sosiaalityöntekijöitä veloitettiin sitoutumaan sovittuihin tapaamiskäytäntöihin. Mikäli lapsen ja vanhemman välinen suhde oli ehtinyt katketa kokonaan, nähtiin järkevänä muodostaa tapaamiskäytäntöjä hiljalleen uudelleen. Lapsen ja vanhemman välisen suhteen katketessa, järkeiltiin sosiaalityöntekijällä olevan velvollisuus tukea lapsen suhdetta vanhempaan muistojen ja muistelujen avulla.

*Seulonnan diskurssi* keskittyy vanhempaan kohdistuvaan huumausainetestaukseen ja sen merkitykseen vanhemman kuntotason todentamisessa. Vanhemman negatiivista seulatulosta eli päihteiden näkymättömyyttä kehossa ei järkeilty ehdoksi sille, että lapsen ja vanhemman tapaaminen toteutuisi. Sen sijaan tapaamisen toteutumisen ehdoksi

järkeiltiin se, että vanhempi on sellaisessa kunnossa, että lapsi voi tavata vanhempaa turvallisesti tai seulatuloksen seurauksista on sovittu etukäteen vanhemman kanssa. Vanhemman järkeiltiin olevan kunnossa, kun vanhempi käyttäytyy tapaamisella hillitysti ja pystyy antamaan lapselle tarvittavan huomion. Kahden eri päihdeaineen, amfetamiinin ja kannabiksen näkyvyys vanhemman seulatuloksessa aiheutti diskurssissa hie- man ristiriitaa tapaamisten näkökulmasta. Toisaalta amfetamiinin esiintymisen seulatu- loksessa järkeiltiin johtavan tapaamisen automaattiseen peruuntumiseen, kun taas toisen järkeilyn mukaan mikään päihdeaine ei automaattisesti estä lapsen ja vanhemman väli- sen tapaamisen toteutumista.

*Vanhemman päihteettömyyden diskurssia* hallitsee ajatus siitä, ettei perheen jälleenyh- distäminen ja huostaanoton purku ole mahdollisia, mikäli vanhempi on riippuvainen päihteistä. Sosiaalityöntekijöillä järkeiltiin olevan velvollisuus ohjata ja pyrkiä sitoutta- maan päihteistä riippuvaiset vanhemman päihdepalveluihin. Vanhemman päihteiden käytön järkeiltiin asettavan tarve lastensuojelun ja päihde- ja mielenterveyspalveluiden väliselle yhteistyölle, jotta vanhemman päihteiden käyttöä koskeva arviointi tapahtuu siihen erikoistuneen asiantuntijan toimesta, lastensuojelun sosiaalityöntekijä saa tilaa keskittyä lapsen kanssa työskentelyyn ja vanhemmat saavat tahon käsitellä asioita omien työntekijöiden kanssa. Tutkimustuloksina voidaan myös esittää, etteivät haasta- teltavat järkeilleet vanhemman oman hoitokontaktin vaikuttavan suoranaisesti lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten toteutumiseen. Hoitokontaktin puutteen järkeiltiin sen sijaan asettavan velvollisuuden järjestää tapaamiset tuetusti tai valvotusti. Lisäksi dis- kurssiin painottuva järkeily tunnisti lapsen ja vanhemman välisen suhteen vahvistumi- sen antavan myös vanhemmalle motivaatiota irtautua päihteiden ehdoilla muodostu- neesta arjesta.

*Laittoman päihteen diskurssia* järkeillään siitä näkökulmasta, vaikuttaako vanhemman käyttämän päihteen laittomuus jollakin tavalla yhteydenpidon käytäntöihin, miten päih- deaineiden laittomuus huomioidaan lastensuojelun käytännöissä ylipäättään ja, miten laittomien päihteiden käytöstä muodostuvat lieveilmiöt huomioidaan yhteydenpidon suunnittelussa. Haastateltavat eivät nähneet vanhemman käyttämän päihteen laittomu- den itsessään aiheuttavan seurauksia yhteydenpidon käytännöissä, vaan merkittäväm- mäksi järkeiltiin päihteiden käytöstä johtuvat seuraukset vanhemman toiminnalle ja sen yhteydestä lapsen hyvinvoinnille. Laittomien päihteiden erityisyys sen sijaan tunnisteti- in lieveilmiöiden näkökulmasta, joiden järkeiltiin vaikuttavan laajemmin lapsen turval- lisen kasvuympäristön muodostumiseen. Järkeilyn perusteella lieveilmiöt ja niiden seu-

raukset tulee ottaa huomioon tapaamisten suunnittelussa ja järjestämisessä. Myös vanhemman päivittäisen amfetamiinin käytön järkeiltiin johtavan siihen, että lapsen vointia tulee kuunnella erityisellä herkkyydellä, tapaamiskäytäntöjen toimivuutta tarkastella tiheästi ja yhteydenpitoa joutua herkemmin rajaamaan.

*Tapaamispaikan diskurssi* muodostuu järkeilystä koskien valvottujen tapaamisten ehtoa, tapaamisiin liittyviä käytännönjärjestelyjä sekä mahdollisia vanhempaan kohdistuvia rajaamistilanteita läheisverkostosijoituksen aikana. Valvottuja lapsen ja vanhemman välisiä tapaamisia ei järkeily voivan pitää ehdottomana ehtona, vaan myös esimerkiksi tuetut tapaamiset nähtiin vaihtoehtoisena tapaamismuotona vanhemman käyttäessä laittomia päihteitä. Kuitenkin muihin kuin valvottuihin tapaamisiin suhtauduttiin varovaisuudella ja erityisesti lapsen etu huomioiden. Lapsen järkeiltiin voivan olla yhteydessä vanhempaan myös itsenäisesti puhelimitse tai vanhemman tapaavan lasta sukulaisen luona oman vointinsa mukaan. Tilanteissa tunnistettiin riskinä olevan toisaalta se, että puhelinyhteydessä vanhemman toimintaan ei pystytä muiden aikuisten toimesta vaikuttamaan ja sukulaissijoituksessa sukulaisen voi olla vaikea rajata vanhemman tuloa lapsen luo.

Tutkimuksen johtopäätöksenä voidaan todeta, että järkeily sijoitetun lapsen ja vanhemman välisestä yhteydenpidosta on sosiaalityöntekijöiden kesken jaettua, mutta samalla vuorovaikutuksessa rakentuneet diskurssit ovat vahvasti sosiaalityöntekijän valta-asemaa korostavia, jatkuvasti neuvottelun alaisia ja tapauskohtaisia. Edellä esitettyjen diskurssien lisäksi aineistoa hallitsi *jatkuvan neuvottelun diskurssi* ja *valtadiskurssi*, jotka lopulta päädyin rajaamaan tutkimustulosten analyysistä pois, mutta jotka hallitsivat voimakkaasti kuutta muuta diskurssia. Diskurssit osoittautuivat enemmänkin laajemmiksi, kaikkia edellä mainittua kuutta diskurssia hallitseviksi diskursseiksi, joita ei voinut asettaa rinnakkain muiden diskurssien kanssa. Nämä kaksi diskurssia toisaalta myös perustelevat harkinnan ja järkeilyn merkitystä ja tarvetta lastensuojelun käytännöissä. *Jatkuva neuvottelu* kuvaa asiakkaiden elämäntilanteiden muutosta, ihmiselämän monimutkaisuutta ja yksilöllisiä perhetilanteita, joita perustelee myös moraalisen järkeilyn kasvava tarve (esim. Forsberg 2012, 8). *Valtadiskurssi* taas sosiaalityöntekijöiden asemaa suhteessa vanhemman ja lapsen asemaan, ja valtaa päättää heitä koskevista asioista. *Valtadiskurssia* voidaan pitää jopa odotettavana tai itsestään selvä diskurssina huomioiden sen, ketkä aineistossa keskustelevat ja mistä ilmiöstä. Valta on sosiaalityöntekijöiden positioon paikantuva ominaisuus, joka muodostuu muun muassa sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden myötä. Tällä sosiaalityöntekijän työtehtävään ja asiakaskuntaan

liittyvällä asiantuntijatiedolla sosiaalityöntekijä on pätevä tulkitsemaan ja arvioimaan asiakkaidensa tilanteita (Juhila 2006, 88). Lisäksi sosiaalityöntekijöiden laajaa harkintavaltaa perustelea aiemmat kansainvälistä vertailua sisältävät tutkimukset, joissa suomalaisilla lastensuojelun toimijoilla on tutkitusti laaja päätös- ja harkintavalta kuin esimerkiksi Englannissa tai Yhdysvalloissa (Berrick ym. 2015; Falconer & Shardlow 2018).

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että aineistossa rakentuneet kuusi diskurssia muodostuivat suhteellisen laajoiksi kokonaisuuksiksi, ne olivat pääsääntöisesti jaettuina eikä yksikään diskurssi selvästi korostunut ylitse muiden. Tämä koskee niin diskurssien rakentumista kuin järkeilyä diskurssien sisällä. Olen kuitenkin pyrkinyt asettelemaan diskurssit analyysikappaleeseen siihen järjestykseen, miten ne myös aineistossa järjestäytyivät. Vaikka diskurssit rakentuivat selkeiksi kokonaisuuksiksi, esiintyivät ne vuorovaikutustilanteissa myös päällekkäin ja lomittain. Suuntaa antavia viitteitä diskurssien järjestyksestä voidaan siis havaita, mutta niitä ei voida pitää ehdottomana tai selkeänä.

Anne-Mari Jaakola (2020) on tutkinut väitöskirjassaan järkeilyn sijaan lapsen tilanteen arviointiin yhteydessä olevia tekijöitä, joita voidaan verrata myös tämän tutkimuksen tuloksiin. Jaakola (mt.) tekee johtopäätöksen, jonka mukaan lapsen tilannetta arvioitiin ensisijaisesti sosiaalisten tekijöiden kautta, kuten lapsen kasvuympäristön ja ihmissuhteiden sekä sen kautta, miten ne tukevat lapsen kasvua ja kehitystä. Sen sijaan tietoa lapsen kehityshistoriasta tai vanhemman taustasta ja historiasta hyödynnettiin arvioinnissa harvemmin. Samaisessa tutkimuksessa myös huomattiin, että riskitekijöiden huomioiminen lapsen tilanteen arvioinnissa oli vähäistä. (Mt., 130–131.) Tässä pro gradu – tutkimuksessa järkeily painottui paljon vanhemman toiminnan tarkasteluun, vanhemman kohdistuviin vaateisiin ja vanhemmalle asetettuihin odotuksiin, vaikka ehdottomia ehtoja ei vanhemmalle järkeily voivan asettaa. Jaakolan (mt.) tutkimustulosten tavoin vanhemman oma tilanne järkeiltiin välilliseksi tekijäksi sille, että yhteydenpidon käytännöistä voidaan luoda lapsen edun mukaisia käytäntöjä ja, että ne tukevat lapsen myönteistä kehitystä. Lapsen turvallisen kasvuympäristön huomioiminen näyttäytyi lähes jokaisessa diskurssissa, mutta konkreettisimmillaan se tapahtui, kun sosiaalityöntekijät järkeilivät laittomien päihteiden käyttöön paikantuvia lieveilmiöitä. Lapsen turvallisuuden arviointi esiintyi järkeilyissä koskien tapaamispaikkaa, vanhemman kuntosuorituksen tapaamisen aikana tai sitä, millaisia tosiasiallisia seurauksia päihteiden käytöllä on vanhemmalle ja sitä kautta lapselle. Sosiaalityöntekijät järkeilivät myös käytäntöihin liittyviä riskejä, ja niiden voidaan todeta saaneen merkittävää roolia diskursseissa. Riskinarviointi liittyi esimerkiksi siihen, että vanhempi uskottiin saattavan tulla lapsen ta-



paamiselle selvästi päihtyneenä ilman, että muut aikuiset pystyvät rajaamaan vanhemmaa. Riskinarviointia liittyi myös tilanteisiin, joissa sosiaalityöntekijät järjeilivät sitä, miten lapsen ja vanhemmat välisen suhteen katkeaminen vältetään, millaisia seurauksia huumausaineseulonnan tulosten virhearviointi voi aiheuttaa tai, että vanhemman päivittäisen amfetamiinin käytön vuoksi lapsen ja vanhemman yhteydenpidon suunnitteluun tulee suhtautua erityisellä herkkyydellä ja lasta kuunnellen.

Johtopäätöksenä voidaan myös todeta, ettei aineisto tarjonnut sellaista näköalapaikkaa moraalisen järjeilyn tarkastelulle, jota tutkijana jossakin määrin odotin, ja josta tutkimustehtävä sai alkunsa. Moraalisen järjeilyn ilmeneminen diskursseista olisi vaatinut enemmän järjeilyä asiakastilanteiden monimutkaisuudesta ja kompleksisuudesta sekä järjeilyä tilanteiden oikein ja väärin toimimisen dilemmasta. Syitä tähän pohdin niin ilmiön itsensä kuin metodologisten valintojeni näkökulmasta. Pohdin, eivätkö haastatteluni runko tai haastattelussa tekemäni valinnat välttämättä tarjonneet sellaista vahvaa ja voimakasta eettistä dilemmaa, josta tutkimuksen perusta ja idea lähti liikkeelle. Huostaanotetun lapsen ja laittomia päihteitä käyttävän vanhemman välinen yhteydenpito on lopulta laaja ja monitahoinen kokonaisuus, joka olisi näin jälkikäteen arvioituna vaatinut vielä jonkinlaista rajausta. Moraalisen järjeilyn tarkastelu olisi ehkä päässyt selkeämmin esille, mikäli tutkimustehtävässä olisi esiintynyt voimakkaammin hyvän ja pahan, oikean tai väärän läsnäolo. Tämän myötä olisi ehkä auennut myös parempi näköalapaikka yhteiskunnan moraalikäsitteiden ja sosiaalityöntekijöiden moraalikäsitteiden vertailulle.

Jatkotutkimuksen kannalta katseeni suuntautuu enemmänkin yhteydenpidon tarkastelun mahdollisuuksiin, kuin sosiaalityöntekijöiden moraaliseen järjeilyyn. Diskurssien muodostuessa sosiaalisissa konteksteissa olisi jatkotutkimus mielekäästi suunnata ilmiön muiden osapuolten suuntaan, sillä tarkastellessa samaa asiaa eri näkökulmista, korostuvat niissä erilaiset eettiset ulottuvuudet ja arvot (Pasini 2016, 377). Jatkotutkimuksessa olisi mielenkiintoista tarkastella sitä, millaisia diskursseja päihteitä käyttävien vanhempien välisessä vuorovaikutustilanteessa rakentuisi ja, millaisia merkityksiä vanhemmat antaisivat omalle päihteiden käytölleen yhteydenpidon suunnittelun näkökulmasta. Entä miten huostaanotetut lapset itse tai läheisverkoston muut osapuolet, kuten perhehoitajat ja lastensuojelulaitoksen työntekijät sanoittaisivat ilmiötä? Tästä näkökulmasta jatkotutkimuksen mahdollisuudet ovat rajattomat, mutta ne herättävät myös enemmän eettisen harkinnan käyttöä tutkimuksen teon näkökulmasta. Jatkotutkimuksen kannalta tutkielma

tarjoaa myös kuusi yhteydenpidon käytäntöihin liittyvää diskurssia, joiden yksilöllinen tarkastelu voisi toimia yksilöllisenä tutkimusaiheena.

Tutkimuksen metodologisten valintojen sekä tutkimustulosten eettisyyden arvioinnin näkökulmasta on todettava, ettei tutkimusaihe koskettanut minua tutkijana henkilökohdaisesti vaan aihe liittyy lastensuojelutyössä kohtaamaani ilmiöön, jonka ympärille kaipasin ammatillisen kehittymiseni näkökulmasta toisten sosiaalityöntekijöiden sanoitusta, näkökulmia ja reflektointia. Tutkimuksen eettisyyttä haastavana riskinä pidän kuitenkin sitä, että tutkimuksessa äänensä saavat nimenomaan sosiaalityöntekijät, joiden ääni ja näkemykset nousevat lastensuojelutyössä viranomaisen aseman puolesta jo muutenkin vahvasti esille. Vaikka tutkimuksen tarkoitus oli tarkastella sosiaalityöntekijöiden moraalista järkeilyä yhtenä päätöksentekoon ja ongelmanratkaisuun paikantuvana osana, toimi järkeilyn kohteena huostaanotettujen lasten ja päihteitä käyttävien vanhempien elämään vaikuttavat päätökset ja käytännöt. Sosiaalityöntekijöille järkeilyn kohteena toimivat työhön kuuluvat välttämättömät velvoitteet, mutta lapsille ja vanhemmille kysymys on perheen yksityisyyteen puuttumisesta ja luonnollisten ihmissuhteiden aika-tauluttamisesta ja rajaamisesta. Päätöksentekoon liittyvä järkeily tapahtui vain yhdestä positiosta jättäen huomioimatta heikompien osapuolten, huostaanotettujen lasten ja heidän vanhempensa, näkemykset tilanteesta. Tutkimustulosten riskinä tunnistin jo tutkimuksen alkuvaiheilla sen, että tutkimustulokset saattaisivat esiintyä esimerkiksi vanhempaa leimaavina ja vanhemman alisteista asemaa tukevinä pohdintoina ja järkeilyinä, joilta vanhempien on itse mahdotonta puolustautua.

Valitettavasti Kai Alhanen (2014, 61) esittää tutkimuksensa johtopäätöksensä, että lastensuojelun asiakkaana olleet vanhemmat ja lapset ovat kokeneet lastensuojelujärjestelmän toiminnan suorastaan moraalittomaksi. Tätä perusteltiin tutkimuksessa nuorten näkökulmasta sillä, että sosiaalityöntekijät toimivat moraalisesti väärin ja rikkoivat toiminnassaan lakia. Vanhemmat taas kokivat asettuvan järjestelmässä epätasa-arvoiseen asemaan ja ”toisen luokan kansalaisiksi”, jotka joutuivat viranomaisten ja organisaation alistukseen. (Alhanen 2014, 61–62.) Tämän tutkimuksen johtopäätöksensä esitän näkemykseni siitä, ettei sosiaalityöntekijöiden järkeily esiintynyt tutkimuksessa hallitsevina, vanhempia leimaavina tulkintoina vaan sosiaalityöntekijät tunnistivat järkeilyssään sosiaalityöntekijöille asetetun velvollisuuden toimia lain sallimissa raameissa ja ensisijaisesti niin, että lapsen etu ja hyvinvointi toteutuisi. On kuitenkin mahdotonta sanoa, miten huostaanotetut lapset tai päihteitä käyttävät vanhemmat itse kokevat positionsa tut-

kimuksen perusteella, ja juuri siksi jatkotutkimuksen tarve onkin asiakkaiden näkemyksissä.

Tutkimusaihe osoittautui ennakoitua monitahoisemmaksi ja herätti tutkijassa paljon ajatuksia koskien moraalisen järkeilyn ehtoa ja asemaa työnkäytännöissä. Herkästi lastensuojelussa kohdattavia työn käytäntöihin liittyviä haasteita perustellaan ja pohditaan työn reunaehtojen ja lastensuojelussa kohdattavien toistuvien ongelmien, kuten sosiaalityöntekijöiden jatkuvan vaihtuvuuden tai resurssipulan näkökulmasta. Alhanen (2014) on esimerkiksi esittänyt työntekijöihin liittyvät haasteet lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöiksi, jotka synnyttävät kohtuuttomia asiakasmääriä, kirjaamistaakkaa, jatkuvaa kiirettä ja henkistä kuormitusta. Moraalinen järkeily paikantuu kuitenkin toisenlaisiin lastensuojelussa kohdattuihin ongelmiin, kuten juurikin asiakkaiden elämäntilanteiden monimutkaisuuteen ja yksilöllisyyteen. Toisaalta Alhasen (mt.) esittämät uhkatekijät estävät tai ainakin vaikeuttavat sellaisen ajan löytämistä, jonka sosiaalityöntekijät voisivat hyödyntää reflektointiin ja asiakastapauksen yhteiseen järkeilyyn toisten työntekijöiden kanssa. Yhteisellä reflektoinnilla esille saattaa nousta toimintatapoja tai ajatuksia, jotka voivat johtaa päätöstä vaativissa tilanteissa mahdollisiin virhearvionteihin tai päinvastoin. Esimerkiksi Ilkka Uusitalo (2018, 38) on esittänyt tämän olevan valitettavan yleinen ongelma lastensuojelun kentällä, jossa työntekijöiden väliselle pohdinnalle ei riitä tilaa tai aikaa.

Tutkimuksen kontekstina on toiminut huostaanotetun lapsen ja laittomia päihteitä käyttävän vanhemman välinen yhteydenpito sijaishuollon asiakkuuden aikana. Sosiaalityöntekijöiden järkeilyn ja rakentuneiden diskurssien voidaan todeta kulminoituvan hyvin vahvasti ilmiön ympärille, ja sosiaalityöntekijöiden tunnustaneen ilmiön erityispiirteitä. Tutkimuksessa tapahtuneen järkeilyn moninaisuus vahvistaa sitä, ettei sosiaalityön käytäntöjä voida rakentaa yleisiksi ohjeiksi tai menetelmiksi, joita soveltaa usean asiakkaan tilanteessa. Voimme kuitenkin tunnistaa yhteisiä ja yleisiä näkökulmia, joita sosiaalityöntekijät voivat hyödyntää arvioidessaan ja järkeillessään jokaisen asiakkaan tilannetta yksilöllisesti. Järkeily osoittaa, ettei yhteydenpitoa voida suunnitella varman tai teoreettisen tiedon pohjalta, vaan käytäntöjen rakentamiseksi tarvitaan refleksiivisyyttä sekä vaihtoehtoisten skenaarioiden ja mielikuvien luomista (O'Sullivan 2011, 104). Lisäksi Pösö (2016, 191) on esittänyt, että lapsen ja vanhemman väliselle yhteydenpidolle voidaan tuskin koskaan asettaa lopullista päätöstä, sillä lapsen ja vanhemman välinen yhteys ja yhteydenpidon tavat ovat muuttuvia ja jatkuvan tarkastelun alla. Järkeilyn välityksellä sosiaalityöntekijät pyrkivät noudattamaan lakisääteistä tehtäväänsä ajaa

lapsen edun toteutumista, mutta myös järjelemään ehtoja ja vaateita, joiden avulla huostaanotto voidaan tarpeettomaksi ja perheen jälleenyhdistäminen mahdolliseksi.

## Lähteet

- Aalto, Mauri & Alho, Hannu & Niemelä, Solja 2018: Huumeiden ja lääkkeiden käyttö sosiaalisena ja kansanterveydellisenä ongelmana. Teoksessa Aalto, Mauri & Alho, Hannu & Niemelä, Solja (toim.): Huume- ja lääkeriippuvuudet. Duodecim. Helsinki, 9–18.
- Alhanen, Kai 2014: Vaarantunut suojeluvälä – Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportteja 24. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Tampere.
- Araneva, Mirjam 2016: Sijaishuollossa olevan lapsen yhteydenpito-oikeus. Lapsen yhteydenpito-oikeus ja perheen jälleenyhdistämisen tavoite. Teoksessa Hakalehto, SuviAnna & Toivonen, Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Kauppakamari. Helsinki, 192–197.
- Archard, David & Skivenes, Marit 2009: Balancing a child's best interests and a child's views. *The International Journal of Children's Rights*, 17(1), 1–21.
- Arki, arvot ja etiikka 2017: Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia. [https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia\\_Etiikkaopas\\_2017.pdf](https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikkaopas_2017.pdf) Luettu 15.8.2022.
- Arponen, Anne 2019: Päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten ja vauvaperheiden palvelut vuonna 2018. Nykytila ja kehittämissuhteet. Työpäpöri 31. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki.
- Bardy, Marjatta 2009: Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki, 17–46.
- Benbenishty, Rami & Davidson-Arad, Bilha & López, Mónica & Devaney, John & Spratt, Trevor & Koopmans, Carien & Knorth, Erik & Witteman, Cilia L.M & Del Valle, Jorge & Hayes, David 2015: Decision making in child protection: An international comparative study on maltreatment substantiation, risk assessment and interventions recommendations, and the role of professionals' child welfare attitudes. *Child Abuse & Neglect*, vol. 49, 63–75.
- Bentley, Anne K. 2005: Can there be any universal children's rights? *The international journal of human rights*, 9(1), 107–123.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 1994: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma. Gaudeamus. Helsinki.
- Berrick, Jill & Peckover, Sue & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit 2015: The formalized framework for decision making in childprotection care orders: A cross-country comparison. *Journal of European Social Policy*, 25(4), 366–378.
- Biesel, Kay & Masson, Judith & Parton, Nigel & Pösö, Tarja 2020: Errors and mistakes in child protection: an introduction. Teoksessa Biesel, Kay & Masson, Judith & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.): Errors and mistakes in child protection: International discourses, approaches and strategies. Policy Press. Great Britain, 1–16.
- Blomberg, Helena & Corander, Clary & Kroll, Cristian & Meeuwisse, Anna & Scaramuzzino, Roberto & Swärd, Hans 2010: A Nordic model of child welfare? Teoksessa

Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): Social work and child welfare politics through Nordic lenses. Policy press. Bristol, 29–46.

Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit 2017: Child welfare removals by the state – complex and controversial decisions. Teoksessa Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (toim.): Child welfare removals by the state: a cross-country analysis of decision-making systems. Oxford. New York, 1–17.

Christiansen, Oivin & Anderssen, Norman 2010: From concerned to convinced: Reaching decisions about out-of-home care in Norwegian Child Welfare Services. *Child and Family Social Work*, 15 (1), 31–40.

Enroos, Rosi 2012: Perhe vankeinhoidon arviointikäytäntöjen ja moraalisen järkeilyn kohteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 45–74.

Eydal, Guony Björk & Kröger, Teppo 2010: Nordic family policies: constructing contexts for social work with families. Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): Social work and child welfare politics through Nordic lenses. Policy press. Bristol, 11–27.

Falconer, Rachel & Shardlow, Steven 2018: Comparing child protection decision-making in England and Finland: supervised or supported judgement? *Journal of Social Work Practice*, 32(2), 111–124.

Fleck-Henderson, Ann 1991: Moral reasoning in social work practice. *Social Service Review* 65(2), 185–202.

Fleck-Henderson, Ann 1998: The family as moral community: A social work perspective. *Families in society* 79(3), 233–240.

Folleso, Reidun & Mevik, Kate 2010: In the best interest of the child? Contradictions and tensions in social work. Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): Social work and child welfare politics through Nordic lenses. Policy press. Bristol, 97–112.

Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) 2012: Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere.

Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja 2008: Ambiguous Position of the Child in Supervised Meetings. *Child and Family Social Work* 13(1), 52–60.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2010: From welfare to illfare: public concern for Finnish childhood. Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): Social work and child welfare politics through Nordic lenses. Policy press. Bristol, 47–64.

Forsberg, Hannele 2011: Kiistanalainen perhe ja moraalinen järkeily sosiaalityössä. *Janus* vol. 19 (3), 269–274.

Forsberg, Hannele 2012: Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 7–24.

Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla 2019: Lastensuojelu 2019: Lastensuojeluilmoitusten määrä on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Tilastoraportti 28.

[https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140215/Tr28\\_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140215/Tr28_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Luettu 21.8.2022

Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula & Säkkinen Salla 2020: Lastensuojelu 2020: Koronavuosi ei korostunut lastensuojelun tilastoissa - vaikutusten odotetaan näkyvän viiveellä. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Tilastoraportti 19. [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/142676/Lastensuojelu\\_2020.pdf?sequence=7&isAllowed=y](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/142676/Lastensuojelu_2020.pdf?sequence=7&isAllowed=y) Luettu 21.8.2022

Haight, Wendy L. & Kagle, Jill D. & Black, James E. 2003: Understanding and Supporting Parent/Child Relationships during Foster Care Visits: Attachment Theory and Research. *Social Work* 48(2), 195–207.

Hakkarainen, Pekka & Kaprio, Jaakko & Pirkola, Sami & Seppälä, Timo & Soikkeli, Markus & Suvisaari, Jaana 2014: Kannabis ja terveys. Tutkimuksesta tiiviisti 17. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki.

Hakkarainen, Pekka & Karjalainen, Karoliina 2017: Pilvee, pilvee. Kannabiksen käyttötavat, käyttäjät ja poliittiset mielipiteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(1), 19–32.

Hautala, Sanna & Hakkarainen, Pekka & Kuussaari, Kristiina & Kataja, Kati & Kailanto, Sanna 2019: Violence as a part of the drug scene, *Nordic Journal of Criminology* 20(1), 2–19.

Hautala, Sanna 2021: Kertomus huumeiden ongelmakäytön haavoittamista perhesuhteista. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Pirskanen, Henna (toim.): Riippuvuus perheessä. Gaudeamus. Tallinna, 168–196.

Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika 2016: Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Raportti 3. Tampere.

Heino, Tarja 2009: Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki, 52–75.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi 2009: Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki, 89–100.

Heinonen, Hanna 2016: Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus. Helsinki, 237–253.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2009: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.

Hjerp, Kati 2021: ”...mä olin ihan normiyksilö, niinku yhteiskunnan silmissä”. Yhteiskuntaan integroituneiden huumeiden käyttäjien elämänhallinta ja kokemukset palveluisa. Pro gradu – tutkielma. Lapin yliopisto.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2009: Lapsen lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki, 117–132.

Hultman, Elin & Forkby, Torbjörn & Höjer, Staffan 2018: Professionalised, hybrid, and layperson models in Nordic child protection: Actors in decision-making in out of home placements. *Nordic Social Work Research*, 10 (3), 204–218.

Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007(3). Helsinki.  
[https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70378/Julka\\_2007\\_3\\_hyvinvointi2015\\_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70378/Julka_2007_3_hyvinvointi2015_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Luettu 26.10.2021

Hyytinen, Riitta 2007: Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 37. Helsinki.

Hämeen-Anttila, Lotta 2017: Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu painos. Tietosanoma. Tallinna, 216–246.

Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli 2010: Johdanto. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin tarkastelua. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.): Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 7–27.

Jaakola, Anne-Mari 2020: Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies* No 229. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2016: Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tallinna, 75–104.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016: Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tallinna, 17–50.

Jokinen, Kimmo 2021: Esipuhe. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Pirskanen, Henna (toim.): Riippuvuus perheessä. Gaudeamus. Tallinna, 5–10.

Juliusdottier, Sigrun 2010: Family-focused social work: professional challenges of the 21<sup>st</sup> century. Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): Social work and child welfare politics. Through Nordic lenses. The policy press. Great Britain, 83–96.

Juttula, Sanna 2006: Yhteisvastuukeräys 2004: ”Jotta äidinrakkaus toteutuisi”. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.): Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus. Jyväskylä, 55–80.

Kaikko, Kirsi & Friis, Leila 2009: Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki, 76–88.

Kallinen, Kati 2019: Perhehoitoon sijoitettujen lasten suhteet biologisiin vanhempiinsa. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(1), 41–51.

Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta 2014: Harkitusti sosiaaliturvaa. Harkintavalta tutkimuskohteena. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.): Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Kelan tutkimusosasto. Tampere, 8–19.

Kananoja, Aulikki 2017: Asiakastyön yleiset lähtökohdat sosiaalialalla. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) 2017: Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu painos. Tietosanoma. Tallinna, 173–192.

Keddell, Emily 2017: Interpreting children’s best interests: Needs, attachment and decision-making. *Journal of social work* 17(3), 324–342.



Keddell, Emily 2022: On Decision Variability in Child Protection: Respect, Interactive Universalism and Ethics of Care. *Ethics and social welfare*, Vol. ahead-of-print (ahead-of-print), 1–16.

Kielitoimiston sanakirja  
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/kategorinen?searchMode=all> Luettu 1.5.2022.

Knuuti, Ulla 2007: Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yliopistopaino kustannus. Helsinki.

Kotkas, Toomas 2014: Viranomaisharkinnan oikeudelliset rajat. Teoksessa Kallioma-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara, Marketta (toim.): *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Kelan tutkimusosasto. Tampere, 40–61.

Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttöä ja säilytys. Vastapaino. Jyväskylä.

Laakso, Riitta 2012: Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Vastapaino. Tampere, 25–44.

Laakso, Riitta 2016: Huostaanotto ja muutokset lasten elämässä. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.): *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino. Tampere, 157–187.

Laakso, Riitta 2019: ”Ne näki musta”. Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Raportti 1. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki.

Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna 2011: Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. PS-kustannus. Jyväskylä, 163–188.

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 26.6.2015/817

Lamberg, Matti & Kattelus, Mervi & Mikkonen, Maarit & Mukala, Kristiina & Peltonen, Heidi 2002: Huumausainetestien käyttöä selvittäneen työryhmän muistio. Työryhmämuistioita 2. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Helsinki.

Lamponen, Tuuli 2022: Kiireellisen sijoituksen päätöksenteko lastensuojelun sosiaalityöntekijän työnä. Tampereen yliopiston väitöskirjat 644. Tampereen yliopisto. Tampere.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Lindqvist, Martti & Virokannas, Elina & Voutilainen, Paavo 2001: Huumetestauksen etiikka. Teoksessa Piisi, Ritva (toim.): *Huumetyö*. Tammi. Tampere, 99–105.

Lähteinen, Sanna & Raitakari, Suvi & Hänninen, Kaija & Kaittila, Anniina & Kekoni, Taru & Krok, Suvi & Skaffari, Pia 2017: Sosiaalityön koulutuksen tuottama osaaminen. Julkaisuja 7. Sosnet yliopistoverkosto.

Meysen, Thomas & Kelly, Liz 2018: Child protection systems between professional cooperation and trustful relationships: A comparison of professional practical and ethical dilemmas in England/Wales, Germany, Portugal, and Slovenia. *Child & family social work*, 23(2), 222–229.

Munro, Eileen 1999: Common Errors of Reasoning in Child Protection Work. *Child Abuse & Neglect*, 23(8), 745–758.

- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna 2004: Kohtaavaa lastensuojelua: lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Selvityksiä 1. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Helsinki.
- Nyrhinen, Anna 2016: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen. Lapsen etu lastensuojeluprosessissa. Teoksessa Hakalehto, SuviAnna & Toivonen, Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Kauppakamari. Helsinki, 70–74.
- Nätkin, Ritva 2006: Johdanto. Kulttuurisista merkityksistä hoidon tutkimukseen. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.): Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus. Jyväskylä, 5–22.
- O'Sullivan, Terence 2011: Decision making in social work. 2nd ed. Palgrave Macmillan. New York.
- Pasini, Annalisa 2016: How to Make Good Choices? Ethical Perspectives Guiding Social Workers Moral Reasoning. *Social Work Education* 35(4), 377–386.
- Petrelus, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) 2018: Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Työpapereita 32. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki.
- Pietilä, Ilkka 2010: Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 212–241.
- Pikulinsky, Miia & Sundström, Jessica 2018: Vanhemman huumeiden käytön vaikutus lapseen ja vanhemmuuteen. Teoksessa Aalto, Mauri & Alho, Hannu & Niemelä, Solja (toim.): Huume- ja lääkeriippuvuudet. Duodecim. Helsinki, 179–181.
- Pirskanen, Henna & Järvinen-Tassopoulos, Johanna 2021: Johdanto: Rahapeli- ja päihdeongelmat perhesuhteissa. Teoksessa Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Pirskanen, Henna (toim.): Riippuvuus perheessä. Gaudeamus. Tallinna, 13–30.
- Pulkkinen, Lea (toim.) 2018: Kohti yhteistä lapsikäsitystä. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Työpapereita 12. Helsinki.
- Punamäki, Raija-Leena & Belt, Ritva & Rantala, Mari & Posa, Tiina 2006: Huumeiden käytön yhteys äidin mielenterveyteen ja lapsen kehitykseen. Kirjallisuuskatsaus intervention tueksi. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.): Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus. Jyväskylä, 231–247.
- Purjo, Timo 2014: Arvot ovat ihmisen toiminnan perusta. University Press. Tampere.
- Puustinen-Korhonen, Aila 2021: Sukulais- ja läheisverkostosijoitukset lastensuojelussa ja lapsen huolenpidon järjestäminen huoltajuusjärjestelyin kodin ulkopuolisen sijoituksen sijasta. Suomen Kuntaliitto ry. Helsinki.
- Pörttö, Minna & Hännikäinen-Uutelala, Anna-Liisa & Määttä, Paula 2009: Huumeiden käyttäjien arki yhteisöllisen huume kuntoutuksen jälkeen. *Janus* vol. 17(2), 121–138.
- Pösö, Tarja & Skivenes, Marit & Hestbæk, Anne-Dorthe 2013: Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states—time for a child centric approach? *European Journal of Social Work*, 17(4), 475–490.

- Pösö, Tarja 2008: Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.): Perhesuhteet puntarissa. University Press. Helsinki, 93–110.
- Pösö, Tarja 2010: Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18(4), 324–336.
- Pösö, Tarja 2012: Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere, 75–100.
- Pösö, Tarja 2016: Managing the complexity of family contact in child welfare. Teoksessa Gubrium, Jaber & Andreassen, Tone Alm & Solvang, Per & Hamm, Lisa (toim.): Reimagining the Human Service relationship. Columbia University Press. New York, 178–194.
- Raitasalo, Kirsimarja & Holmila, Marja & Jääskeläinen, Marke 2016: Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa Holmila, Marja & Raitasalo, Kirsimarja & Tigerstedt, Christoffer (toim.): Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki, 83–97.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere, 9–21.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006: KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>>. Luettu 19.04.2022
- Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta 2010: Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.): Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 236–265.
- Saastamoinen, Kati 2010: Lapsen asema sijaishuollossa – käsikirja arjen toimintaan. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Salo, Saara & Flykt, Marjo 2013: The impact of parental addiction on child development. Teoksessa Suchman, Nancy E. & Pajulo, Marjukka & Mayes, Linda C. (toim.): Parenting and substance use. Development approaches to intervention. Oxford University Press. England, 195–210.
- Saltiel, David 2016: Observing Front Line Decision Making in Child Protection. *The British journal of social work*, 46(7), 2104–2119.
- Sen, Robin & Broadhurst, Karen 2011: Contact between children in out-of-home placements and their family and friends networks: a research review. *Child and Family Social Work* 16(3), 298–309.
- Sevón, Eija & Notko, Marianne 2008: Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): Perhesuhteet puntarissa. University Press. Helsinki. 13–26.
- Skivenes, Marit & Barn, Ravinder & Kriz, Katrin & Pösö, Tarja (toim.) 2015: Child welfare systems and migrant children. A cross country study of policies and practices. Oxford university press. New York.

- Sudenlehti, Jussi 2018: Systeminen ja moninäkökulmainen ymmärrys. Teoksessa Sudenlehti, Jussi & Uusitalo, Ilkka (toim.): Tulevaisuuden lastensuojelu. Suomen psykologinen instituuttiyhdistys ry. Tallinna, 17–34.
- Suoninen, Eero 2016: Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tallinna, 51–74.
- Taylor, Brian & Whittaker, Andrew 2018: Professional decision making in social work. *Journal of Social Work Practice*, 32(2), 105–109.
- Taylor, Carolyn & White, Sue 2006: Knowledge and Reasoning in Social Work: Educating for Humane Judgement. *The British Journal of Social Work* vol. 36 (6), 937–954.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 8. uud. painos. Helsinki. Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkaus-epäilyjen käsitteleminen suomessa. [https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK\\_ohje\\_2012.pdf](https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf) Luettu 17.8.2022.
- Uusitalo, Ilkka 2018: Lastensuojelun vaativat tilanteet työssäoppimistilanteina ja tiedon tuottajina. Teoksessa Sudenlehti, Jussi & Uusitalo, Ilkka (toim.): Tulevaisuuden lastensuojelu. Suomen psykologinen instituuttiyhdistys ry. Tallinna, 35–48.
- Valtioneuvoston asetus huumausainetestien tekemisestä 7.4.2005/218.
- Väyrynen, Sanna 2007: Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume-kuvioissa. *Acta Universitatis Lapponiensis* 118. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Witkin, Stanley L. 2012: An Introduction to Social Constructions. Teoksessa Witkin, Stanley L. (toim.): *Social construction and social work practice. Interpretations and innovations.* Columbia university press. New York, 13–37.
- Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991

LIITE 1 (Kutsukirje haastateltaville)

### **Haastattelupyyntö pro gradu – tutkielmaa varten!**

Haluatko hetkeksi pysähtyä, istua alas ja vaihtaa ajatuksia muiden sosiaalityöntekijöiden kanssa? Pohditko, miten ongelmallisia asiakastilanteita ratkaistaan muissa kunnissa tai onko tutkimusaiheeni mahdollisesti sellainen, joka herättää keskustelua omassa työyhteisössäsi? Kaipaatko uusia näkemyksiä, oman ajattelun reflektointia tai omaatko jo vahvoja näkemyksiä, joita haluat jakaa muiden kanssa?

Tarjoan sinulle nyt loistavan mahdollisuuden päästä keskustelemaan muiden sosiaalityöntekijöiden kanssa ajankohtaisesta aiheesta!

Haen haastateltavia pro gradu -tutkielmaani, joka käsittelee alle 12-vuotiaan huostaanotetun lapsen ja laittomia päihteitä käyttävän vanhemman välistä yhteydenpitoa lastensuojelun sijaishuollon asiakkuuden aikana.

Haastattelu toteutetaan ryhmähaastattelulla sosiaalityöntekijöiden kesken. Etsin ryhmähaastatteluun sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät tai joilla on kokemusta lasten ja lapsiperheiden kanssa työskentelystä. Mikäli kuitenkin koet, että juuri sinulla on sanottavaa tutkimusaiheestani, olet etsimäni henkilö! Haastattelu pohjautuu kahteen kuvitteelliseen asiakastapaukseen ja saat materiaalin tutustuttavaksi etukäteen.

Lapsen huostaanotto haastaa ihmisten yksityisyyttä ja perhe-elämän autonomiaa eivätkä lapsi ja vanhempi voi huostaanoton aikana tavata haluamallaan tavalla, milloin ja missä haluavat. Vanhemman ja lapsen suhteeseen liittyy institutionaalinen ulottuvuus, jonka myötä sosiaalityöntekijän tulee tehdä päätöksiä koskien lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa. Vaikka laki ja oman organisaation ohjeistukset ohjaavat sosiaalityöntekijöiden toimintaa, vaativat monimutkaiset ja ristiriitaiset asiakastilanteet usein tapauskohtaista harkintaa ja niin sanottua järkeilyä. Tutkimustehtäväni on tarkastella, millaista puhetta sosiaalityöntekijät tuottavat koskien lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa sekä sitä, miten sosiaalityöntekijät yhdessä luovat uusia yhteydenpitoon liittyviä

näkemyksiä ja tulkintoja ryhmähaastattelun aikana. Parhaimmillaan sosiaalityöntekijöiden välinen keskustelu ja merkitysten uudelleen konstruointi kehittävä sosiaalityöntekijöiden ajattelua ja asenteita, ja vaikuttavat tulevaisuudessa tehtäviin lapsen ja vanhemman kannalta edullisempiin ratkaisuihin.

Toivon haastatteluun osallistumisen olevan mahdollisimman matalan kynnyksen takana ja sinulle vaivatonta. Sen vuoksi haastateltavat osallistuvat kertaluontoisesti ryhmähaastatteluun Teams-alustalla sovittuna ajankohtana. Haastatteluun varataan aikaa 1-1,5 tuntia. Haastattelut toteutetaan aikavälillä 8.-11.2.2022 klo 15.30 alkaen.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja haastatteluun osallistumisen saat keskeyttää missä vaiheessa tahansa. Tutkimusaineistoa käytetään vain tutkimuskäyttöön ja tieteelliseen tutkimukseen. Tutkijaa ja tutkittavia sitoo vaitiolo- ja salassapitovelvollisuus. Tutkimusaineistoa käsittelevät ja siihen on pääsy tutkijana minulla sekä pro gradu-tutkielman ohjaajallani professori Timo Harrikarilla.

Mikäli sinussa heräsi pienikin kiinnostus haastatteluun osallistumista kohtaan tai tiedät sosiaalityöntekijöitä, joita aihe voisi kiinnostaa, laita minulle viestiä sähköpostitse --- tai soita ---.

Ilmoitathan samalla myös päivät, jotka sopivat sinulle, jotta saan koottua haastattelu-ryhmät. Toimitan haastattelusta kiinnostuneille vielä tarkemman informaatiokirjeen.

Odottavin terveisin,

Ella-Maria Nurmi,

Yhteiskuntatieteiden maisterivaiheen opiskelija Lapin yliopistosta

### **Haastateltaville toimitettava informaatiokirje:**

Toimitan tämän informaatiokirjeen Sinulle, sillä olet osoittanut kiinnostusta osallistua pro gradu -tutkimustani koskevaan ryhmähaastatteluun helmikuussa 2022.

Tutkimukseni koskee alle 12-vuotiaan huostaanotetun lapsen ja laittomia päihteitä käyttävän vanhemman välistä yhteydenpitoa sijaishuollon asiakkuuden aikana. Tutkimustehtävä on ratkaistavissa laadullisen tutkimuksen keinoin sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelulla, jonka valikoin tutkimukseni aineistonkeruumenetelmäksi. Tarkastelen aineistosta sosiaalityöntekijöiden erilaisia tulkintoja, jaettuja näkemyksiä ja uudelleen rakennettuja merkityksiä yhteydenpitoon liittyen.

Odotan Sinulta kertaluontoista osallistumista ryhmähaastatteluun ennalta sovittuna ajankohtana. Varaa aikaa haastattelulle 1–1,5 tuntia. Ryhmähaastattelussa keskustele muiden osallistujien kanssa kahdesta kuvitteellisesta asiakastapauksesta, jotka saat tutustuttavaksi etukäteen. Haastattelu toteutetaan Teams -alustalla, joten sinulla on oltava haastatteluun osallistuaksesi toimiva verkkoyhteys, rauhallinen ympäristö, mikrofoni sekä videokuva sujuvamman keskustelun edistämiseksi. Lähetän Sinulle internetosoitteen Teams -keskustelutilaan sähköpostitse ja voit sitä kautta osallistua haastatteluun Teams -sovelluksen tai internetselaimen kautta. Lähetetyt ja vastaanotetut sähköpostiviestit välillämme säilytän aineiston analysoinnin ajan ja poistan aineiston analyysin jälkeen keväällä 2022. Voin poistaa viestit myös heti haastattelun jälkeen näin halutesasi. Pidän edellä esittämäni vaihtoehtoa kuitenkin perusteltuna, mikäli minulle jää jotakin epäselvää aineistoa analysoidessani tai toivot minun lähettävän valmiin tutkimuksen sinulle luettavaksi. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistumisen saat keskeyttää missä vaiheessa tahansa. Tutkimusaineisto kerätään vain tutkimuskäyttöön ja tieteelliseen tutkimukseen. Tutkijaa ja kaikkia haastatteluun osallistuvia henkilöitä sitoo vaitiolo- ja salassapitovelvollisuus.

Anonymisointi aloitetaan jo heti tutkimuksen teon alussa. En kerää haastateltavista tunnistetietoja, mutta nimesi ja sähköpostisi ovat välttämättömiä haastattelun toteutumiseksi. Ryhmähaastattelun nauhoitetun ja videoidun version säilytän aineiston analyysin ajan myös anonymisoimatta, mikäli joudun palaamaan tähän versioon analyysivaiheessa tarkastamaan mahdollisia epäselvyyksiä. Tallennan haastattelun ja säilytän sitä salasa-

nasuojatulla muistitikulla aineiston analyysin ajan eikä siihen ole pääsyä muilla kuin allekirjoittaneella ja pro gradu – tutkimuksen ohjaajalla professori Timo Harrikarilla.

Litteroin haastattelun keväällä 2022. Litterointivaiheessa poistan aineistosta mahdollisesti esiintyvät nimet ja muut tunnistetiedot. Säilytän litteroitua aineistoa koko tutkimusprosessin ajan salasanasuojatulla muistitikulla.

Ella-Maria Nurmi

Yhteiskuntatieteiden maisterivaiheen opiskelija, Lapin yliopisto



### LIITE 3 (Haastattelun rungon luovat asiakastapaukset)

#### **Milla**

Lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityöntekijä on saanut uudeksi asiakkaakseen 5 -vuotiaan Millan, joka on hallinto-oikeuden päätöksellä huostaanotettu ja sijoitettu Virtasten sijaisperheeseen. Sijaisperhe on Millalle tuttu, sillä Milla on aiemmin sijoitettu samaan sijaisperheeseen kiireellisinä sijoituksina ja avohuollon määräaikaisena sijoituksena ollessaan neljä vuotta avohuollon asiakkuudessa. Milla on kiintynyt Virtasten perheeseen tiiviisti. Millan huostaanoton syinä ovat olleet molempien vanhempien pahentunut huumausaineiden käyttö, oman talouden ja raha-asoiden hallitsemattomuus sekä syventyneet elämänhallinnan ongelmat, jotka ovat heijastuneet vuosien aikana yhä enemmän Millan hyvinvointiin. Sosiaalityöntekijän käsityksen mukaan vanhempien huumausaineiden käyttö on tällä hetkellä päivittäistä amfetamiinin käyttöä. Huostaanoton arvioidaan olevat pitkäaikainen.

Milla tapasi vanhempiaan avohuollon määräaikaisen sijoituksen aikana valvotusti muutamana tunnin kerrallaan satunnaisina ajankohtina. Valvontaa harjoittaneet työntekijät ovat raportoineet vanhempien osoittaneen Millaan lempeää kohtaamista ja yritystä ylläpitää lapsen kanssa vuorovaikutusta tapaamisten aikana. Toisaalta vanhemmat ovat toisinaan saapuneet sovittuihin tapaamisiin myös runsaasti myöhässä ja olleet huumausaineiden vaikutuksen alaisena, jolloin tapaamisia on jouduttu sosiaalityöntekijän toimesta perumaan. Vanhempien vointi on ollut huumeiden käytön vuoksi vaihtelevaa. Lastensuojelu on pyytänyt vanhemmilta satunnaisesti huumausainetestejä, jotta sosiaalityöntekijällä säilyy käsitys vanhempien päihteiden käytön tilasta. Vanhemmat eivät ole pystyneet antamaan negatiivisia seuratuloksia. Milla on kuitenkin lähtenyt vanhempiensa tapaamiseen hyvillä mielin ja nauttinut vanhempien antamasta huomiosta tapaamisten aikana. Tapaamisten lisäksi vanhemmat ja lapsi ovat olleet muutaman kerran kuukaudessa puhelinyhteydessä, mutta vanhemmat eivät kykene sitoutumaan ennalta sovittuihin soittoaikoihin eikä Milla jaksa keskittyä puheluihin kovinkaan kauaa. Millalla ei ole sisarusia, läheisiä isovanhempia tai muita sukulaisia, joiden kanssa yhteydenpitoa pitäisi järjestää.

Millan vanhemmat kaipaavat tapaamiskäytäntöön jonkinlaista selkeyttä, sillä vanhemmille on epäselvää, mitä lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityöntekijä jatkossa vanhemmilta odottaa. Myös Virtasen sijaisperhe kaipaa Millan ja vanhempien tapaamiseen

jonkinlaista johdonmukaisuutta ja selkeää linjaa tulevaisuutta sekä Millan ja vanhempien välistä suhdetta ajatellen.

## **Mikko**

11-vuotiaan Mikon perheeseen kuuluvat Mikon äiti, äidin uusi mies Pasi sekä äidin ja Pasin lapset 2-vuotias Emma sekä 4-vuotias Tatu. Mikko ei ole tavannut biologista isäänsä, mutta Pasi on ollut Mikon elämässä jo vuosia.

Äiti on työelämässä ja tekee kaksi vuorotyötä. Mikon äidillä on diagnosoitu masennus ja ahdistuneisuushäiriö ja äiti kokee arjessa voimakasta väsymystä ja uupumusta. Äiti on helpottanut oloaan satunnaisella kannabiksen käytöllä käydessään ystäviensä luona. Mikon ja äidin välit ovat aina olleet lämpimät, ja he ovat molemmat voineet tukeutua toisiinsa. Vaikka Mikko ja äiti ovat läheisiä, Mikko kantaa myös paljon huolta äidistä. Lastensuojelun kirjauksissa äiti on kuvaillut Mikkoa huolehtijaksi, vastuunkantajaksi ja reippaaksi lapseksi, joka on avustanut vanhempia kotitöissä, pikkusisarusten hoidossa ja kaupassa käynnissä.

Mikon isäpuoli Pasi on käyttänyt huumausaineita nuoruudestaan asti. Huumausaineiden käytön rinnalla Pasin arjen osallisuus on hyvin vaihtelevaa, ja Pasi saattaa viettää joskus viikkojakin poissa kotoa. Mikko ja Pasi eivät ole läheisiä.

Mikon lähiverkosto koostuu perheen lisäksi äidin isästä (ukista) ja tukiperheestä. Ukki asuu perheen lähellä ja Mikko viettää paljon aikaa ukin luona. Tukiperheen vanhempi hakee Mikon joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin tukiperheen luokse ja Mikko viihtyy tukiperheen luona hyvin.

Mikon kaksi nuorempaa sisarusta Emma ja Tatu ovat huostaanotettu vuosi sitten vapaaehtoisella huostaanottopäätöksellä ja sijoitettu sijaisperheeseen. Pikkusisarusten huostaanottopäätöksen perusteena on sosiaalityöntekijän näkökulmasta ollut Pasin huumausaineiden käyttö eikä Pasin vierailuja ja käytöstä äidin ja lasten luona ole voitu hallita. Lisäksi äidin pahentuneet mielenterveysongelmat ovat saanut äidin vaatimaan Emmen ja Tatum huostaanottoa avohuollon palveluiden ollessa äidin mielestä riittämättömät. Mikkoa ei olla sisarustensa lailla päädytty huostaanottamaan tässä vaiheessa. Äiti tai Mikko eivät ole tässä vaiheessa kumpikaan suhtautuneet myönteisesti Mikon huostaanottoon eikä sosiaalityöntekijä ole aiemmin nähnyt tahdonvastaiselle huostaanotolle perusteita.

Mikon käytös ja äidin vointi ovat kuitenkin alkaneet sisarusten huostaanoton jälkeen muuttumaan ja Mikko on alkanut oireilemaan muun muassa väsymyksellä, huonontuneella koulumenestyksellä ja aggressiivisella käytöksellä. Äiti on menettänyt otteen Mikon hallinnassa. Sisarusten huostaanoton jälkeen Pasi on alkanut viettää enemmän aikaa äidin ja Mikon luona. Pasi tarjoaa äidille olon helpottamiseksi huumausaineita kuten kannabista, ja äiti on alkanut käyttää kannabista satunnaisen käytön sijaan useita kertoja viikossa kotona.

Lopulta Mikko sijoitetaan hallinto-oikeuden päätöksellä nuorisokotiin. Äidillä ei ole ajokorttia, joten äidin on vaikea päästä tapaamisille toiselle paikkakunnalle.

Mikon ensimmäinen sijaishuollon asiakassuunnitelmapalaveri on tulossa, ja nyt äidin ja Mikon tapaamisille tulisi laatia jonkinlainen suunnitelma.